

ΔΕΛΤΙΟ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τόμος 2ος, Νέα Σειρά, Ιαν. - Δεκ. 1982, Έτος 11

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Prof. Xavier Leon Dufour. Ἡ τελευταία συνομιλία τοῦ Ἰησοῦ μέ τόν πατέρα	5
Σάββα Ἀγουρίδη. Στοιχεῖα γιά μιά θεολογία τῆς Εἰρήνης	19
Πρεσβυτ. Κων. Παπαδοπούλου. τό μαρτύριο Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου	41
Σάββα Ἀγουρίδη. Ὁ κοινωνικοπροφητικός χαρακτήρας τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ	47
Χρονικά	58

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
«ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ»
ΑΘΗΝΑ

ΔΕΛΤΙΟ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ἐξαμηνιαία ἔκδοσις ἔρευνας Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης

Ἐκδότης: Ἴδρυμα «Ἄρτος Ζωῆς»

(Λεωφ. Κηφισίας, Στάση Παράδεισος, Χαλάνδρι, Ἀθήνα)

Διοικητικὸ Συμβούλιον: Σ. Ἀγουρίδης, πρόεδρος, Ν. Ράλλης, Ἄγγ.
Καλόβουλος, Ι. Σεργόπουλος, Γ. Κωσταρᾶς, πρ. Μ.
Καρδαμάκης, Χριστ. Κωνσταντινίδης.

Ἐπεύθυνος Ἐκδόσεως: Καθηγ. Σ. Ἀγουρίδης, Εὐφράνορος 12, Ἀθήνα 502.
Ἐπεύθυνος Οἰκονομικῶν: Ἄγγ. Καλόβουλος, «Ἄρτος Ζωῆς», Λεωφ. Κηφισίας,
Στάση Παράδεισος, Χαλάνδρι, Ἀθήνα.

* Ἄρθρα, μελέτες, ἀνακοινώσεις, διδλοκρασίες, διδλία, περιοδικὰ καὶ ἀλλα-
γές διευθύνσεων νὰ στέλνονται στὸν Καθηγητὴ Σ. Ἀγουρίδη.

Τὰ χειρόγραφα πρέπει νὰ εἶναι δακτυλογραφημένα καὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνουν
τὸ ἓνα τυπογραφικὸ φύλλον (16 σελίδες). Οἱ συγγραφεῖς ἔχουν ἀκέραια τὴν
εὐθύνην τῶν ἀποφεῶν τους.

Ἀπαγορεύεται ἡ μετάφρασις, ἀναδημοσίευσις ἢ φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις
ὅποιοῦδήποτε κειμένου τοῦ περιοδικοῦ χωρὶς τὴν ἔγκρισιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμ-
βουλίου.

Οἱ συνδρομαὶ ἀποστέλλονται μὲ ἐπιταγὴν στὸν κ. Σ. Ἀγουρίδη στὴν παρα-
πάνω διεύθυνση.

Ἐτήσια συνδρομὴ: ἑσωτερικοῦ Δρχ. 300

ἑξωτερικοῦ \$ 10

Τιμὴ τεύχους Δρχ. 150

Copyright (c) «ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ»

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΤΟΥ *

Pere Xavier LEON - DUFOUR

(¹Ιωάνν. κεφ. 17)

Είναι μεγάλη χαρά γιά Ένα βιβλικό καθολικό θεολόγο νά παρουσιάσει σ' Ένα ορθόδοξο άκροατήριο μιά ανάλυση του 17ου κεφαλαίου του κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Πράγματι σ' αυτή τήν τελευταία συνομιλία του Ίησού με τόν Πατέρα του, ή έκκληση γιά ένότητα άποτελεί τό ουσιαστικό στοιχείο τής βαθειάς επιθυμίας του Ίησού. Ο τίτλος πού δίνω στή διάλεξή μου δέν συμπίπτει με τόν τρόπο με τόν όποιο, από τό δέκατο έβδομο αιώνα, χαρακτηριζόταν τό 17ο κεφάλαιο. Τό καλοΰσαν, τουλάχιστο στή Δύση, «ή άρχιερατική προσευχή», ύπογραμμίζοντας τήν άποψη τής θυσίας σ' Ένα κείμενο πού, όμως, δέν είναι προσανατολισμένο πρός τή «θυσία». Στήν πραγματικότητα, ή προοπτική αυτή προερχόταν από μιά κάποια όρισμένη μετάφραση του ρήματος «αγιάζω». Ντρέπομαι πού όμολογώ μπροστά σέ Έλληνες τήν σύγχυση πού ύπήρχε: Έλεγαν συχνά ότι ή λέξη σημαίνει «θυσιάζομαι» (Je me sacrifie) (17, 19), ενώ σημαίνει κανονικά «έξαγιαζομαι» ("je me sanctifie"). Η προσευχή του Ίησού δέν μπορεί νά χαρακτηριστεί ειδικά ως «ερατική». Πολλές άλλες άπόψεις τονίζονται σ' αυτή όπως ή δόξα, ή ένότητα, ή αγάπη.

Θά διατηροΰσα ευχαρίστως τόν τίτλο «Προσευχή γιά τήν ένότητα» αλλά ό όρος «προσευχή» θά μπορούσε νά άποτελέσει κάποια δυσκολία, αν ύπάρξει ταύτιση ανάμεσα στήν «προσευχή» καί τό «αίτημα».

Πράγματι, ό Ίωάννης χρησιμοποιεί τό ρήμα **αἰτῶ** (4, 9 έξ/11, 22/ 14, 13 έξ/15, 7, 16/16, 23 έξ. 26) με τήν έννοια του «ζητῶ νά μου δοθεῖ κάτι». Στο κεφάλαιο 17 προτίμησε τό ρήμα **ἔρωτῶ**, του όποίου ή έννοια είναι «ζητῶ κάτι κατά τή διάρκεια μιᾶς συνομιλίας». Έτσι, παραδείγματος χάρι, οί Φαρισαιοί έρωτοϋν τόν Ίωάννη Βαπτιστή γιά τήν ταυτότητά του (1, 19...), ή οί μαθητές έρωτοϋν με κάποια οικειότητα τόν Ίησού (4, 31/9, 2...). Η

*Διάλεξη πού έγινε πρός τό διδακτικό προσωπικό τούς φοιτητές τής Θεολογικής Σχολής Αθηνών τό Δεκέμβριο του 1981

ἐπαναλαμβανόμενη παρουσία τοῦ ρήματος ἑρωτῶ (17, 9.15.20) ἀφίνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι πρόκειται ἐδῶ γιά μιὰ συνομιλία, κατά τήν ὁποία ἐκφράζονται αἰτήματα. Πῶς, ἐξάλλου, ἕνας «ικέτης» θά μπορούσε νά τολμήσει νά πει: «θέλω» (24); "Αν τό ὑπογραμμίζω εἶναι γιά νά δείξω ὅτι τό κείμενό μας ἔχει ἕνα χαρακτηρισμό οἰκειότητας ἀνάμεσα σέ δύο πρόσωπα πού συνομιλοῦν, καί ἀπό τά ὁποία τό ἕνα ἐκθέτει στό ἄλλο τίς ἐπιθυμίες του - πράγμα πού μᾶς κατευθύνει ἤδη πρός τό μυστήριό τῆς σχέσεως Πατέρας/Υἱός, μυστήριο μπροστά στό ὁποῖο θά βρισκόμαστε σ' ὀλόκληρη τή διάρκεια αὐτῆς τῆς περικοπῆς. Γι' αὐτό πιστεύω ὅτι θά πρέπει νά παραιτηθοῦμε ὄχι μόνο ἀπό τό νά χαρακτηρίσουμε τό κεφάλαιο αὐτό ὡς «ιερατικό», ἀλλά ἐπίσης, προσωρινά, καί ἀπό τό νά τό χαρακτηρίσουμε ὡς «προσευχή», καί ὅτι μπορούμε νά τοῦ δώσουμε ὡς τίτλο: «**Ἡ τελευταία συνομιλία τοῦ Ἰησοῦ μέ τόν Πατέρα του.**»

Τό κεφάλαιο 17 ἀνακεφαλαιώνει ἄρα ὅσα εἶχαν σημειωθεῖ στίς τελευταῖες συζητήσεις τοῦ Ἰησοῦ μέ τούς δικούς του. Χάρη στό Πνεῦμα, Πατέρας καί Υἱός κατοικῶν μέσα στούς μαθητές (14, 15-26). Ἡ παρουσία αὐτή εἶναι γόνιμη (14, 12-14), ἐπιτρέπει νά καρποφορήσει ἡ ἀγάπη (15, 1-17), χάρη στό Πνεῦμα, οἱ μαθητές θά μπορέσουν νά σταθοῦν μπροστά στόν κόσμο, ὅπου ὁ Ἰησοῦς θά τοῦς ἀφίσει (15, 18 - 16, 4). Τέλος, ἡ ὑπαρξή τους εἶναι μιὰ ὑπαρξή ἐσχατολογική (16, 4-33), μέσα στήν εἰρήνη πού τοῦς δίνει (14, 27). Τί λείπει λοιπόν σέ μιὰ τέτοια «διαθήκη»; Λείπει τό νά ἐφαρμοῖται ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς αὐτό πού ἀνήγγειλλε: συνεχῶς ἔλεγε ὅτι θά μεσίτευε γιά τοῦς δικούς του, ὅτι θά ἔστειλε τό Πνεῦμα, ὑποδεικνύοντας ἔτσι ὅτι ζοῦσε σέ μιὰ καταπληκτική οἰκειότητα μέ τόν Πατέρα. "Όλα αὐτά δέν ἦταν παρά διαβεβαιώσεις, πλήρεις ὑποσχέσεων, ἀλλά δέν ἦταν ἀκόμα ἡ ἀπλή ἐκδήλωση τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ σέ πλήρη κοινωνία μέ τόν Πατέρα. "Όμως, στό κεφάλαιο 17, ὁ Ἰησοῦς θά ζήσει μπροστά μας τή μυστηριώδη του σχέση μέ τό Θεό. Γι' αὐτό σηκώνει τά μάτια του στόν οὐρανό, δηλαδή πρός τόν ἴδιον τόν Πατέρα.

Ἡ μετάφραση πού προτείνω εἶναι λέξη πρός λέξη, ἀκόμα καί ὡς πρός τή θέση τῶν λέξεων, γιά νά ἀφίσω νά γίνεται αντιληπτό τό ἀρχικό ἑλληνικό κείμενο. Ἡ ἀνάλυση πού κάνω θέλει πρίν ἀπ' ὅλα νά διακρίνει τήν πορεία τῆς σκέψης στό κείμενο· ἔπειτα νά ἐπισημάνει τίς διάφορες σχέσεις καί νά προσδιορίσει τήν ἔννοια ὀρισμένων λέξεων.

I. Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

1. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Υἱοῦ.

7, 1-5. Ταῦτα ἐλάλησεν Ἰησοῦς καί ἐπάρας τοῦς ὀφθαλμούς αὐτοῦ εἰς τόν οὐρανόν εἶπεν· πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασον σου τόν μόνον, ἵνα ὡς υἱός» δοξάσῃ σε· καθώς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ «δώσῃ αὐτοῖς» ζωήν αἰώνιον. Αὕτη δέ ἐστίν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσιν σέ τόν μόνον ἀληθινόν θεόν καί ὄν ἀπ

σειλας 'Ιησοῦν Χριστόν. 'Εγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς «τό ἔργον τελειώσας» ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω· καὶ νῦν δόξασόν με σύ, πάτερ, παρὰ σευσιπῶ τῇ δόξῃ, ἢ ἔχον πρό τοῦ τόν κόσμον εἶναι παρὰ σοί».

Οἱ πρῶτες λέξεις εἶναι: «Πατέρα, ἦλθε ἡ ὥρα». Εἶναι ἡ «ὥρα» πού ὁ 'Ιησοῦς εἶχε ἀναγγεῖλει λίγῳ πρῶν. Στό 'Ιω. 12, 27 ζητοῦσε νά περάσει σῶος καί ἀβλαβῆς διὰ μέσου τῆς ὥρας καὶ ὄχι, ὅπως ἐνουήθηκε μερικές φορές, νά τόν φεισθεῖ ὁ θεός ἀπό τὴν ὥρα, δηλαδή νά τόν ἀπαλλάξει. Πράγματι, ἡ κατάσταση δέν ἦταν ἡ ἴδια μέ τὴν περίπτωση τοῦ επεισόδιου στή Γεσημανή, πού ἀναφέρουν οἱ Συνοπτικοί: ἐκεῖ ἡ ὥρα ἐπρόκειτο ἀκόμα νά ἔλθει (Μκ. 14, 35-41), καί ὁ 'Ιησοῦς μπορούσε νά ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμία του νά ἀπαλλαγεῖ. Στό 'Ιω. 12, 23 ἀντίθετα, ἡ ὥρα εἶχε ἔλθει. Πῶς ὁ 'Ιησοῦς θά μπορούσε νά ζητήσει νά ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτή; (Παραπέμπω σέ μιά ἐργασία μου γύρω ἀπό τό θέμα, δημοσιευμένη στόν τόμο *Melanges O. Cullmann, Neues Testament und Geschichte*, 1972, σελ. 157-165). 'Εδῶ δέν εἶναι μόνο ἡ ὥρα τοῦ Πάθους ὁ 'Ιησοῦς τὴν ἀναγνωρίζει ὡς τὴν ὥρα γιά νά δοξασθεῖ.

Θέτοντας ἀμέσως τό θέμα τῆς δόξας, τό ἐδάφιο 1-5 μᾶς τοποθετεῖ στήν ἀρχή. Τί εἶναι ἡ «δόξα»; Ἡ δόξα, εἶναι ὁ «θεός πού ἀποκαλύπτεται». Στόν Πρόλογο, ὁ 'Ιησοῦς ὑποδεικνύεται ὡς ὁ Λόγος, δηλαδή, σύμφωνα μέ τὴν ἐπιτυχημένη διατύπωση τοῦ C.H. Dodd, «ὁ θεός πού ἐκφράζεται». Καί γά πού τελειώνει ἡ ἐπίγεια ἱστορία τοῦ Λόγου. Πῆρε μιά μορφή, ἀλλά αὐτὴ τῆ μορφή θά τὴν καταστρέψουν οἱ ἄνθρωποι. Ὁμως, ὁ θεός θά τόν ἀποκαταστήσει στή δόξα πού εἶναι ἡ δική του δόξα. Ὁ 'Ιησοῦς γνωρίζει ὅτι εἶναι «στραμμένος πρὸς τόν Πατέρα» μέσα σέ μιά καταπληκτικὴ οἰκειότητα, ἀλλά ἐπίσης ἀκτινοβολεῖ τῆ θεία δόξα, γιατί εἶναι πράγματι ἡ πηγὴ τῆς θείας ζωῆς, τῆς ζωῆς πού χορηγεῖ σ' ὄποιον. Πιστεῦει ὅτι ὁ θεός μόνος εἶναι ἀληθινός καί ὅτι ὁ 'Απεσταλμένος του εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐκφραση τοῦ Θεοῦ. Ἡ πορεία αὐτὴ ἀντιστοιχεῖ μέ τὴν πορεία πού ἀναφέρει ὁ Πρόλογος: «ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τό φῶς τῶν ἀνθρώπων» (1,4). 'Εδῶ ὑπεθυμίζετα «ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός» (17,2). Ὁ Πρόλογος ἔφερεν στό ἀποκορύφωμα τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Λόγου ὑπεθυμίζοντας τῆ «δόξαν...παρὰ Πατρός» (1,14). 'Εδῶ αὐτὴ ἡ δόξα ἐμφανίζεται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καί ἐπανέρχεται στό τέλος (17,1-24).

Στὴ συνέχεια τό κείμενό μας προσδιορίζει σέ τί συνίσταται ἡ αἰώνια ζωὴ, ὄχι δίνοντας ἕνα ὄρισμό, ἀλλά διακηρύττοντας πῶς ἀποκτᾶται αὐτὴ ἡ ζωὴ. Γιά τόν ἄνθρωπο τῆς Βίβλου, ἡ γνώση εἶναι προσκόλλησις ὁλόκληρου τοῦ εἶναι. 'Εδῶ εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ διὰ μέσου ἐκείνου τόν ὁποῖο ἔστειλε. Ἄς προσθέσουμε μιά τεχνικὴ λεπτομέρεια σχετικὰ μέ τό ἐδάφιο 3, πού πολλοὶ κριτικοὶ θέλουν νά ἀπαλείψουν, μέ τὴν αἰτιολογία ὅτι ὁ 'Ιησοῦς δέ θά μπορούσε νά πεῖ «'Ιησοῦν Χριστόν». Ἡ χειρουργικὴ αὐτὴ ἐπέμβασις εἶναι αὐθαίρετη καί προέρχεται ἀπὸ τὴ φροντίδα νά φθάσουν σέ μιά κατάσταση τοῦ κειμένου τὴν «πιὸ πιθανή», ἢ νά ἀκούσων τούς ἴδιους τούς λόγους πού ὁ 'Ιησοῦς τῆς Ναζαρέτ θά εἶχε

προφέρει. Πρέπει όμως να πάρουμε τό κείμενο ὅπως μᾶς παραδόθηκε ἀπό τήν κοινότητα τῶν πιστῶν· καί ἐξ ἄλλου τό ἐδάφιο αὐτό ἔχει μιά καίρια θέση μέσα στήν εἰσαγωγή. Στά πρώτα αὐτά ἐδάφια, ὁ Ἰησοῦς τοποθετήθηκε σέ σχέση μέ τόν Πατέρα καί, σέ σχέση μέ τούς ἀνθρώπους, ἐξέφρασε αὐτό πού τόν ἐμψυχώνει στό πιό βαθύ του εἶναι. Νά γιατί εἶναι σωστό νά δοθεῖ ἡσ τίτλος στήν εἰσαγωγή αὐτή: «ἡ ἐπιθυμία τοῦ Υἱοῦ».

2. Προέλευση καί κατάσταση τῆς κοινότητος τῶν μαθητῶν.

7,6-11a. «Ἐφανέρωσά σου τό ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις οὓς ἔδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου. Σοί ἦσαν, κάμοι αὐτούς ἔδωκάς καί τόν λόγον σου τετήρηκαν. Νῦν ἐγνώκαν ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι παρά σου εἰσιν· ὅτι τά ῥήματα ἃ ἔδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, καί αὐτοί ἔλαβον καί ἐγνώσαν ἀληθῶς ὅτι παρά σου ἐξήλθον, καί ἐπίστευσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. Ἐγώ περί αὐτῶν ἐρωτῶ, οὐ περί τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλά περί ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοί εἰσιν, καί τά ἐμά πάντα σά ἐστιν καί τά σά ἐμά, καί δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. Καί οὐκέτι εἰμί ἐν τῷ κόσμῳ, καί αὐτοί ἐν τῷ κόσμῳ εἰσίν, κἀγώ πρός σέ ἔρχομαι. Πάτερ ἄγιε, τήρησον αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου «ὃ δέδωκάς μοι», ἵνα ὡσιν ἐν καθῶς ἡμεῖς».

Ἐκεῖνος κάνει μνεία τοῦ ἔργου του πάνω στή γῆ. Τό ἔργο αὐτό συνίσταται στό νά «ἀποκαλύψει» τό ὄνομα τοῦ Πατέρα. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἐκεῖνος πού «ἀποκαλύπτει», ἐκεῖνος πού φωτίζει, πού ἐκφράζει τό Θεό. Δέν τό ἔκανε κατά κάποια μυστηριώδη ἔννοια (π.χ. νά κοινοποιήσει κατά τρόπο μαγικό ἢ μέ ἕνα οὐράνιο ταξίδι τήν δύναμη, πού συνδέεται μέ ἕνα μυστηριώδες ὄνομα), ἀλλά τό ἔκανε προβάλλοντας τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνο τό ὄνομα πού ὁ ἴδιος ὁ Θεός τοῦ ἔδωσε (στιχ. 11), ἀκριβῶς ὅπως τοῦ ἔδωσε καί τά λόγια πού εἶχε νά πεῖ (στιχ. 8). Τό ὄνομα αὐτό, στό ὅποιο συνίσταται ἡ δόξα, εἶναι τό βάθος τοῦ εἶναι, καί πού τελικά θά ὀνομασθεῖ «Ἀγάπη».

Μέ τή δραστηριότητά του, ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει τή δόξα τοῦ Θεοῦ (2,11/9,4/11,4), κάνει δυνατή τή συνάντησή μέ τό Θεό. Ἐκεῖνοι πού πίστεψαν, πού φύλαξαν τό λόγο του, δέν εἶναι τόσο τό ἀποτέλεσμα τῆς ἱεραποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ ὅσο, πρῖν ἀπ' ὅλα, μιά δωρεά τοῦ Πατέρα στόν Υἱό του. Ὁ Θεός βρίσκεται στή γένεση τῆς πίστεως των, καί, γι' αὐτό τό λόγο, ὁ Θεός βρίσκεται στήν ἀρχή του συνδέσμου τούς μέ τόν Ἰησοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Πατέρας εἶναι λοιπόν ἐκεῖνος πού σχηματίζει τήν κοινότητα: τήν συνέθεσε ἀπό ἐκείνους πού τράβηξε μέσα ἀπό τόν κόσμο.

Ἐκεῖνος κάνει μνεία («ἐγνώκαν»-ἀόριστος πού δηλώνει τό παρόν) τόν Ἰησοῦ ὡς ἐκεῖνον πού ἀποκαλύπτει. Πότε; Τώρα (βλ. 17, 13). Ἡ ἀναγνώριση τῆς πίστεως ὀλοκληρῶνεται μπρῆστά στό Πάθος. Καί νά ἕνα παράδοξο πού ἀνήκει καθαρά στόν Ἰωάννη: ἐν κανονικά ὁ θάνατος διακόπτει τούς δεσμούς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ὁ Ἰησοῦς βεβαιώνει ὅτι ὁ θάνατός του ἐνισχύει τούς δεσμούς αὐτούς γιά πάντα. Πράγματι, ἄν διακηρύττει: «οὐχ ἀρπάσει τις (τά πρόβατα) αὐτά ἐκ τῆς χειρός μου», σημαίνει ὅτι «οὐδεῖς

δύναται ἀρπάξῃν ἐκ τῆς χειρός τοῦ πατρὸς» (10, 28-29).

Ἔτσι καί οἱ μαθητές δέχθησαν τὸν Ἰησοῦ, ἀκριβῶς ὅπως τὸ βεβαίωνε ὁ Πρόλογος, μὲ τὸ ἴδιο ῥῆμα: «καὶ αὐτοὶ ἔλαβον». Τὸ νὰ δεχθεῖ, νὰ ἀγκαλιάσει, εἶναι ἡ πράξη ὁποιοῦδήποτε στρέφεται πρὸς τὸν Ἰησοῦ καὶ πιστεύει στὰ λόγια του, τὰ λόγια πού ὁ Πατέρας τοῦ ἔδωσε. Χάρη στὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ ὑπάρχει λοιπὸν μία ποίμνη πιστῶν, πού μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ ἡ κοινότητα τοῦ Ἰησοῦ.

Πρὶν ἐκθέσουμε πῶς αὐτοὶ οἱ πιστοὶ θὰ ζήσουν, ὁ Ἰησοῦς προσδιορίζει ὅτι προβάλλει τὸ αἷτημά του μόνο γι' αὐτούς, καὶ ὄχι γιὰ ὅλο-τὸν κόσμον. Ἡ ἀντίθεση εἶναι σκληρὴ, ξεκάθαρη, ἀλλὰ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀκουσθεῖ. Πάρνει νόημα ἀπὸ τὴ σχέση πού ἐνώνει τὸν Ἰησοῦ μὲ τὸν Πατέρα: ἀνάμεσα τους τὰ πάντα εἶναι κοινά, τὸ δικό μου καὶ τὸ δικό σου ἐναλλάσσονται συνεχῶς. Ἄν λοιπὸν ὁ Πατέρας εἶναι ἐκεῖνος πού ἔδωσε στὸν Υἱὸ τούς μαθητές, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἄφισε κατὰ μέρος τούς ἄλλους, δηλαδή «τὸν κόσμον», πού ἀρνήθηκε τὴν πίστη καὶ τὴν ἀγάπη. Ἀργότερα, ὁ Ἰησοῦς θὰ πεί ὅτι οἱ μαθητές του ἐστάλησαν πρὸς τὸν κόσμον. Πρὸς τὸ παρὸν φροντίζει νὰ σημειώσει τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς μαθητές καὶ τὸν κόσμον.

Μάλιστα, ἀλλὰ αὐτὸ θέτει ἓνα πρόβλημα, ἐπειδὴ ὁ Ἰησοῦς διακηρύττει: «πρὸς σέ ἔρχομαι». Πῶς λοιπὸν ἡ κοινότητα θὰ μπορέσει νὰ διατηρηθεῖ πάνω στὴ γῆ, χωρὶς νὰ ἔχει κάποιο κέντρο; Ποιὰ θὰ εἶναι ἡ στάση ἐκείνων πού πίστεψαν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐρχόταν ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ὅτι τὰ λόγια του ἐξέφραζαν τὸν ἴδιο τὸ Θεό; Πολύ σύντομα ὁ Ἰησοῦς δέ θὰ εἶναι πιά ἐδῶ, πηγαίνει πρὸς τὸν Πατέρα. Τί θὰ κάνουν οἱ μαθητές, ἀντιμέτωποι ἐνὸς ἐχθρικοῦ κόσμου;

Τὸ πρόβλημα θὰ λυθεῖ μὲ μία νέα διατύπωση τῆς ἀρχικῆς κατήχησης, πού προσδιόριζε τὴν ὑπαρξὴ δύο βασικῶν ἐντολῶν: «ὁ ἀγιασμός» καὶ «ἡ φιλαδελφία». Ὅριστε αὐτὰ πού τώρα ὁ Ἰωάννης θὰ ξαναπάρει σὰ θέματα, ὀδηγώντας ὡς τὸ τέλος του τὸ κίνημα τῆς παραδόσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ.

3. Ἡ κοινότητα μία καὶ ἁγία

7, 11-23 «ἵνα ὦσιν ἐν καθῶς ἡμεῖς. Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐγὼ τήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου ᾧ δέδωκάς μοι, καὶ ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. Νῦν δέ πρὸς σέ ἔρχομαι καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσιν τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν ἑαυτοῖς. Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτούς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτούς ἐκ τοῦ πονηροῦ. Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶν καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. Ἁγιάσον αὐτούς ἐν τῇ ἀληθείᾳ· ὁ λόγος ὁ σός ἀληθείᾶ ἐστίν. Καθὼς ἐμέ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, καὶ γὰρ ἀπέστειλα αὐτούς εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν, ἵνα ὦσιν καὶ αὐτοὶ ἁγιασμένοι

ἐν ἀληθείᾳ.

Οὐ περί τούτων δέ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλά καί περί τῶν πιστευόντων· διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἐν ὧσιν, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν σοί, ἵνα καί αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας, καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκάς μοι αὐτοῖς, ἵνα ὧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἐν. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σύ ἐν ἐμοί, ἵνα ὧσιν τετελειωμένοι εἰς ἔν, ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτούς καθὼς ἐμέ ἠγάπησας.

Δύο αἰτήματα ἀποτελοῦν τὴν ἄρθρωση τοῦ κειμένου. Πρῶτα, «Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτούς» (11β), ἔπειτα «ἀγίασον αὐτούς» (17). Ἄλλὰ ὁ στόχος εἶναι ἕνας, καὶ ἀνακοινῶνεται μὲ μιᾶς στό στίχ. 11γ: «ἵνα ὧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς» (θὰ ἐμβαθύνουμε σ' αὐτό ἀργότερα).

Τό μέσο γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἐνότητος προβάλλεται στὴν ἀρχή. Εἶναι ἡ ἀγιοσύνη. Ὅμως δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ἀνθρώπινη πράξη, ἀλλὰ γιὰ μιὰ πράξη θεϊκή. Ἄς ὑπεθυμίσουμε τὴν κατάστασι τῆς κοινότητος: μέχρι τώρα, ὁ Ἰησοῦς βρισκόταν ἐκεῖ γιὰ νὰ παρασταθεῖ σ' ὄσους πίστευαν σ' αὐτόν. Τώρα περνᾷ τὴν φροντίδα στὸν Πατέρα, τοῦ ἐμπιστεύεται πλήρως τούς μαθητές, παύοντας καὶ φαινομενικά νὰ εἶναι ὁ προστάτης τους. Παλαιότερα φρόντιζε γι' αὐτούς, φέροντας σέ αἰσιοπέρας ὅ,τι τοῦ εἶχε ζητηθεῖ. Γνωρίζει, τώρα πού τοὺς ἐγκαταλείπει, ὅτι ἀνήκουν στὸν Πατέρα, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος. Γι' αὐτὸ «ἔχουσιν τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν ἑαυτοῖς», λέει ὁ Ἰησοῦς, τὴ χαρὰ τὴν ἐσχατολογικὴν (βλ. 16, 22). Ἔτσι ἐννοεῖ κανεὶς τὸ πρῶτο αἶτημα: «τήρησον αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου», δηλαδὴ ὄχι μόνο «ἐπὶ τὴν ἐξουσία σου», ἀλλὰ ἀκόμα, σύμφωνα μὲ τὴν ιδιότητά μὲ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς δηλώνεται μέσα στό κείμενο, «ἐν σοί» ὡς «Πατήρ». Ἡ ἐννοια λοιπόν εἶναι «φύλαξέ τους μέσα στὴν ιδιότητά τους τῶν υἱῶν, φύλαξέ τους σάν γιουίους». Πράγματι, ὁ Ἰησοῦς προσθέτει λίγο μετὰ «ἐν τῷ ὀνόματί σου ὃ δέδωκάς μοι». Τό ὄνομα πού ὁ Θεὸς ἔδωσε στόν Ἰησοῦ ἰσοδυναμεῖ ἀσφαλῶς μὲ τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ εἶναι τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ πού προσδιορίζεται σέ σχέση μὲ τὸ Χριστό καὶ ἐπομένως μὲ τὴν σχέση τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ Υἱοῦ.

Πολύ καλά, ἀλλὰ ὑπάρχει ἡ παρουσία μέσα στόν κόσμο, αὐτό τὸν κόσμο ὁ ὁποῖος μίσησε τοὺς μαθητές ὅπως μίσησε τὸν ἴδιο τὸν Ἰησοῦ. Ὁ κίνδυνος εἶναι μεγάλος γιὰ τὸν ὀριστικὸ χαμό. Καὶ ὅπως ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶναι πιά παρὼν γιὰ νὰ «ἐπαγρυπνεῖ» γιὰ τοὺς μαθητές, πρέπει νὰ ἀναλάβει τὴν προστασία τους ὁ Πατέρας ὄχι ἀποσύροντάς τους ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀλλὰ φυλάσσοντάς τους ἀπὸ τὸν πονηρὸ, δηλαδὴ τὸν Ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου. Κατὰ κάποια ἐννοια, οἱ μαθητές ἔχουν ἤδη ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὸν κόσμο, ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας τους εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καὶ ἐφ' ὅσον ἡ κοινωνία ἔχει θεμελιωθεῖ ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ μπροστά στό Πάθος καὶ τὴν ἀπόρριψη τοῦ κόσμου. Κατὰ μιὰν ἄλλη ἐννοια ὁμοῦ μὲνουν στόν κόσμο (βλ. 17, 11α). Ἔτσι, ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἕνα σημεῖο ἀποτυχίας, ἀλλὰ τὸ μίσος τοῦ κόσμου φτάνει νὰ δηλώνει τὴν ἀθθεντικότητα τῆς κοινότητος, γιὰ τὴν

ὁποία ἐπαγρυπνεῖ ὁ Πατήρ ὁ ἅγιος, φυλάσσοντάς την στό Ὅνομά Του, καί διατηρώντας την μέσα στή θεία υἰοθεσία.

Ὅριστε, λοιπόν, αὐτό μέ τό ὁποῖο θά ἀσχοληθεῖ τό δεύτερο μέρος τοῦ κειμένου, ξεκιώνοντας μέ τό κάλεσμα σέ «ἀγιασμό» (στιχ. 17). Ἡ κοινότητα δέν ἀνατίθεται στόν Πατέρα μόνο γιά νά τήν φυλάει, ἀλλά ἐπίσης γιά νά τήν «ἀγιασει ἐν ἀληθείᾳ». Ὁ Ignace de la Potterie σέ ἕνα θαυμάσιο καί ἐπιβλητικό ἔργο (La Verite) selon Saint Jean, Ἡ ἀλήθεια κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη, Ρώμη, 1970) ἔδειξε ὅτι ἀρμόζει νά ἀπορριφθοῦν πολλές λαυθασμένες ἐρμηνεῖες αὐτοῦ τοῦ κειμένου, ἰδιαίτερα οἱ ἐρμηνεῖες πού ἀναφέρονται στή θυσία καί, ἀσφαλῶς, οἱ ἐρμηνεῖες πού βλέπουν μέσα σ' αὐτό τό κείμενο τή δικαίωση τοῦ ἱερατείου. Ἄς δοῦμε σύντομα αὐτό πού λέει.

Συχνά τό ρῆμα «ἀγιάζω» μεταφράζεται ὡς «ἀφιερωτικῶς», χωρίς νά ἀντιληφθοῦμε ὅτι εἰσάγεται ἔτσι μέσα στό κείμενο μιά λατρευτική ἔννοια πού δέν ὑπάρχει. Ἀσφαλῶς, ὁ καθαγιασμός ὑπονοεῖ κάποιο ξεχώρισμα, ἕνα πέρασμα ἀπό τόν τομέα τοῦ κόσμου στόν τομέα τοῦ Θεοῦ. Αὐτό σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι ἀνήκει κανεῖς στή σφαῖρα τοῦ Θεοῦ. Κι' αὐτό μπορεῖ νά φθάσει μέχρι τήν αὐτοθυσία, χωρίς ὅμως γι' αὐτό νά προϋποθέτει ὑποχρεωτικά τή λατρευτική ἢ τήν ἱερατική ἔννοια. Ἀρκεῖ νά παρατηρήσει κανεῖς τή σχέση μέ τό στιχ. 11, ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Πατήρ ἀποκαλεῖται «ἅγιος». Ὅμως ὁ Πατήρ ὁ ἅγιος δέν θυσιάζεται, δέν ἀφιερώνεται, εἶναι ἅγιος ἐκ τῆς φύσεώς του καί θέλει καί οἱ ἄνθρωποι νά ἐξαγιασθοῦν, δηλαδή νά ξαναβροῦν τόν ἀληθινό τους κόπο πού εἶναι ὁ τόπος ἡ ἡ κατάσταση τῆς υἰοθεσίας. Ὁ ἐξαγιασμός δέν εἶναι ἄλλο παρά ἡ ζωῆ στήν καρδιά τοῦ Πατέρα, «ἐν τῷ Πατρί»: πρέπει δηλαδή νά διατηρηθεῖ, νά ἀυξηθεῖ ἡ υἰική σχέση. Ὅταν διαβάζει κανεῖς στό Ἰω. 10, 36: «ὄν ὁ πατήρ ἡγίασε καί ἀπέστειλεν εἰς τόν κόσμον», βλέπει καθαρά ὅτι ὁ ἁγιασμός εἶναι ἡ υἰική σχέση τοῦ Ἰησοῦ (βλ. τή θαυμάσια ἐρμηνεία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας): ἡ ὑπακοή τοῦ Ἰησοῦ ἔφθασε στό ἀποκορύφωμά της ἀσφαλῶς στό Σταυρό, ἀλλά δέν περιορίζεται βέβαια στό Σταυρό. Αὐτό στό ὁποῖο ἀποβλέπει ὁ στιχ. 19 εἶναι ἡ ὀλοκληρωτική προσφορά, εἶναι ἡ βαθεῖα διάθεση τοῦ Ἰησοῦ γιά τήν ὑπακοή πού τοῦ ἐπιτρέπει νά μείνει πράγματι Υἱός τοῦ Πατρός.

Ἰσως νά ἀντιπάζετε ὅτι ὑπάρχει τό «**ὑπέρ** αὐτῶν ἀγιάζω ἑμαυτόν». Μάλιστα ἡ λέξη **ὑπέρ** ἔχει ἔννοια σχετική μέ τή θυσία μέσα στήν ἀρχέγονη κοινότητα, ἀλλά δέ βρίσκουμε μέσα στό Ἰω. 17 τίς ἐκφράσεις πού συνοδεύουν αὐτή τήν λέξη σέ ἄλλα σημεῖα τοῦ εὐαγγελίου: «τίθημι τήν ψυχήν» (10, 15) καί «ἀποθνήσκω» (11, 50 ἔξ. 18, 14). Ἡ μεγάλη τέχνη τοῦ Ἰωάννη εἶναι ἀκριβῶς νά ἀφίνει ὑπονοούμενα. Ἀσφαλῶς, ἡ ὑπακοή τοῦ Ἰησοῦ θά φθάσει μέχρι τό τέλος, ἀλλά ὁ ὅρος **ὑπέρ** ἑδῶ δέν ἔχει ἔννοια θυσιαστική λατρευτική. Ὅπως ὁ Παῦλος, καί ὁ Ἰωάννης θέλησε νά ὑπογραμμίσουν τόν **προσωρινό** χαρακτήρα αὐτῆς τῆς ὑπακοῆς, τῆς προσφορᾶς τοῦ ἑαυτοῦ του: ὁ Ἰησοῦς ἔχει πραγματικά ἀγιασθεῖ, μπορεῖ ἐπομένως νά πετύχει γιά τούς μαθητές του νά ἀγιασθοῦν κι' αὐτοί ἐν ἀληθείᾳ, δηλαδή **στό πρόσωπό του**.

Μιά άλλη βασική σημείωση: Πολύ συχνά ο εξαγιασμός ταυτίζεται με ένα «ξεχωρισμα». Ασφαλώς οι μαθητές πρέπει να «φυλαχθούν» από τον κόσμο. Αλλά από τη στιγμή που έχουν «εξαγιασθεί», μπορούν άφοβα να «σταλούν» στον κόσμο, ακριβώς όπως ο Ίησους. Αυτή η αποστολή, τί είναι κατά βάθος, αν όχι η ίδια ή έκφραση της «δόξα»; Ο Θεός είναι ένα αν πού συνεχώς διευρύνεται.

Έτσι παρουσιάζεται ένα νέο πρόβλημα. Όταν η διεύρυνση αυτή φθάσει μέχρι να συναντηθεί με τους ανθρώπους, μήπως αποβεί σκόρπια; Οι μαθητές θα πολλαπλασιαστούν χάρη στο λόγο εκείνων που θα οδηγήσουν στον Ίησού άλλους πιστούς: υπάρχει κίνδυνος για μία διάσπαση της κοινότητας; Έτσι θα αναπτυχθεί το θέμα της **ενότητας** των μαθητών, θέμα που ήδη έχει οικιαγραφηθεί στο στιχ. 11 («ίνα ὡσιν εν καθώς ἡμεῖς») και που επαναλαμβάνεται πολλές φορές, επειδή αποτελεί το ουσιαστικό σημείο: «ίνα πάντες εν ὡσιν, καθώς σύ, πάτερ, εν ἐμοί καὶ ἐγώ εν σοί, ίνα καί αυτοί εν ἡμῖν ὡσιν» (ἐδ. 21), - «ίνα ὡσιν εν καθώς ἡμεῖς εν: ἐγώ εν αυτοῖς καί σύ εν ἐμοί, ίνα ὡσιν, τετελειωμένοι εις εν» (ἐδ. 22-23). Αυτός είναι ο τελικός στόχος του αἰτήματος του Ίησού: η ενότητα.

Θά πρέπει λοιπόν να προσδιορίσουμε τή φύση αὐτῆς τῆς ενότητας, τόσο σημαντικῆς γιά τόν Ίωάννη, καί τό ρόλο τῆς μέσα στήν ὑπαρξη τῆς κοινότητας.

Ἡ φύση τῆς ενότητος χαρακτηρίζεται ἀπό ένα ἐπίρρημα, **καθώς**, πού ἐρμηνεύεται συνήθως ὅπως. Ὅμως ἐκεῖνοι πού ἀσχολοῦνται μέ τή γραμματική δέν ταυτίζουν **καθώς** καί **ὡς**. Αὐτός ὁ τελευταῖος σύνδεσμος δηλώνει πράγματι τό «ὅπως» τῆς ἐπανάληψης, τῆς μίμησης, τῆς ὁμοιότητας, ἐνῶ τό «καθώς» σημειώνει μία σχέση καταγωγῆς ἀνάμεσα στά δύο στοιχεῖα πού τίθενται σέ σχέση. Πολλά πρόσωπα βρίσκονται ἐνωμένα μ' αὐτό τόν τύπο σχέσεως στό Ίω.: 17:

- ὅ,τι ὁ Πατέρας εἶναι γιά τόν Υἱό ὁ Ίησους τό εἶναι γιά τούς μαθητές (17, 18, 23 βλ. 6, 5β / 10, 15 / 15, 9, 10 / 20, 23).
- ὅ,τι ὁ Ίησους εἶναι γιά τούς μαθητές, οἱ μαθητές ὀφείλουν νά εἶναι μεταξύ τους (17, 14, 16 / βλ. 13, 15 / 13, 34 / 15, 12).
- ὅ,τι ὁ Πατέρας εἶναι γιά τόν Υἱό, οἱ μαθητές ὀφείλουν νά εἶναι μεταξύ τους (17, 11, 21, 22).

Πρόκειται γιά τό συσχετισμό ἀνάμεσα σέ δύο σχέσεις: ἡ δεύτερη βασίζεται πάνω στήν πρώτη. Ἡ ενότητα πού ὁ Ίησους ζητάει γιά τούς μαθητές του (τή σχέση μεταξύ τους) βασίζεται πάνω στήν ενότητα Πατήρ/Υἱός (τή σχέση μεταξύ τους).

Δέν πρόκειται λοιπόν γιά ένα «καθώς» μιμήσεως. Έτσι δταν ὁ Ίησους λέει: «ἀγαπάτε ἀλλήλους καθώς ἠγάπησα ὑμᾶς» (13, 34), ζητάει ἀπό τούς μαθητές του ὄχι νά τόν μιμηθοῦν, ἀλλά νά ἀγαποῦν τούς ἄλλους μέ τήν ἀγάπη πού εἶναι ἡ δική του ἀγάπη, δηλαδή μέ τή δύναμη τῆς ἀγάπης πού ὑπάρχει μέσα στόν Ίησού. Ἐξηγοῦσα αὐτό σέ ένα ἀκροατήριο στό Βυγυνδί, ὅταν ἕνας ἀφρικανός μέ σταμάτησε: τό ἴδιο συμβαίνει καί στή

γλώσσα μας, είπε, όταν θέλουμε νά ποῦμε ὅτι κάποιος εἶναι καθαρά τὸ πορτραῖτο τοῦ πατέρα του: «εἶναι φτυστός ὁ πατέρας του!» «Θά μπορούσαμε νά ποῦμε, ἂν τὸ ἐπιτρέπετε, ὅτι ἡ χριστιανικὴ κοινότητα εἶναι «φτυστός ὁ Ἰησοῦς». Ἄς τὸ εὐχηθοῦμε! Γι' αὐτὸ θά μετέφραζα εὐχαριστικὰ τὴν ἐντολὴ τοῦ Ἰησοῦ: «Μέ τὴν ἀγάπη πού σᾶς ἀγάπησα, ἀγαπάτε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο!». Ἡ ἴδια ἡ ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὴν κοινότητα. Ἡ ἀδελφικὴ μας ἀγάπη βασιζέται καὶ ἀναζωογονεῖται μέσα στὴ δική του ἀγάπη.

Ἄς ἐπανεέλθουμε στὸ κείμενό μας. Ἡ ἐνότητα τῶν μαθητῶν βρῖσκει λοιπὸν μέσα στὴν ἐνότητα Πατῆρ/Υἱός ὄχι μόνο τὸ πρότυπό της, ἀλλὰ τὴ βάση της, τὴν οὐσία της. Ἡ ἀγάπη τοῦ Πατέρα γιὰ τὸν Υἱὸ ἐκφράζεται σὲ ἕξις μέσα ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τοὺς δικούς του καὶ μέσα ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῶν μαθητῶν μεταξύ τους. Αὐτὴ εἶναι ἡ φύση τῆς ἐνότητας πού ὁ Ἰησοῦς εὐχεται γιὰ τὴν κοινότητά του. Εἶναι καθαρά θεϊκὴ, καὶ ἔχει τὴν ἀρχὴ της καὶ τὸ τέλος της στὸν ἴδιο τὸ Θεό. Κατὰ βάθος, ἡ ὑπέρτατη πραγματικότητα εἶναι «σχέση» ἐνότητας τῶν δύο.

Ἡ ἐνότητα αὐτὴ ἔχει ἕνα ρόλο μέσα στὴ ζωὴ τῆς κοινότητας: αὐτὸ σημαίνουν τὰ «ἴνα» πού ἐπαναλαμβάνονται συνεχῶς στὰ χωρία 21-23. Δύο στόχοι σημειώνονται. Ὁ πρῶτος, ἄμεσως: «ἴνα ὡσιν ἐν», ὁ δεύτερος ἐξαρτάται ἀπὸ τὸν πρῶτο: «ἴνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ μὲ ἀπέστειλας» (ἄς ὑπεθυμίσουμε αὐτὸ πού ὁ Ἰησοῦς εἶπε στοὺς μαθητές του στὸ 13, 35: «ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις»). Ἡ ἐνότητα τῆς κοινότητας μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστάλη πράγματι ἀπὸ τὸν Πατέρα. Γιὰ τὴ μετάφραση θά πρότεινα νά ἀποδοθοῦν τὰ ἴνα τῶν χωρίων 21-23 βάζοντας στὴν ἀρχὴ τοῦ 21 «γιὰ νά, γιὰ νά», ἔπειτα «ὥστε νά», στὸ στιχ. 32 «γιὰ νά», καὶ στὸ 23 «γιὰ νά, γιὰ νά» καὶ ἔπειτα «ὥστε νά». «Ἔωστε νά» σημαίνει τὸν ἔσχατο στόχο: νά ἀναγνωρίσει ὁ κόσμος τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ «γιὰ νά» σημειώνει τὸν ἄμεσο στόχο, τὴν ἐνότητα.

4. Ἐπίλογος

7, 24-26 «Πάτερ ὁ δέδωκάς μοι, θέλω ἴνα ὅπου εἰμί ἐγὼ κἀκεῖνοι ὡσιν μετ' ἐμοῦ, ἴνα θεωρῶσιν τὴν δόξαν τὴν ἐμήν, ἣν δέδωκάς μοι ὅτι ἠγάπησας με πρὸ καταβολῆς κόσμου. Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω ἐγὼ δέ σε ἔγνω, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας· καὶ ἔγνωρῖσα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου καὶ γνωρίσω, ἴνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησας με ἐν αὐτοῖς ἢ καγὼ ἐν αὐτοῖς.»

Γιὰ νά κλείσει τὴ συνομιλία του μὲ τὸν Πατέρα, ὁ Ἰησοῦς ὑπεθυμίζει τὴ σχέση πού τὸν ἑνώνει μ' ἐκεῖνον μέσα στὴν πιὸ βαθειὰ οικειότητα. Γι' αὐτὸ ἀρχίζει ἀπλῶς ἀπεθυνόμενος στὸν «Πατέρα», τοποθετούμενος μέσα στὴ δόξα, κοντὰ του. Ἔτσι ὀλοκληρώνεται ἡ κίνηση τοῦ κειμένου πού ἀρχισε ἀναγγέλλοντας τὴ δόξα, ἀφίνοντάς την μετὰ γιὰ νά ἐκθέσει τίς προϋποθέσεις τῆς ἐνότητας· καὶ τώρα ἐπανέρχεται με τὴν ἀπλὴ ἀναφορά τοῦ «ὅπου εἰμί ἐγὼ». Ἡ βαθειὰ ἐπιθυμία τοῦ Ἰησοῦ εἶναι, λοιπὸν, οἱ μαθητές νά παραμείνουν γιὰ πάντα σὲ κοινωνία μαζί του, μέσα στὴ δόξα.

Καί ὁ Ἰωάννης ἐμβαθύνει ἀκόμα περισσότερο, μέχρι τήν ἔσχατη πηγὴ τῆς δόξας καὶ τῆς ἐνότητος, δηλαδή, με τόν ἕνα πού δέν ἔχει ἀκόμα λεχθεῖ, τήν Ἀγάπη: «ὅτι ἠγάπησάς με πρό παραβολῆς κόσμου». Πρόκειται γιά ἐντυπωσιακό χαρακτηριστικό, μέ τό ὅποιο ὁ Ἰησοῦς κυριαρχεῖ πάνω στό χρόνο καί κάνει μνεῖα τῆς αἰωνιότητος, δηλαδή ὄχι ἐνός ὑπέρ-χρόνου, ἀλλά αὐτοῦ πού εἶναι τό θεμέλιο τοῦ χρόνου. Μήπως ἡ αἰωνιότητα δέν εἶναι ἐκείνη πού δημιουργεῖ καί μονιμοποιεῖ τό χρόνο;

Τέλος ὁ Ἰησοῦς κάνει ἔκκληση στή δικαιοσύνη τοῦ Πατέρα. Ἦδη αὐτή ἡ δικαιοσύνη εἶχε προαγγελθεῖ στό 16, 10: Ὁ Παράκλητος θά ἀποδείξει τήν ἐνοχή τοῦ κόσμου περί δικαιοσύνης. Ὁ Πατήρ δείχνει τή δικαιοσύνη του δοξάζοντας τόν Υἱό, αὐτό τόν Υἱό πού ὁ κόσμος καταδίκασε. Γι' αὐτό ὁ Ἰησοῦς θά συνεχίσει, μέσω τῶν μαθητῶν του, νά διαδίδει τή γνώση τοῦ Ὄνόματος τοῦ Πατέρα, δηλαδή νά ἀποκαλύπτει τήν υἱική του ιδιότητα. Ἔτσι, τελειώνοντας μέ τό μυστήριο σέ ὄλο του τό βάθος, εἶναι ἡ ἀγάπη πού θά ἀποκαλυφθεῖ πλήρως καί πού θά ἐκχυθεῖ πρὸς ὄλους.

Στό τέλος αὐτῆς τῆς κινήσεως τοῦ κειμένου, ὁ Ἰησοῦς παραμένει, λοιπόν, μπροστά στήν ἀγάπη πού εἶναι τό μυστήριο τῆς ὑπάρξεως. Ὅριστε αὐτό στό ὅποιο πρέπει τώρα νά ἐμβαθύνουμε ἐξετάζοντας τίς διάφορες σχέσεις πού, σύμφωνα μέ τό κείμενο, ἀποτελοῦν τήν ὑπαρξη τῶν μαθητῶν.

II. ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

Ἡ κίνηση τοῦ κειμένου μᾶς ὀδήγησε νά αισθανθοῦμε μιά βαθειά ἐπιθυμία γιά τήν ἐνότητα διά τῆς ἀγιότητος. Αὐτό δέν ἔχει ἔννοια, παρά ἂν ἡ «ἀγιότητα» ἐννοηθεῖ ὡς υἱική κατάσταση, καί ἂν ἡ ἐνότητα εἶναι βασισμένη μέσα στήν ἀγάπη τοῦ Πατέρα. Ὅμως ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος εἶναι δυνατὸ νά καλύψει πολύ διαφορετικὲς πραγματικότητες. Λέγεται, πολύ σωστά, ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἕνας. Ἀλλά τί θέλει κανεῖς νά διακηρύξει μ' αὐτό; Πρόκειται ἄραγε γιά μιά στατική ἐνότητα, ὅπως ὅταν ὀρισμένοι μιλοῦν γιά τήν ἐνότητα τῆς ἀνθρώπινης «φύσης» ἢ τῆς θείας «φύσης»; Ἡ περίπτωση στό κείμενό μας τίθεται τελείως διαφορετικά. Εὐθύς ἐξαρχῆς ἡ ἐνότητα εἶναι σχέση, καί σχέση ἀγάπης. Ἡ ἀλήθεια τῆς κοινότητος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ εἶναι μιά κατάσταση σχέσεων. Ἄς ξαναπάρουμε λοιπόν τίς διάφορες σχέσεις πού ἀναφέρονται στό κείμενο τοῦ Ἰω. 17.

Τίς ἀριθμῶ: Πατήρ/Υἱός, Υἱός/μαθητές, μαθητές/μαθητές, Πατήρ/μαθητές, Μαθητές/κόσμος, Υἱός/κόσμος. Ὅρισμένοι παράγοντες ἐνώνουν τούς ὄρους αὐτῶν τῶν σχέσεων: δίνω/δέχομαι, ἐξέρχομαι ἀπό/πηγαίνω πρὸς, στέλλω/ἐκτελῶ τό ἔργο. Ἐνα μόνο ρῆμα ἐκφράζει τήν ἀμοιβαίτητα: δοξάζω.

Ὁ Πατέρας ἔδωσε τό Ὄνομά του, τήν ἐξουσία, τό ἔργο πού πρέπει νά ἐκτελεστεῖ, τούς ἀνθρώπους, τούς λόγους, τήν ἀγάπη, τά πάντα, τά πάντα τέλος, καί κυρίως τή δόξα: Ὁ Πατήρ εἶναι οὐσιώστικα Δωρεά. Ὅσο γιά τόν Υἱό, ζητεῖ, λαμβάνει, ἀγιάζεται, ἐκπληρώνει, ἔρχεται πρὸς, βγῆκε ἀπό, εἶναι

“Εν μέσα στό σεβασμό τοῦ ἄλλου. Ἄλλά δέν εἶναι ἕνας ἀπλός ἐκτελεστής. Αὐτό δείχνει ἡ μετάφραση πού ἐμπνέεται ἀπό ἐκείνη τοῦ π. Α. Vanhoye, πού ἔχει υἱοθετηθεῖ σήμερα στήν τελευταία ἐκδοση τῆς Βίβλου τῆς Ἱερουσαλήμ: “Moi je t'ai glorifié sur la terre, ayant parfait l'oeuvre que tu m'as donnée afin que je la fasse” (17, 4). Μετάφραση πολύπλοκη ἀσφαλῶς, ἀλλά πού σέβεται τίς λεπτές ἀποχρώσεις: ὄχι «αὐτό πού μοῦ ἔδωσε νά κανῶ», ἀλλά «σύ, μοῦ τό ἔδωσες καί ἐγώ τό ἔκανα». Τό ἴδιο στό Ἰω. 5, 36, ὁ Πατήρ δείχνει τά ἔργα καί ὁ Υἱός τά ὁδηγεῖ πρός τήν ὀλοκλήρωσή τους. Ἡ σχέση Πατήρ/Υἱός δέν εἶναι ἡ σχέση ἑνός προέδρου πού στέλνει ἕνα πρέσβυ. Προκαλεῖ στόν ἄλλο αὐτό πού ὁ Πατήρ θέλει νά γίνει ἀπό τόν Υἱό. Ὁ Πατήρ δημιουργεῖ ἐν Ἰησοῦ ἕνα ἔργο πού εἶναι τό ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰησοῦ. Αὐτό εἶναι, μέσα στήν καρδιά του, ἡ σχέση τῆς ἀγάπης: δέν καταλήγει σέ κάτι πού ἐπιβάλλεται, σέ μιά ἐξουσιοδότηση, σέ ἐντολές, ἀλλά γεννᾷ πράγματι μέσα στόν ἄλλο μιά πραγματικότητα προσωπική, ζωντανή. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἐκεῖνος πού ἐνεργεῖ. Σέ μιά τέτοια σχέση, ἡ ἐνότητα εἶναι πραγματική. Χωρίς νά εἶναι μιά ἔνωση, πραγματοποιεῖται μέσα στό σεβασμό τοῦ ἄλλου.

Δέν νομίζετε ὅτι ἐκεῖ βρίσκεται ἡ βάση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου; Ἡ ἀληθινή σχέση ἀνάμεσα σέ δύο ὄντα δέν εἶναι κυριαρχία, οὔτε σικλαβιά, οὔτε συγχώνευση, οὔτε ἐκμετάλλευση. Ὁ Υἱός δέ φοβᾶται νά πει ὅτι «ἐξηλθε ἀπό», ὅτι «ἦλθε γιά νά» ἤ, κατά τρόπο ἐνοποιημένο, ὅτι «ἐξαγιάζεται». Τό ὅτι «ἐξαγιάζεται», γιά τόν Ἰησοῦ, σημαίνει ὅτι βρίσκεται στό χῶρο ὅπου βρίσκεται ὁ Πατήρ, δεχόμενος τά πάντα ἀπό ἐκεῖνον, ἀκόμα καί τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, ὥστε μέ τή σειρά του νά ἐκφράσει τόν Πατέρα ἐκφράζοντας τόν ἑαυτό του.

Στή σχέση Υἱός/μαθητές, ὁ δότης εἶναι ὁ Υἱός: ἀποκαλύπτει τό ὄνομα, δίνει τούς λόγους, δίνει τή χαρά. Ὅπως ὁ Πατήρ, «φυλάσσει» τούς μαθητές καί ἀκόμα, μέ μιά λέξη πολύ ἀνθρώπινη, τούς «τηρεῖ» ἢ «ἐπαγρυπνεῖ» πάνω τους. Τέλος, ὅπως ὁ Πατήρ, «ἀποστέλλει». Ἀντίστοιχα, οἱ μαθητές δέχονται, πιστεύουν, γνωρίζουν, δοξάζουν, ἐξαγιάζονται, βλέπουν τή δόξα.

Ἡ τρίτη σχέση ὑποθέτει τίς δύο ἄλλες, τήν πρώτη ὡς τή βάση, τή δεύτερη ὡς τό μέσο. Στήν κορυφή καί στό τέρμα, νά πού ὁ Πατήρ ἀσχολεῖται ἄμεσα μέ τούς μαθητές, λές καί ἡ μεσιτεία τοῦ Ἰησοῦ εἶχε βραχυκυκλωθεῖ: «Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου... Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρης αὐτούς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσης αὐτούς ἐκ τοῦ πονηροῦ ... ἀγιάσον αὐτούς!», ἡ ἀγάπη σου ὡς μένει πάνω τους. Ὁ Ἰησοῦς ἀποκατέστησε μιά σχέση ἄμεση Πατήρ/μαθητές. Γι' αὐτό παίρνει ἔννοια ἡ ἐνότητα: οἱ μαθητές δέν ὀφείλουν νά εἶναι ἕνα μόνο ὅπως ἐμεῖς, ἀλλά «ἐξ αἰτίας» μας. Ὁ Θεός πρὶν ἀπ' ὅλα «προσωποποιεῖ», ἐκεῖνος χωρίς τόν ὅποιο δέν ὑπάρχω, εἶναι τό τέλος τῆς σχέσεως πού μέ συγκροτεῖ.

Σέ τελευταία ἀνάλυση, ἡ ἐνότητα πού ὁ Ἰησοῦς ζητάει εἶναι ἐπίπονη. Δέ συνιστάται στό νά πᾶνε ἀπό τούς δύο στό ἕνα, ἀλλά ἀξιολογεῖ τά δύο δια τοῦ ἑνός. Ὁ Θεός δέν ἐξαρθρώνει τά ὄντα, ἀντίθετα μάλιστα: τά διατηρεῖ

στή διάρθρωσή τους, τὰ ἀλοκληρώνει τοποθετώντας τα στήν ἐσωτερική τους ἰδιομορφία. Ὁ στόχος τῆς ἐνότητας συνίσταται στήν ἀξιοποίηση τῶν δύο ἀπό τό ἕνα, διότι αὐτό τό "Ἔνα, πού βρίσκεται σέ διεύρυνση, δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τήν Ἄγάπη.

Ἄν τό μυστήριο τοῦ Θεοῦ καί τό δικό μας μυστήριο βρίσκεται μέσα στή σχέση, μέσα στό διάλογο πού μᾶς συγκροτεῖ στό βάθος τοῦ εἶναι μας, ἕνα φῶς μπορεῖ νά προβληθεῖ πάνω στούς κυριότερους ὄρους πού χρησιμοποιοῦνται στό Ἰω. 17. Ἡ διαλογική τους ἀπήχηση, ἡ ἀπόχρωση σχέσεως πού ἔχουν ἴσως δέν φαίνεται ἀρκετά μέσα στή συνήθη θρησκευτική γλῶσσα.

Ἡ ἀλήθεια δέν εἶναι μιά ὑπαρκτή πραγματικότητα, ἔστω καί θεϊκή, κρυμμένη πίσω ἀπό μιά μορφή πού μόλις θά εἶχε ἀποκαλυφθεῖ, ὅπως γιά τήν κλασσική ἑλληνική σκέψη. Τό βιβλίο τοῦ I. de la Potterie ἐπιβεβαιώνει θαυμάσια αὐτή τήν ἐρμηνεία: Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀποκάλυψη στή πράξη ἀπό τό Θεό ἐν Ἰησοῦ καί διά τοῦ Ἰησοῦ. Καί αὐτό σέ σημεῖο πού ἡ ἀλήθεια μπορεῖ νά ταυτιστεῖ μέ τόν Ἰησοῦ Χριστό. Ὅχι σάν νά συμπυκνωνόταν σέ ἕνα ὄν πού ὑπάρχει ἀπό μόνο του, διότι ὁ Ἰησοῦς εἶναι διάλογος μέ τόν Πατέρα. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε, στό τέλος-τέλος, ὅτι δέν εἶναι παρά διάλογος. Νά γιατί αὐτή ἡ ἀλήθεια εἶναι «λόγος», καί γιατί «οἱ λόγοι» τοῦ Ἰησοῦ δέν εἶναι παρά ὁ Λόγος πού λέγεται στούς ἀνθρώπους, καί ὁ Λόγος δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τό Θεό πού ἐκφράζεται συνεχῶς. Κατά τήν ἐφαρμογή τῆς σ' ἡμᾶς, ἡ ἀλήθεια συνίσταται στό νά μᾶς διατηρήσει μέσα στήν υἱική σχέση.

«Υἱοί ἐν τῷ Υἱῷ», ὀρίστε ἡ ἐκφραση τοῦ Παύλου πού ἀντιστοιχεῖ στή σκέψη τοῦ Ἰωάννη. Πράγματι, ἀναγνωρίζει κανεῖς ἐκεῖ μιά ἐπαφή εἰς βάθος ἀνάμεσα στόν Ἰωάννη καί τόν Παῦλο, παρά τή διαφορά στή γλωσσική τους ἐκφραση. Γι' αὐτό θά μπορούσαμε νά ἀναφέρουμε μιά ἄλλη «ἐνότητα», γιά τήν ὁποία συχνά γίνεται λόγος στούς κύκλους τῶν βιβλικῶν, δηλαδή τήν ἐνότητα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Λέγεται μερικές φορές ὅτι ἡ ποικιλία τῶν Ἐκκλησιῶν μας δικαιολογεῖται ἀπό τήν ποικιλία τῶν θεολογιῶν πού παρουσιάζουν τά καινοδιαθηκικά κείμενα, κατά τρόπο πού ἡ Καινή Διαθήκη ἡ ἴδια δέ θά γνώριζε ἄλλη ἐνότητα παρά τήν ἐσχατολογική. Ὅσο γιά μένα, ἀντίθετα ἀπό τόν E. Kasemann, πιστεύω πώς ἡ κατάσταση εἶναι ἀκόμα πῶς πολύπλοκη. Δέν μπορῶ ὅμως ἐδῶ νά μῶν στό θέμα αὐτό. Ἄς ἀρκεστοῦμε νά ὑπενθυμίσουμε τήν οἰκουμενική σημασία τοῦ προβλήματος τῆς ἐνότητας τῆς Καινῆς Διαθήκης, πρόβλημα πού πρέπει νά τοποθετηθεῖ στό ἐπίπεδο τῆς εἰς βάθος συμφωνίας τῶν διαφόρων τρόπων ἐκφράσεως. Θέτω ἀπλῶς μιά ἐρώτηση: ἡ διαφορά τῶν τρόπων ἐκφράσεως σημαίνει ἄραγε ὑποχρεωτικά διαφορά στή διδασκαλία;

Ἡ ἁγιασμός πού συχνά ἀναφέρουμε στήν καθιέρωση ἑνός ἀτόμου πού γίνεται τέλειο, ἡ ἀκόμα στή θυσία μιᾶς ζωῆς πού προσφέρεται ὀλόκληρη, ὀρίστε μιά ἄλλη ἔννοια πού κερδίζει μέ τό νά τοποθετηθεῖ μέσα στή σχέση Πατῆρ/Υἱός. Δηλώνει ὅλη τήν υἱική ὑπαρξη πού διατηρεῖται μέσα στήν ἀλήθεια, μέσα στό λόγο, ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, σάν σέ ἕνα ζωτικό περιβάλλον.

Γίνονται πολλές συζητήσεις πάνω στη σχέση ανάμεσα στο ιερό και το κοσμικό και υπάρχει τάση να απαλειφθεί ή διάκριση. Στην πραγματικότητα αρμόζει να δοϋμε ότι το ιερό με τη βιβλική έννοια του όρου γίνεται «αγιότητα» στην Καινή Διαθήκη, και ότι η αγιότητα, όπως και ο αγιασμός, δεν είναι άλλο από την ακριβή στάση του Υιού σε σχέση με τον Πατέρα.

Η δόξα δεν είναι πιά μόνο το βάρος του Θεού (ή εβραϊκή ρίζα **kbd** σημαίνει «βαραίνω»). Είναι η ευθερμη ακτινοβολία της αγάπης. "Ήδη ο 'Ησαΐας άκουγε τα Σεραφείμ που έψαλλαν: άγιος, άγιος, άγιος κύριος... πλήρης πάσα ή γη της δόξης αυτού» (Ησ. 6, 3). "Αν καταλάβουμε καλά τον 'Ιωάννη, ή δόξα είναι τό ίδιο τό βάθος του όντος, είναι ή αγάπη. Μιά αγάπη που ζητάει να δώσει, να κοινοποιηθεί. Κι αυτό συνεπάγεται τήν τραγικότητα του να βγει κανείς από τον εαυτό του, που ήδη αυτό αποτελεί τό είναι εις βάθος. Η αληθινή αγάπη θέλει τον άλλο όχι ακριβώς σαν τήν ίδια πραγματικότητα με μένα, αλλά «να είναι», απλώς.

Μάλιστα, ή αγάπη είναι ή κατεχοχήν σχέση. Ο όρος λέει με τον καλλίτερο τρόπο τό θείο μυστήριο σ' όλο τό βάθος του και τό δυναμισμό του. Τό να εισέλθει κανείς στην αγάπη του Θεού, σημαίνει ότι συμμετέχει στη γένεση των κόσμων. Σημαίνει, ακόμη πιά πολύ, ότι εισπνέει τό ίδιο τό Πνεύμα τό "Αγιο.

Παρατηρήσατε ότι στό 'Ιω. 17 τό "Αγιο Πνεύμα δεν ονοματίζεται, αντίθετα από ό,τι συμβαίνει στα προηγούμενα κεφάλαια του αποχαιρετηστήριου λόγου; Εκεί αναφέρεται, γιατί άσκει μία ιδιαίτερη λειτουργία, είναι ο 'Υπερασπιστής και ο Διδάσκαλος. Έδω, συμπύπτει απλώς με τήν αγάπη που ένώνει τον Πατέρα και τον Υίο, και τους ανθρώπους μεταξύ τους. Τό να μιλούμε για τήν αγάπη του Θεού, ίσοδυναμεί με τό να ύποδεικνύομε τό "Αγιο Πνεύμα, πράγμα που μάς οδηγεί στό να διακρίνομε ένα πρόσωπο. Τό "Αγιο Πνεύμα, ζωντανή σχέση που ένώνει τον Πατέρα και τον Υίο, είναι ή "Αγάπη προσωποποιημένη.

Η παρατήρηση αυτή επιτρέπει να καταλάβομε γιατί ο άγιος 'Ιωάννης του Σταυρου αναφέρει ακριβώς τό 'Ιω. 17 μέσα στη 39η στροφή του Πνευματικού "Υμνου για να δικαιολογήσει τήν εκπληκτική πρόταση:

*Η εισπνοή του άερα
τό δσμα του γλυκου' άηδουιού
Τό άλος και οι χάρες του
κατά τήν ηουχη νύχτα
μέσα στη φλόγα που άνυ...
χωρίς να κοπιάζει.*

«Αυτή ή εισπνοή του άερα είναι μία ίκανότητα του 'Αγίου Πνεύματος, που ή ψυχή ζητάει έδω, για να αγαπάει τό Θεό με κάθε τελειότητα... Αυτό τό Πνεύμα, σαν να εισπνέει με τή θεία του εισπνοή, έξυψώνει τήν ψυχή με ένα τρόπο πολύ ύψηλό και τήν μορφώνει έτσι που να εισπνέει από τό Θεό τήν ίδια εισπνοή αγάπης που ο Πατήρ εισπνέει εν τω Υίω και ο Υιός εν τω Πατρί, κι αυτή ή εισπνοή αγάπης είναι τό ίδιο "Αγιο Πνεύμα που εισπνέουν μέσα

ο' αυτή τή μεταμόρφωση. Πράγματι δέ θά ὑπῆρχε ἀληθινή μεταμόρφωση, ἂν ἡ ψυχὴ δέν ἐνώνονταν καί δέν μεταμορφωνόταν τόσο μέσα στό Ἅγιον Πνεῦμα ὅσο καί μέσα στό ἄλλα θεία πρόσωπα, ἔστω κι' ἂν αὐτό δέ γίνεται σέ ἓνα βαθμὸ κατὰδηλο καί βέβαιο, ἐξαιτίας τῆς ταπεινότητος τῆς παρουσίας κατάστασης... Δέν ὑπάρχει λόγος νά θαυμάσουμε γιά τό ὅτι ἡ ψυχὴ μπορεῖ νά κατωρθώσει κάτι τό τόσο μεῖγλο, ἀφοῦ ὁ Θεός τῆς ἔκανε αὐτὴ τὴ χάρη νά ἔχει τὴ θεία μορφή καί νά εἶναι ἐνωμένη στὴν Παναγία Τριάδα, πράγμα πού τὴν κάνει Θεό διὰ τῆς συμμετοχῆς... Πῶς γίνεται αὐτό; Δέ χρειάζεται νά τό ξέρουμε, δέ χρειάζεται νά τό ἐκφράσουμε, ἀρκεῖ νά ἐννοήσουμε πῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μᾶς ἐξασφάλισε αὐτὴ τὴν ὑψηλὴ θέση καί μᾶς κέρδισε αὐτὴ τὴν ἀνώτερη-κατάσταση τοῦ νά μπορούμε νά εἴμεθα υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μέ τὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου» (ἀκολουθοῦν τὰ κείμενα τοῦ Ἰω. 1, 12 / 17, 24 / 17, 20· 23).

Δέν μπορῶ παρά νά σᾶς προσκαλέσω νά μελετήσουμε ὁ καθένας μέσα στὴ σιωπὴ. Προσθέτω ἀπλῶς, σύμφωνα μέ τό κλίμα τῆς ἀναγνώσεώς μας, ὅτι ἂν πράγματι εἴμαστε τοῦ Χριστοῦ, εἴμαστε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐκφράζομε καί ἐμεῖς τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἀναπνέουμε τὴν ἀγάπη, εἴμαστε κατὰ συμμετοχὴ ὁ ἴδιος ὁ Θεός μέσα στὴν ἀγάπη του. Λέγοντας αὐτό, ἔχω τό συναίσθημα ὅτι εἰσέρχομαι στό πιό βαθύ σημεῖο τοῦ εἶναι. Μέσα στὴ νύχτα τὴ βαθεῖά, ἐκεῖ ὅπου βασιλεύει ἡ σιωπὴ τοῦ μυστηρίου.

Ἀρχίζοντας τὴν παρουσίαση τοῦ Ἰωάννου 17, φαινόμενα διστακτικῶς γιά νά χαρακτηρίσω τό κείμενο μέ τὴ λέξη «προσευχὴ» καί προτίμησα νά τό τιτλοφορήσω «τελευταία συνομιλία τοῦ Ἰησοῦ μέ τόν Πατέρα του». Ἄν βέβαια ἀντιλαμβάνεσθε, πολὺ σωστά, τὴν προσευχὴ ὡς «ἐπιθυμία», τότε μπορούμε νά διατηρήσουμε τόν ὄρο «προσευχὴ». Ὁ Ἰησοῦς ἐκφράζει πράγματι τὴ βαθεῖά μας ἐπιθυμία τοῦ νά εἴμεθα ἓνα. Τό νά προσευχηθεῖ κανεὶς γιά τὴν ἐνότητα εἶναι ἀπλῶς τό νά ἐπαναφέρει στὴ συνείδηση τὴν ἐπιθυμία γιά τὴν ἐνότητα πού κατοικεῖ σ' ἐμᾶς καί προηγεῖται ἀπὸ μᾶς. Προηγεῖται ἀπὸ μᾶς, γιατί πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου ἡ Ἀγάπη ζητοῦσε νά ἀναπτύξει τὴν παρουσία της. Δέν εἶναι ἡ ἐνότητα μέ στατικὴ ἔννοια, πού μπορεῖ καμμιά φορά νά σεντρίψει, ἀλλὰ ἡ ἔνωση, ἡ κοινωνία μέσα στό σεβασμὸ τῶν προσώπων. Τί μπορεῖ νά σημαίνει αὐτό γιά τὴν οἰκουμενικὴ μας προσπάθεια; Αὐτό τό ἀφίνω σέ σᾶς νά τό προσδιορίσετε.

(Μεταφρ. ἀπὸ τόν π. Σ. Φρέρη)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

Του Σάββα 'Αγουρίδη
Καθηγητή Πανεπιστημίου

Ἡ ἀπειλή ἑνός νέου πολέμου εἶναι ἀπό ὄλους περισσότερο ἀπό αἰσθητή. Ποιοί λόγοι δέν ἀφίνουν τούς ἀνθρώπους νά κινητοποιηθοῦν ὅσο πρέπει γιά κάτι πού ἀφορᾷ τήν ἴδια τήν ἐπιβίωσή τους; Ὁ κ. Philip Potter, γεν. Γραμματέας τοῦ Παγκόσμιου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀπαντώντας στό ἐρώτημα αὐτό, ἀναφέρθηκε στούς ἑξῆς παράγοντες: (α) Δυσπιστία καί φόβος - ἀποτέλεσμα πλύσης ἐγκεφάλου ὀλόκληρων δεκαετιῶν - δέν ἀφίνει τό μυαλό νά σκεφτεῖ καθαρά. (β) Ὁ κοινός πολίτης, σέ τόσο σπουδαῖα θέματα, προτιμᾷ νά μεταφέρει τήν εὐθύνη στούς «ἀρμόδιους», στούς «ἰσχυρούς» καί στούς «εἰδικούς» - κυβερνήτες, συνασπισμούς, ἐπιστήμονες. Τί μπορεί νά κάνει μέ τή διαμαρτυρία του ὁ ἀπλός πολίτης; (γ) Ὑπάρχει γενικώτερη ἀγνοία τῆς ἀλληλεξάρτησης πού ὑπάρχει μεταξύ τῶν ἐξοπλισμῶν, τοῦ πολέμου, καί τῶν οἰκονομικῶν ἀντιθέσεων μέσα σέ κάθε ἔθνος, μεταξύ τῶν ἐθνῶν καί τῶν συνασπισμῶν.

Κι' εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖα ἡ κινητοποίηση ὄλων τῶν ἀνθρώπων γιά τή διάσωση τῆς Εἰρήνης σήμερα. Κύριο πρόβλημα γιά κάθε ἀνθρώπο σήμερα, καί γιά κάθε χριστιανό ἐπομένως, εἶναι ἡ διατήρηση τῆς Εἰρήνης. Κόροϊδεύει τόν ἑαυτό του ὅποιος στρέφεται σέ ἄλλα ἀνθρώπινα προβλήματα σάν δῆθεν σπουδαιότερα. Στή Γερμανία, ὁ νέστορας στόν ἀγῶνα γιά τόν ἀφοπλισμό καί τήν Εἰρήνην μεταξύ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων εἶναι ὁ ἐννενηντάρης τώρα πάστορας Martin Niemöller, ὁ ἔγκλειστος τῶν Ναζι στό Sachsenhausen καί στό Dachau ἀπό τό 1937 ὡς τό 1945. Τά ἐννενήντα του χρόνια γιορτάστηκαν πανηγυρικά φέτος. Καί γιά μυριοστή φορά ἐπανελάβε τή γνωστή του προειδοποίηση πρὸς τούς χριστιανούς παντοῦ: «... Ἀποτελεῖ σταθερή πεποίθησή μου πῶς τό πιό ἐπείγον ἔργο πού ἀντιμετωπίζει ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι τό πρόβλημα τῆς ὕφους καί τοῦ ἀφοπλισμοῦ.»

Πῶς ὁμως, ἀπό θεολογική σκοπιά, μπορούμε σήμερα νά μιλήσουμε γιά τήν Εἰρήνην; Μποροῦμε νά ἀντιμετωπίσουμε τό θέμα ὅπως τό ἔβλεπαν οἱ θεολόγοι μέχρι τώρα; Αὐτοί ἔβλεπαν τόν Πόλεμο σάν μιά φοβερή βέβαια καταστροφή ἀλλά, ὅπωςδήποτε, σάν ἀναγκαῖο κακό, περιοδικό καί ἀναπό-

φευκτο - «πόλεμος πατήρ πάντων»! κτλ. -, «καί τήν Ειρήνην θεωρούσαν σάν μιά ανέφικτη πραγματικότητα. Αὐτά ὅμως ἔχουν ξεπεραστεῖ γιά πάντα. Ἡ λέξη Πόλεμος σημαίνει πιά Ὁλοκληρωτική Καταστροφή τῆς ἀνθρωπότη-
τας. Κι' αὐτό ἄλλαξε τελείως τή θεώρηση τοῦ θέματος. Ἡ φοβερή τεχνολογική ἀνάπτυξη τῶν ἡμερῶν μας ἔφερε αὐτή τήν ἀλλαγή. Σήμερα ὑπάρχει ἡ δυνατότητα καταστροφῆς τοῦ πλανήτη μας πάνω ἀπό 20 φορές!

Παλιότερα, γιά ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, καί γιά τοὺς χριστιανοὺς, ὁ Πόλεμος ἦταν μιά τρομερή θεομηνία, πού ἔπρεπε νά ἐξηγηθεῖ στοὺς ἀνθρώπους θεολογικά. Κι' οἱ θεολόγοι, σάν μέλη καί ἐκπρόσωποι τῶν μεσαιωνικῶν αὐτοκρατοριῶν καί τῶν νεώτερων Ἐθνῶν, ἔπρεπε νά δώσουν κάποιες ἀπαντήσεις. Δέ βρῆκαν καλύτερες ἀπό τίς θεωρίες περί «δίκαιου» ἢ «ἱεροῦ» πολέμου. Μέσα ὅμως στή σημερινή πραγματικότητα τοῦ ὀλοκληρω-
τικοῦ πολέμου καί τοῦ γενικοῦ ὀλέθρου, οἱ λέξεις «δίκαιος» καί «ἱερός» θά ἔχαναν κάθε σημασία, κι' ἂν ἀκόμα τολμοῦσαν νά διεκδικήσουν κάποια. Ὅταν π.χ. πρὶν μερικὲς δεκαετίες ὁ πατήρ Κων. Καλλίνικος ἔγραψε τὸ βιβλιαράκι «Χριστιανισμός καί πόλεμος», διαπραγματεύτηκε τὸ θέμα μὲ ἀφετηρία τίς παραπάνω ἔννοιες - τοῦ «δίκαιου» καί «ἱεροῦ». Ὅ,τι στενοχωρεῖ τοὺς θεολόγους τῆς γενεῆς τοῦ Καλλίνικου εἶναι πῶς ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶναι ἕνα βιβλίο ἀγάπης καί εἰρήνης μεταξύ ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καί ἡ καθημερινὴ ἱστορικὴ πραγματικότητα εἶναι γεμάτες ἀπὸ πολέμους, πού δέν ἐγκρίνει μόνο ὁ βασιλιάς ἢ ὁ αὐτοκράτορας, ἀλλὰ καί ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ καί οἱ θεωρίες περί «ἱεροῦ» καί «δίκαιου» πολέμου μὲ ὄλες τίς πολυποίκιλες δυσκολίες πού συνεπάγονται.

Γιὰ τὸ σημερινὸ θεολόγο, στοιχειώδη γνώση τῶν οικονομικῶν δυνά-
μεων τοῦ καιροῦ του, δέν τίθεται θέμα «δίκαιου» πολέμου· οὔτε δημιουργεῖται ζήτημα μὲ τὴ διαφορά τῶν θέσεων τῆς Καινῆς Διαθήκης πρὸς τὴν Π. Διαθήκη καί τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα. Βρίσκουμε πολὺ φυσικὴ τὴν κατάσταση σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Π. Διαθήκη καί τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Τὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τὸ σημερινὸ θεολόγο εἶναι ἡ ἐπιβίωση τοῦ κόσμου καί τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸν ὀλοκληρωτικὸ πυρηνικὸ ἀφανισμό. Τὸ θέμα ἔχει τεράστια θεολογικὴ σημασία, γιατί συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ βιβλικὴ διδασκαλία γιά τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, μὲ τὸ βιβλικὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τὴν ἀνθρωπότητα, γενικά μὲ τὸ δόγμα τῆς δημιουργίας καί τῆς σωτηρίας. Ἀλλάζε τὸ πρόβλημα, ἀλλάζει καί ὁ στόχος τῆς θεολογικῆς θεώρησης. Κι' αὐτὴ ἡ νέα θεολογικὴ θεώρηση περί δημιουργίας τοῦ κόσμου καί τῆς σωτηρίας του, γιά νά ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα, θεμελιώνεται στὴν Ἁγία Γραφή, Παλαιὰ καί Καινὴ Διαθήκη, καί στὴν Παράδοση· σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴ μελέτη ἰδιαίτερα στὴ Λειτουργικὴ Παράδοση, δηλ. στὴ Λειτουργία. Τὸ θέμα σήμερα εἶναι Ζωὴ ἢ Θάνατος γιά τὴν ἀνθρωπότητα· ἀνάλογη σὲ σοβαρότη-
τα πρέπει νά εἶναι καί ἡ θεολογικὴ θεώρηση τοῦ θέματος ἀπὸ θεολογικὴ σκοπιὰ μέσα ἀπὸ τίς πηγές τῆς πίστεως.

Ἐγινε, νομίζω, σαφές περὶ τίνος ἐδῶ πραγματευόμαστε. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ ἀνθρώποι βραδυποροῦν, θεωροῦμε χρήσιμο, πρὶν μποῦμε στὸ θέμα,

νά σημειώσουμε δύο λόγια για τό χριστιανικό ειρηνιστικό κίνημα στό παρελθόν καί για τήν αντιπολεμική στάση τῶν Ἰεχωβάδων. Καί τά δύο συνδέονται μέ τίς ἔννοιες Πόλεμος - Εἰρήνη στό παρελθόν· δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τό θέμα ὅπως τίθεται σήμερα καί τό διατυπώσαμε παραπάνω. Γιά τούς ἰδεολόγους Φιλειρηνιστές τοῦ παρελθόντος - χριστιανούς ἤ μή - ὁ πόλεμος ἦταν κάτι δεδομένο, κι ἡ ἄρνησή τους νά πάρουν ὄπλα δέν εἶχε σχέση μέ τόν ὀλοκλήρωτικό ὄλεθρο τοῦ κόσμου, ἀλλά μέ τήν ἀτομική πιστότητά τους εἴτε στίς ἰδέες τους γιά ἕναν ειρηνικό κόσμο (ἰδεαλιστική ἄποψη), εἴτε στήν ἐντολή τοῦ Ἰησοῦ γιά ἀγάπη πρὸς ὄλους τούς ἀνθρώπους, ἀκόμα καί πρὸς τούς ἐχθρούς. Γιά τούς χριστιανούς δηλ. ἡ συμπαθέστατη καί πάντοτε ἡρωϊκή αὐτή στάση, πού παρουσιάστηκε στά νεώτερα χρόνια δυστυχῶς μόνο μεταξύ προτεσταντικῶν μικρῶν ὁμάδων στή Δύση, στηρίζονταν βασικά στή διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ περί μὴ ἀντιστάσεως καί περί ἀγάπης πρὸς ὄλους, ἐξέφραζε δηλ. ἀντιρρήσεις ἀτομικῆς συνειδήσεως καί τό δικαίωμα τοῦ ἀτόμου νά ἀποφασίζει τό ἴδιο ἂν θά μετάσχει σέ μιά τόσο σοβαρή ὑπόθεση ὅπως εἶναι ἡ θυσία τῆς ζωῆς, εἴτε πρόκειται γιά τή δική μας εἴτε τοῦ ἄλλουνοῦ. Ἐπρόκειτο γιά ἀξιόλογη κίνηση, πού ξεκινούσε ὁμως ἀπό χονδροειδεῖς παρεξηγήσεις, εἶχε πολύ περιορισμένο χαρακτήρα, καί βρισκόνταν πολύ μακριά ἀπό τήν προβληματική τοῦ σημερινοῦ φιλειρηνικοῦ χριστιανικοῦ κινήματος.

Ἡ περίπτωση τῶν Ἰεχωβάδων εἶναι εἰδική. Ξεκίνησε σάν κοινωνικό κίνημα μέ θρησκευτικό μανδύα ἀπό τά κατώτερα στρώματα μέ στόχο τό κατεστημένο, κοινωνικό καί ἐκκλησιαστικό. Μεγάλο τμήμα του ἐξακολουθεῖ νά χτυπάει τόν πόλεμο σάν χαρακτηριστικό τῆς καθεστηκυίας τάξης, ἂν καί δέν ἔχει συνείδηση τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων πού τό ὠθοῦν. Ἐξαιτίας ἀγνοίας τῶν ὁπαδῶν καί παραδοχῆς παλαιῶν καί μουσειακῶν προτεσταντικῶν προκαταλήψεων περί αὐθεντίας καί θεοπνευστίας τῶν Γραφῶν, οἱ Ἰεχωβάδες προσπαθοῦν νά δείξουν πῶς ὀλοκλήρη ἡ Ἁγία Γραφή, Π. καί Κ. Διαθήκη, εἶναι ἐναντίον τοῦ πολέμου. Ἄλλ' αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια· κι ἔτσι στήν προσπάθειά τους περιπίπτουν σέ ἀστεῖες ἀντιφάσεις καί ἀδιέξοδα. Καί οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά, ὅπως ὄλοι οἱ Εἰρηνιστές (Pacifists ἢ Conscientious Objectors), πού ἀναφέραμε πρῖν, ἀντιμετωπίζουν τόν πόλεμο σάν ἐπιδημία, σάν ἀνγκαῖο κακό, πού περιμένουν νά σταματήσει μέ τόν ἐρχομό τῆς Δεύτερης Παρουσίας· δηλ. σχετικά πολύ σύντομα. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ στάση τους στό θέμα Πόλεμος ἢ Εἰρήνη εἶναι θεολογικά ἄσχετη τελείως μέ τή σημερινή πραγματικότητα.

Μετά τό ξεκαθάρισμα αὐτῶν τῶν ἐνοιῶν, μποροῦμε πιά νά μποῦμε στήν οὐσία τοῦ θέματος. Φάνηκε καθαρά ἀπό τά προηγούμενα πῶς τήν ἀλλαγὴ τοῦ προβλήματος ἔκανε - ἢ καλύτερα κάνει - στίς ἡμέρες μας ἡ Τεχνολογία· καί γι' αὐτό δέν εἶναι καθόλου παράδοξο πῶς ἡ θεολογία βρέθηκε ἀνέτοιμη, καί μάλιστα ξαφνιαστικῆ, ὅταν ἔπρεπε νά ἀντιμετωπίσει τήν καινούργια πραγματικότητα. Ἔτσι, ἄρχισε κατανάλγη μέ θεολογικές ἀπόπειρες καί μέ ἀποσπασματικά στοιχεῖα. Γιά κάτι τέτοιο πρόκειται καί

ο' αὐτήν ἐδῶ τή μελέτῃ· ἐπιχειρεῖ ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί τή Λειτουργία τή διατύπωση στοιχειῶδων ἀρχῶν μιᾶς θεολογίας τῆς Εἰρήνης, μέσα στά σημερινά δεδομένα.

(1) Οἱ ἔννοιες τῆς Δημιουργίας καί Παλιγγενεσίας τοῦ κόσμου.

Τό ἀγιογραφικό αὐτό δόγμα ἀποτελεῖ θεμέλιο καί ἀφετηρία γιά ὁποιαδήποτε θεολογική σκέψη. Κι' ὅμως ὑπάρχουν πολλοί πού καταλαβαίνουν τό πρῶτο σκέλος, ἀλλά δέν ἐννοοῦν τή σημασία τοῦ δευτέρου. Παλιγγενεσία δέ σημαίνει δημιουργία ἑνός κόσμου πού κατέληξε στό φυσικό ὄλεθρο, ἀλλά τήν ἀνανέωση, ἠθική καί πνευματική, τῆς ἀρχικῆς δημιουργίας, ἔτσι πού τελικά νά ἐκπληρῶνει τό σκοπό τοῦ Θεοῦ. Δέν πρόκειται γιά δύο κόσμους, ὅπως πιστεύουν οἱ δυαλιστές, ἀλλά γιά ἕναν κόσμο, πού ἔχει ἱστορία: ἀρχή, περιπέτεια, καί ἀποκατάσταση στόν ἀρχικό του δρόμο. Κι' ὅτι ὁ κόσμος ἔχει τήν ἀρχή του στό Θεό γνωρίζουν καλά οἱ χριστιανοί, ἀποτελεῖ τό πρῶτο ἄρθρο τοῦ «πιστεύω» τους. Στό ἴδιο αὐτό «πιστεύω» τους γίνεται λόγος καί γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς ἀνθρωπότητας μετά ἀπό τήν περιπέτεια τῆς διά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιά μιᾶ θρησκευτικῆς καί ἠθικῆς φύσεως περιπέτεια τοῦ ἀνθρώπου, πού ἔμμεσα ἐπῆρσασε τή φυσική του ζωή καί τό φυσικό του περιβάλλον (βλ. Ρωμαίους 8,26).

Τήν περιπέτεια τῆς ἀνθρωπότητας, τήν ἔκπτωση καί τό ξεστράτισμα τῆς ἀπό τόν ἀρχικό σκοπό τῆς δημιουργίας τῆς βρισκομε διατυπωμένη στήν Ἁγία Γραφή μέ τή μορφή εἴτε τῆς ἀφελοῦς ἀφήγησης, εἴτε μέ τή μορφή τοῦ προφητικοῦ λόγου. Κάποιοι ἀπό τούς συγγραφεῖς τῆς Πεντατεύχου, πού ζοῦσε στήν καθημερινή ἐμπειρία αὐτή τήν ἔκπτωση τοῦ ἀνθρώπου, ἀντλώντας ἀπό παλιές διηγήσεις, κατέγραψε μέ μορφή «ἱστορίας» κατά τόν 9 ἢ 8 αἰ. π.Χ. Ὁ Ἰαχωβιτιστής (-ἔτσι τόν λέμε, γιατί προτιμᾶει τό ὄνομα Γιαχβέ, ὅταν μιλάει γιά τό Θεό-) μᾶς παρουσιάζει μυθολογικά τήν ἀρχή καί τήν οὐσία τοῦ δράματος τῆς ἀνθρωπότητας μέ τή γνωστή διήγηση τῆς παρακοῆς τῶν πρωτοπλάστων καί τῆς βρώσεως τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ. Τήν ἴδια ἐμπειρία παρουσιάζουν, ἱστορικά, οἱ Προφῆτες τῆς Π. Διαθήκης, ὅταν ἀναφέρονται τόσο συχνά στήν ἀδυναμία τοῦ λαοῦ νά ἀκούσει αὐτό πού τοῦ λέει ὁ Θεός καί πού εἶναι γιά τό καλό του, καταπατεῖ τή «διαθήκη» του μέ τό Θεό γιά τόν ἐρχομό ἑνός καλύτερου κόσμου, κι' ἀκολουθεῖ λαθεμένους δρόμους, πού τόν φέρνουν σέ ἀδιέξοδο. Οἱ δυοἄρεστες συνέπειες αὐτῆς τῆς διάστροφης πορείας τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν κύριο θέμα τῆς Γραφῆς ἀπαρχῆς μέχρι τέλους· ὁ Θεός ἐπεμβαίνει παντοῦ τιμωρός, διορθωτής καί σωτήρας, πουθενά ὅμως δέν ὑπάρχει οὔτε ὑπαιγμός στή Βίβλο πῶς, ἀφοῦ ξεστράτισε ἡ ἀνθρωπότητα, ἢ ὁ Ἰσραήλ, ἡ ἀνθρωπότητα σά δημιουργία τοῦ Θεοῦ ἔχασε γιά τό Θεό τήν ἀρχική ἀξία τῆς. Ἡ εἴσοδος τοῦ παράσιτου τῆς ἀμαρτίας καί τοῦ κακοῦ μέσα στόν κόσμο: ἡ καταπίεση, ἡ ἀνηθικότητα, ὁ πόλεμος, ἡ διαφθορά, δέ μεταβάλλουν τό βασικό γεγονός καί τόν τελικό σκοπό τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καί τῆς ἀνθρωπότητας ἀπό τό Θεό.

Στις παραδόσεις των αρχικών κεφ. του βιβλίου της Γενέσεως διασώθηκε ή αφήγησα για μία φοβερή έκπτωση της ανθρωπότητας: 'Ο Κάιν σκοτώνει τόν 'Αβελ· φόνος, λαγνεία, έπαρση, ό πύργος της Βαβέλ. Κι' ή τιμωρία είναι ανάλογη μέ τήν έκπτωση. 'Ο Θεός αποφασίζει νά ξαναβάλει τά πράγματα στή θέση τους μέ τόν Κατακλυσμό. Φυσικά, όχι μόνο ό φυσικός κόσμος αλλά και ή ανθρωπότητα μαζί μέ τό ζωικό περιβάλλον του ανθρώπου θά επιβιώσουν. Τά ζώα παραλαμβάνονται από τό Νώε και τήν οικογένειά του στήν Κιβωτά. Μέ τόν Κατακλυσμό ό αρχικός σκοπός του Θεου για τήν ανθρωπότητα και τόν κόσμο δέ θά ματαιωθούν, αλλά θά μπουν στό δρόμο τής πραγματοποίησής τους. 'Εδω έχομε και πάλι τή μυθολογική έκδοση μιās βασικής θεολογικής ιδέας: οποιαδήποτε θεία τιμωρία πάνω στον κόσμο δέν έχει ποτέ τήν έννοια τής μεταβολής τής αρχικής θείας βουλήs για τήν ύπαρξη τής ανθρωπότητας και για τό μέλλον τής. Οί Προφήτες, εξάλλου, αντιμετώπιζουn τό ίδιο θέμα ιστορικά, μέ τή θεωρία τους για τό «ύπόλειμμα», τήν άποψη δηλ. πώς, σχετικά μέ κάθε κρίση ιστορικά πάνω στον 'Ισραήλ ως λαό, ό Θεός προνοεί και άφίνει πάντοτε σά μαγιά τό «ύπόλειμμα», όχι απλώς μέ τήν έννοια τής επιβίωσης, αλλά και μέ τήν έννοια του ποιοτικά καλού στοιχείου, που άν λείψει, ή ανθρώπινη κοινότητα που άπομένει μπορεί νά σαπίσει. 'Η βουλή του Θεου για τό μέλλον του ανθρώπου παραμένει άμετακίνητη. Είναι επί του προκειμένου πολύ χαριτωμένη ή αφήγηση τής Γεν. 9,8-17 για τήν πίκρα που έννοιωσε ό Θεός εξαιτίας του Κατακλυμού. Τόσο του στοίχισε, ώστε συνήψε διαθήκη μέ τό Νώε, μέ τούς γιουούς του και μέ κάθε ζωντανό πώς, υπό όποιοσδήποτε συνθήκες, τέτοιο πράγμα δέ θά ξαναγίνει ποτέ! Μέ όλο τό κύρος του ό Θεός δίνει υπόσχεση και όρκο πώς νέα καταστροφή δέ θά γίνει ποτέ πιά: « * Καί ειπεν ό Θεός τῷ Νώε και τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ λέγων· * Καί ἰδοὺ ἐγὼ ἀνίστημι τήν διαθήκην μου ὑμῖν και τῷ σπέρματι ὑμῶν μεθ' ὑμᾶς¹⁰ και πάση ψυχῇ ζώσῃ μεθ' ὑμῶν, ἀπό ὀρνέων και ἀπό κτηνῶν, και πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς ὅσα ἐστί μεθ' ὑμῶν ἀπό πάντων τῶν ἐξεληθόντων ἐκ τῆς κιβωτοῦ. ¹¹ Καί στήσω τήν διαθήκην μου πρὸς ὑμᾶς και οὐκ ἀποθανεῖται πᾶσα σὰρξ ἐτι ἀπό τοῦ ὕδατος τοῦ κατακλυμοῦ, και οὐκ ἐτι ἔσται κατακλυσμός ὕδατος τοῦ καταφθεῖραι πᾶσαν τήν γῆν. ¹² Καί εἶπε Κύριος ό Θεός πρὸς Νώε· τοῦτο τό σημεῖον τῆς διαθήκης, ό ἐγὼ δίδωμι ἀνά μέσον ἐμοῦ και ὑμῶν και ἀνά μέσον πάσης ψυχῆς ζώσης, ἢ ἐστί μεθ' ὑμῶν εἰς γενεάς αἰώνιους. ¹³ Τό τόξον μου τίθημι ἐν τῇ νεφέλῃ, και ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀνά μέσον ἐμοῦ και τῆς γῆς. ¹⁴ Καί ἔσται ἐν τῷ συννεφεῖν μέ νεφέλας ἐπί τῆς γῆν, ὀφθήσεται τό τόξον ἐν τῇ νεφέλῃ¹⁵, και μνησθήσομαι τῆς διαθήκης μου, ἢ ἐστιν ἀνά μέσον ἐμοῦ και ὑμῶν, και ἀνά μέσον πάσης ψυχῆς ζώσης ἐν πάση σαρκί, και οὐκ ἔσται ἐτι τό ὕδωρ εἰς κατακλυσμόν, ὥστε ἐξαλεῖψαι πᾶσαν σάρκα. ¹⁶ Καί ἔσται τό τόξον μου ἐν τῇ νεφέλῃ, και ὄψομαι τοῦ μνησθῆναι διαθήκην αἰῶνων ἀνά μέσον ἐμοῦ και τῆς γῆς και ἀνά μέσον ψυχῆς ζώσης ἐν πάση σαρκί, ἢ ἐστιν. ἐπί τῆς γῆς¹⁷. Καί ειπεν ό Θεός τῷ Νώε· τοῦτο τό σημεῖον τῆς διαθήκης, ἢς διεθέμην ἀνά μέσον ἐμοῦ και ἀνά μέσον πάσης

σαρκός, ἢ ἔστιν ἐπὶ τῆς γῆς». Ὅσα μυθολογικά καὶ χαριτωμένα κι' ἄν περιέχει ἡ ἀφήγηση αὐτή, δείχνει, ἀπὸ θεολογικῆ σκοπιᾶ, πολὺ ἔντονα τὴν ἀδιάσειστη βούληση τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐκπλήρωση τῶν σκοπῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἔτσι, ὁ Κατακλυσμός καὶ ὁ Νῶε, σὲ μεταγενέστερα χρόνια, ἔγιναν τύπος καὶ μοντέλο γιὰ ἕνα νέο, τελικὸ αὐτὴ τὴ φορά, ξεκαθάρισμα τοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν καταπίεση καὶ τὴν ἀδικία· ἔγιναν μιά εἰκόνα τῆς μέλλουσας Κρίσης καὶ τῆς τελικῆς κυριαρχίας τοῦ Θεοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἀφήγηση περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀμέσως παρακάτω, ἀρχίζει ἡ ἱστορία τῆς ἐπαγγελίας, τῆς ὑπόσχεσης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Ξεκινᾷ σὲ κεφ. 15 τῆς Γενέσεως, μὲ τὴν ὑπόσχεση στὸν Ἀβραάμ, καὶ τελειώνει μὲ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη, πού στὰ τελευταῖα τῆς κεφ. μιλάει γιὰ τοὺς γάμους τοῦ σφαγμένου Ἀρρίου μὲ μιά νέα ἀνθρωπότητα, καὶ γιὰ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς σὲ κέντρο τῆς νέας πόλης τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ σκοπιᾶ ὑπάρχει μιά ἐνότητα σ' ὅλη αὐτὴ τὴ φιλολογία, ἀπὸ τὸ πρῶτο ὡς τὸ τελευταῖο βιβλίον τῆς Βίβλου: ἡ ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ στὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἡ ἐκπλήρωσή της. Τὰ πράγματα καὶ ἐδῶ δὲν προχωροῦν μαλακά καὶ ἴσα. Καθόλου. Ὁλόκληρη ἡ Π. Διαθήκη περιέχει τὴν περιπετειώδη ἱστορία καὶ τὴν ἀνεπανάληπτη πνευματικὴ περιπέτεια τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ καὶ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, γεμάτη ἀπὸ ἀποστασίες, ἀπὸ πλάνες καὶ παραστράτηματα, καθὼς καὶ ἀντίστοιχες καταστροφές καὶ ἱστορικὲς συμφορές. Παρόλη ὅμως αὐτὴ τὴν πείσμονα ἀπὸ τὸν Ἰσραὴλ ἀντίσταση σὲ ἄσχετο τοῦ Θεοῦ γιὰ μιά σωστὴ ἀνθρωπότητα, ξεπήδησαν μέσα ἀπὸ τὴ σύγκρουση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ σκληροτράχηλο λαὸ τοῦ ἡρωϊκῆς μορφῆς ὅπως οἱ Προφῆτες· μοναδικὰ ἀναστήματα στὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου, δυναμικὰ «ὑπολεΐματα» γύρω ἀπὸ τοὺς Προφῆτες, πνευματικὲς κορυφές σοφίας καὶ ἀφοσίωσης. Ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ σκοπιᾶ ὅλη ἡ μεγαλειώδης ὡς καὶ περιπετειώδης πνευματικὴ ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καταλήγει οὐσιαστικὰ σὲ πλήρη ἀποτυχία, δηλ. στὴ σταύρωση τοῦ σταλμένου ἀπὸ τὸ Θεὸ Μεσσία καὶ στὴν ἀπόρριψη ἀπὸ τὸν ἐκλεκτὸ λαὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Καινούργιου κόσμου τοῦ Θεοῦ. Θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς πολὺ ἀπλά πῶς ὅλος ὁ σκληρὸς ἀγώνας τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ λαὸ του κατέληξε σὲ ναυάγιο.

Κι' ὅμως αὐτὸ τὸ ναυάγιο σήμαινε οὐσιαστικὰ τὴν ἱστορικὴ ἐμπλοκὴ τοῦ Θεοῦ μὲ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα σὲ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καθὼς τελειώνει τραγικὰ τὸ πείραμα μὲ τὸν Ἰσραὴλ, ὁ Θεός, κατὰ εἰδικὸ τρόπο, εἰσβάλλει μέσα στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία γιὰ τὴν πραγματοποίηση, πάντοτε, τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Δὲ θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ συστηματικὰ. Μόνο μερικὲς εἰκόνας θὰ παραθέσομε, μέσα ἀπὸ τίς ὁποῖες ὁ Χριστὸς καὶ ἡ νέα κοινωρία πού φέρνει ἐμφανίζονται ὡς ἡ «παλιγγενεσία», ὡς ἡ ἀποκατάσταση τῆς δημιουργίας στὴν ἀληθινὴ τῆς ὑπόστασης. Ἔτσι ὁ Χριστὸς παρουσιάζεται σὰν ὁ νέος γενάρχης μιᾶς νέας ἀνθρωπότητος (βλ. γεναλο-

γία στο Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου· ἐπίσης Α΄ Κορινθ. 15,21-22· Ρωμ. 5,12 ἐξ.) Ξεκινᾷμε δηλ. ἀπὸ τὴν ἀρχή· σάν ἡ «ἀπαρχή» ἐνὸς καινούργιου κόσμου (π.χ. Α΄ Κορ. 15, 20 ἐξ)· σάν τὸ κεφάλι ἐνὸς νέου σώματος τῆς ἀνθρωπότητας, πού διαπερνᾷ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ (Ρωμ. 12,4 ἐξ· Α΄ Κορ. 12, 12 ἐξ)· σάν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Πνεύματος κατ' ἀντίθεση πρὸς τὴ βασιλεία τοῦ Σατανᾶ, πού ἱστορικά ἐκπροσωποῦσε τότε ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία. Ὑπάρχει πλῆθος τέτοιες εἰκόνες πού δείχνουν τὴν τροχοδρόμηση τοῦ κόσμου στὸν ἀληθινὸ του προορισμὸ μέσω τῆς μεταμόρφωσης του ἀπὸ τὸ Χριστό· καὶ τὴ νέα ἀνθρωπότητα, τὴν Ἐκκλησία. Αὐτὴ εἶναι ἡ παλιγγενεσία. Ὁ Παῦλος, μὲ τρόπο πλαστικό, στὰ κεφ. 7 καὶ 8 τῆς πρὸς Ρωμαίους, περιγράφει ἀφενὸς τὸ ἑστράτισμα τοῦ κόσμου καὶ ἀφετέρου τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ἀνύψωσή του γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν ἀρχικῶν του σκοπῶν· ἡ μιά περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας παρουσιάζεται σάν αἰχμαλωσία καὶ δουλεία τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὸ κακὸ, σάν μιά περίοδος ἀδυναμίας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους νά πραγματοποιήσουν τὸ σωστὸ καὶ τὸ δίκαιο· ἡ νέα περίοδος παρουσιάζεται σάν περίοδος ἀπελευθέρωσης τῆς ἀνθρωπότητας μὲ τὴ δημιουργία νέων δυνατοτήτων μέσα της, σάν ὁ καιρὸς τῆς «καινῆς κτίσεως». Ἀκόμα· καὶ ἡ φύση, τὸ φυσικὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου, στὴν εἰκόνα αὐτῆ τοῦ Παύλου, προσωποποιεῖται, στενάζει καὶ συμπάσχει μὲ τὸν ἄνθρωπο στὸν πόθο γιὰ ἐλευθερία· τελικά, ἐλευθερώνεται κι' αὐτὴ, ὅπως ἦταν ὑποχείρια τῶν πονηρῶν δυνάμεων, καθὼς ἀπελευθερώνονται ἀπὸ τίς ἀδυναμίες τους τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ. Πρόκειται γιὰ πολὺ πλαστικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα εἰκόνα, πού διαλαλεῖ μὲ σαφήνεια ἕνα πράγμα: ὁ κόσμος αὐτὸς δὲν πλάστηκε γιὰ νά γίνει πυρηνικὸ παρανάλωμα· ἡ ἱστορία του, ἀπὸ χριστιανικὴ σκοπιὰ, δὲ θάχε κανένα νόημα, ἂν ὁ κόσμος δὲν ἔχει μέλλον καὶ μάλιστα πολὺ σπουδαῖο μέλλον. Μὲ τὸ Θεὸ Πρωταγωνιστῆ, ὅ,τι θετικὸ παρουσιάζεται μέσα στὴ Βίβλο - σὲ ἀνθρώπους, σὲ προσπάθειες, σὲ θυσίες, σὲ ἀγῶνες - κατατείνει σ' ἕνα σκοπὸ: τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας, τὸ φτιάξιμο δηλ. μιᾶς ἀνθρωπότητας - οἰκογένειας τοῦ Θεοῦ. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀγῶνες τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν δικῶν του προϋποθέτουν, φυσικά, καθόλου εὐκαταφρόνητες ἀρνητικὲς ἀντίθετες δυνάμεις, πού ἐργάζονται γιὰ τὴ ματαίωση αὐτοῦ τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ· δυνάμεις ὁρατὲς καὶ ἀόρατες. Τὸ ἐρώτημα πού τίθεται σὲ κάθε πιστὸ μελετητῆ τῶν Γραφῶν εἶναι σαφές: συνεργάζεται κι' αὐτὸς μὲ τὸ Θεὸ στὴν πορεία πρὸς τὸν Καινούργιο κόσμο, ἢ εἶναι ἀρνητικὸ στοιχεῖο, ὄργανο σκοτεινῶν δυνάμεων, πού ἀντιμάχονται τὸ Θεὸ καὶ τὸ ἔργο του; Ἡ ἀπάντηση γιὰ τὸ χριστιανὸ εἶναι αὐτονόητη.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω, στοιχειώδη ἔστω καὶ ἀποσπασματικά, ἔγινε, νομίζω, φανερό πὼς τὸ δόγμα γιὰ τὴ δημιουργία καὶ ἀνακαίνιση τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ σήμερα τὴν ἀφετηρία καὶ τὸ θεμέλιο γιὰ μιά θεολογία τῆς Εἰρήνης.

(2) **Εἰρήνη καὶ Δικαιοσύνη στους Προφῆτες τῆς ΙΙ.Δ.**

Ἡ εἰρήνη καὶ στίς δύο Διαθῆκες εἶναι μιά πραγματικότητα ἄγνω-

στη στους ανθρώπους, και παρουσιάζεται σαν ένα «δώρο» του Θεού προς την ανθρωπότητα, πού φαίνεται ναρχεται σ' αυτή περνώντας μέσα από τις καρδιές των ανθρώπων. Έκει μέσα τό δώρο μετατρέπεται σέ «χρέος» συνεργασίας του ανθρώπου μέ τό Θεό («διαθήκης») γιά τό έρχομό της «ειρήνης» στήν ανθρώπινη κοινότητα. «Δώρο» και «χρέος» είναι δύο όψεις ενός και του αυτού πράγματος, της σωστής κοινωνίας μέ τό Θεό, πού ή κατ' έξοχήν της έκφραση είναι ή σωστή ζωή, ή θεία βασιλεία μεταξύ των ανθρώπων. Ο Παύλος, στό τέλος του προσίμου κάθε Έπιστολής του, εύχεται στους αναγνώστες του «χάρις υμίν και ειρήνη από Θεού πατρός» - τό κατεξοχή δώρο του Θεού προς τή χριστιανική ανθρωπότητα.

Η «ειρήνη», ήδη μέσα στήν Π.Δ., συγκεντρώνει ό,τι καλό και αγαθό γιά τόν άνθρωπο. Κάθε ευδαιμονία, πνευματική και υλική. Παντού παρουσιάζεται δεμένη μέ τή γενικώτερη κοινωνική ευτυχία, στους Προφήτες όμως της Π.Δ. συνδέεται ειδικά μέ τή «δικαιοσύνη», στήν Κ. Διαθήκη μέ τή βασιλεία του Θεού και τό Άγιο Πνεύμα (ιδίως στον Ίωάννη), είτε μέ τήν ικανότητα νά πάσχει κανείς και νά αγωνίζεται γιά τήν επικράτηση μιάς όριστικής και τελικής ειρήνης (ιδίως στον Παύλο), πού είναι μιά τόσο υπέροχη και υπέρτερη πραγματικότητα, ώστε παντού νά είναι εμφανής ό χαρακτήρας της σάν δώρον του Θεού. Κάθε μιά πρόταση από τις προηγούμενες θά μπορούσε νά αποτελέσει αντίκειμενο ιδιαίτερης μελέτης. Έδώ, όμως, θά άσχοληθούμε μόνο μέ τήν ειρήνη και τή δικαιοσύνη στους Προφήτες της Π.Δ.

Η έβρ. λέξη shalom (ειρήνη) σημαίνει πώς κάποιος είναι ανέπαφος, ολοκληρωμένος, πλήρης (Ίώβ 9,4), πώς κάτι πού άρχισε ολοκληρώθηκε (3 Βασ. 9,25), ή πώς έκκρεμότητες άποκαταστάθηκαν, πώς ένα χρέος ξοφλήθηκε (Έξ. 21,34), και πώς μιά εύχη εκπληρώθηκε. Η έννοια της «ειρήνης» στήν Άγ. Γραφή δέ σημαίνει μόνο τήν άπουσία των κακών του πολέμου, αλλά και γενικά κάθε αγαθό, κάθε πλοΰτο, ευτυχία, σωτηρία και δόξα. Τελικά σημαίνει τήν εσχατολογική άποκατάσταση του κόσμου στήν άρχική του τάξη. Έχει ενδιαφέρον ότι οι Ο΄ Έλληνες μεταφραστές της Π.Δ. στήν Άλεξάνδρεια απέδωσαν όλα τά αγαθά και τις έλπίδες της ανθρωπίνης ζωής του έβρ. shalom μέ τή λέξη «ειρήνη». Γιά τή γενικώτερη αυτή σημασία της λέξης ειρήνη βλ. Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας, Έκδ. Βιβλικό Κέντρο Άρτος Ζωής, Άθήνα, 1980, κολ. 323 έξ.). Έμεις εδώ, όπως είπαμε και πριν, θά σταθούμε στήν ειδική σχέση της ειρήνης προς τή δικαιοσύνη, κατά τους Προφήτες της Π.Δ. Κι' αυτό τό κάνουμε γιά δύο λόγους: (α) Από τή μιά μεριά θά φανεί πώς συμπλέκονται σέ μιά ένότητα ό άγώνας γιά τήν ειρήνη σάν δικαιοσύνη, και από τήν άλλη πώς ή επιδίωξη της δικαιοσύνης είναι ή επιδίωξη της ειρήνης. Μέσα στή «διαθήκη» του Θεού αυτά είναι έτσι συναρτημένα. (β) Οι περισσότεροι χριστιανοί, άκόμα και σήμερα, δέν καταλαβαίνουν αυτή τήν ούσιαστική πραγματικότητα, πού μέσα στήν Κ.Δ. έγινε άκόμα πιο εμφανής και πιο έντονη από ό,τι ήταν στους Προφήτες. Γιά τήν έννοια της «δικαιοσύνης» στήν Άγ. Γραφή. βλ. Λ.Β.Θ΄ Οπου Παραπά-νω, κολ. 168-275).

Ἡ σχέση τῆς εἰρήνης πρὸς τὴ δικαιοσύνη, σάν δόγμα τῆς «διαθήκης», παρουσιάζεται πολὺ ἀνάγλυφα στοὺς Προφῆτες, γιατί τὴν πατρίδα τους ἀπειλοῦσε συνεχῶς ὁ πόλεμος, κ' αὐτοὶ συνέδεαν δογματικά, μέσα ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς «διαθήκης», τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐχθρῶν καὶ τῆς εἰρήνης στὴ χώρα μὲ τὴν ἐπιγράτση τῆς δικαιοσύνης στὶς σχέσεις μέσα στὴν κοινότητα τοῦ Ἰσραήλ. Παίρνουν ἀφορμὴ νὰ ἀναπτύξουν αὐτὴ τὴ διδασκαλία ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῶν βασιλιάδων τοῦ Ἰσραήλ καὶ τῶν πνευματικῶν τους συμβούλων, τῶν ψευδοπροφητῶν - λακέδων τῶν βασιλιάδων, πού συνέδεαν τὴν εἰρήνη μὲ διάφορες συμμαχίες (ἐξαρτήσεις τῆς χώρας), πότε μὲ τὴν Αἴγυπτο ἐναντίον τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Βαβυλώνας, καὶ πότε τὸ ἀντίστροφο. Μιά τέτοια πολιτικὴ ἦταν τρομερὰ πολυδάπανη καὶ ἐπικίνδυνη ὁδηγοῦσε ἀναπόφευκτα στὴν ἀφαίμαξη τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸ ντόπιο κατεστημένο καὶ τὸν ξένο σύμμαχο, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀλλοτρίωση τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν παραδομένη πίστη του, ἀπὸ τίς θρησκευτικὲς, ἠθικὲς καὶ πολιτιστικὲς του ἀξίες. Ἐξαπατοῦσαν τὸ λαό, κ' ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἱερεμίας «ψευδῆ...προφητεύουσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου» καὶ «λέγουσιν οὐκ ὀφόμεθα μάχαιραν...ὄτι ἀλήθειαν καὶ εἰρήνην δώσω ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ» (14,13-14). Ἐξουθενῶνουν τὸ λαό, λέγοντάς του «εἰρήνη-εἰρήνη, καὶ ποῦ ἐστὶν εἰρήνη; Κατησχύνθησαν, ὅτι ἐξελίποσαν». Προστασία τοῦ ἀδικοῦ κατεστημένου ἀπὸ τὴ μιά μεριά, ψεύτικες ὑποσχέσεις ἀπὸ τὴν ἄλλη: αὐτὸ ἦταν τὸ κήρυγμα τῶν ψευδοπροφητῶν. Ὅπως εἶπε ἡδοστὴ στὰ 850 π.χ. ὁ προφήτης Μιχαίας, ὁ γιὸς τοῦ Γιεμλά, πρὸς τὸ βασιλιά τοῦ Ἰσραήλ Ἰωσαφάτ: «ἔδωκε Κύριος πνεῦμα ψευδῆς ἐν ὀνόματι πάντων τῶν προφητῶν σου τούτων» (3 Βασ. κεφ. 23). Τὸ κήρυγμα τῶν ψευδοπροφητῶν γιὰ εἰρήνη δὲν εἶχε καμμιά σχέση μὲ τὴ mispath (δικαιοσύνη) πού ἀπαιτοῦσε ὁ θεὸς ἀπὸ τὸ λαό του. Ἐνῶ γιὰ τοὺς γνήσιους Προφῆτες αὐτὰ τὰ δύο εἶναι ἀχώριστα, εἶναι ἓνα πράγμα μὲ δύο ὄψεις: τὴν ὄψη τοῦ δώρου καὶ τὴν ὄψη τοῦ χρέους. Μ' αὐτὸ τὸν πυρήνα στοῦ κήρυγμά τους οἱ Προφῆτες ἀντιτάχθηκαν στὴν ξένη ἐξάρτηση καὶ στὴν ἀλλοτρίωση τοῦ λαοῦ τους. Καὶ δὲν χρειάζεται νὰ τονιστεῖ, πῶς, ὅταν οἱ Προφῆτες μιλοῦν γιὰ «δικαιοσύνη», δὲν ἐννοοῦν ἀπλῶς πράγματα πού ἀνήκουν στὴ σφαῖρα μιᾶς ἀτομικῆς πνευματικῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ ἐννοοῦν ἐπίσης καὶ κυρίως κοινωνικὲς σχέσεις, σύμφωνες μὲ τὴ Διαθήκη. Ἔτσι, αὐτὰ πού κατεχοχὴν καταγγέλλουν εἶναι ἡ πλεονεξία τῆς ἀρχουσας τάξης, ἡ ἀδικία τῶν δικαστῶν, ἡ καταπίεση τῶν πτωχῶν, ἡ ἀσέβεια καὶ διαφθορὰ τοῦ ἱερατείου, ἡ πνευματικὴ ἀδράνεια καὶ ἔλλειψη σύνεσης ἀπὸ μέρους τοῦ λαοῦ. Μιά τέτοια κοινωνικὴ ἀνάλυση τοὺς ὁδηγεῖ στὴν πρόγνωση τῆς καταστροφῆς, ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς μαζί.

Τὰ σχετικὰ προφητικὰ κείμενα εἶναι πλῆθος. Ἀκολοθοῦν ἐλάχιστα, ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικά: «Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν καὶ ἀγρόν πρὸς ἀγρόν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίου ἀφέλωνται τι. Μὴ οἰκήσετε μόνον ἐπὶ τῆς γῆς; Ἔτσι ὁ Ἡσαΐας χτυπάει τὴν πλεονεξία, καὶ συνεχίζει: «...Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες, Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν (κυβερνήτες), οἱ πίνοντες τὸν οἶνον καὶ οἱ δυνάσται οἱ

κεράννυτες τὰ σίκερα, οἱ δίκαιοι τὸν ἀσεβῆ ἔνεκεν δώρων καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἶροντες... καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Κύριος... καὶ ἐπέβαλε χεῖρα καὶ ἐπάταξεν αὐτούς... καὶ ἐγεννήθη τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ...» (Ψαλμ. 5,8 ἔξ.). Κλασικὸ γιὰ τὸ θέμα μας εἶναι, ἐπίσης, τὸ χωρίο: «καὶ ἔσται τὰ ἔργα δικαιοσύνης εἰρήνη, καὶ κρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαυσιν... καὶ κατοικήσῃ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης καὶ ἐνοικήσῃ πεποιθῶς καὶ ἀναπαύσονται μετὰ πλοῦτου» (32,17—18). Τὸ τελευταῖο αὐτὸ χωρίο θυμίζει τὴν Ἐπιστολὴν Ἰακώβου: «Καρπὸς δὲ δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπεύρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην» (3,18).

Ἡ Ἰερεμίας, ἐξάλλου, ἀπευθύνεται σ' αὐτοὺς πού χτίζουν παλάτια καὶ τοὺς λέει: «Ἦ ὁ οἰκοδομῶν οἰκίαν αὐτοῦ οὐ μετὰ δικαιοσύνης καὶ τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ οὐκ ἐν κρίματι (=μέ σωστὸ καὶ δίκαιο τρόπο), παρά τῷ πλησίον αὐτοῦ ἐργάται δωρεάν καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ οὐ μὴ ἀποδώσει αὐτῷ... Καὶ συνεχίζει (σὲ ἀπλή γλωσσικὴ ἀπόδοση): «Νομίζεις πῶς εἶσαι βασιλιάς, γιατί συναγωνίζεσαι παλαιότερους στήν ξυλεια τοῦ σπιτιοῦ σου; Ὁ πατέρας σου δὲν ἔφαγε καὶ ἤπνε, ἐπειδὴ ἔπραξε δίκαια καὶ σωστά; Ὅλα τοῦρθαι καλά. Ἐκρινε δίκαια τὴν ὑπόθεση τοῦ φτωχοῦ καὶ τοῦ πένητα. Ἔτσι ὅλα ἦταν καλά. Νομίζεις πῶς ἐγὼ δὲν τὰ ξέρω αὐτά; λέγει Κύριος» (22,13 ἔξ.); Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ βασιλιάδες, ἄρχοντες καὶ λαό, μόνη αὐτὴ δίνει στοὺς Προφῆτες τὴ βεβαιότητα γιὰ ἀσφάλεια καὶ εἰρήνη. Ἔτσι μπορεῖ νὰ βγεῖ θριαμβευτικὰ ἡ φωνή: «Οὗτοι ἐν ἄρμασι καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου μεγαλυνησόμεθα (Ψαλμ. 19,8)». Τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου στὴ συνάφεια αὐτὴ σημαίνει τὴ «διαθήκη», πού κύρια ἔκφρασή της μέσα στό λαό εἶναι, γιὰ τοὺς Προφῆτες, ἡ δικαιοσύνη. Μὲ πάθο ἀγωνίζονται πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἑπαλξη: ὁ λαὸς πρέπει νὰ στηριχτεῖ στό Θεό τῆς διαθήκης, πού ἀπαιτεῖ δικαιοσύνη. Αὐτό θά τοῦ εξασφαλίσει τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀποφυγὴ τῆς υποδούλωσης σὲ ξένες δυνάμεις καὶ στοὺς ξένους καὶ διεστραμμένους θεοὺς τους. Ὁ Κύριος εἶναι «ὁ ποιῶν εἰς ὕψος κρίμα (τὸ δίκαιο) καὶ δικαιοσύνην εἰς γῆν ἔθηκαν... καὶ κυλισθήσεται ὡς ὕδωρ κρίμα (δίκαιη κρίση) καὶ δικαιοσύνη ὡς χειμάρρους ἄβατος», σημειώνει ὁ Ἀμώς (5,7 ἔξ.).

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ-σχέση εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης γιὰ τοὺς ἀληθινούς, ὄχι γιὰ τοὺς ψεύτικους, Προφῆτες. Ἦταν τότε, κι' ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι καὶ σήμερα. Κάτι πού κάνει, πραγματικά, ἐντύπωση εἶναι πῶς οἱ Προφῆτες τοῦ Θεοῦ δὲν ἀποθαρρύνονται μπροστά στήν ἐσκεμμένη ἀποστασία τῶν ἀρχόντων καὶ τῆ βλακώδη πνευματικὴ ἀδράνεια τοῦ λαοῦ. Ὅταν βασιλιάδες, σοφοί, δικαστὲς καὶ ψευδοπροφῆτες ἐπιδίδονται σὲ κάθε ἀδικία καί, ἀνάλογα, χαράσσουν πολιτικά σχέδια, πού τελικὰ φέρνουν τὴν καταστροφὴ καὶ τὸν ὄλεθρο, οἱ Προφῆτες δὲ χάνουν τὸ θάρρος τους: ὅ,τι δὲ γίνεται σήμερα, θά γίνει αὐριο· ὅ,τι ἀρνεῖται τὸ παρόν, θά εἶναι σίγουρα ἡ πραγματικότητα τοῦ μέλλοντος. Παρόλες τίς ἀντιδράσεις καὶ τίς ἀποτυχίες, ὁ κόσμος εἶναι γι' αὐτοὺς τελικὰ καμωμένος ἀπὸ τὸ Θεό γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης. Θά ἔλθει ὅπωςδήποτε αὐτὴ ἡ ἐποχὴ. Ὁ βασιλιάς της, ὁ

Μεσσίας του Κυρίου; θά είναι «άρχων ειρήνης» ('Ησ. 9,5· πρβλ. Ζαχ. 9,9 έξ). Σύμφωνα μ' αυτό τό «εὐαγγέλιο τῆς ειρήνης» (Ναούμ 2,1), ὄλες οἱ δυσκολίες θά ξεπεραστοῦν, τά ἔθνη θά συμφιλιωθοῦν μεταξύ τους καί ἡ καταπίεση θά πάψει. Ἐπίσης ἡ φύση θά μετάσχει σ' αὐτή τήν πανηγυρική νικητήρια ἔκβαση τοῦ Θεοῦ τῆς δικαιοσύνης καί ειρήνης ἐναντίον τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων: «...Καί διαθήσομαι τῷ Δαυῖδ διαθήκην ειρήνης καί ἀφανιῶ θηρία πονηρά ἀπό τῆς γῆς...καί κατοικήσουσιν ἐπί τῆς γῆς αὐτῶν ἐν ἐλπίδι ειρήνης, καί γνώσονται ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ἐν τῷ συντρίψαι με τόν ζυγόν αὐτῶν· καί ἐξελοῦμαι αὐτούς ἐκ χειρὸς τῶν καταδουλωσαμένων αὐτούς...Καί ἀναστήσω αὐτούς εἰς φυτόν ειρήνης, καί οὐκέτι ἔσσονται...» ('Ιεζ. 34,24 έξ). Τά ἄρματα τοῦ πολέμου θά μετατραποῦν σέ ἄροτρα, καί ὁ λύκος θά τρώει μέ τό ἀρνί στό ἴδιο χωράφι: «Καί (ὁ Θεός) κρινεῖ ἀνάμεσον τῶν ἔθνων καί ἐλέγξει λαόν πολύν, καί συγκόψουσι τάς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα καί τάς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καί οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καί οὐ μή μάθωσιν ἐπὶ πολεμείν» ('Ησ. 2,4). Στό προφητικό κήρυγμα, ὁ σκοπός τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἀνθρωπότητα θά ἐκπληρωθεῖ ὅπως ὁποῦντε· ἡ δικαιοσύνη καί ἡ εἰρήνη τελικά θά θριαμβεύσουν.

Σέ ὄλα αὐτά· ἄν καί εἶναι, πραγματικά, καί πολύ γενικά καί ἀποσπαστικά· ξεχωρίζει κανείς καθαρά στό προφητικό κίνημα τόν ἀδιάπτωτο καί συνεχῆ ἀγώνα γιά τή δημιουργία τοῦ καλύτερου κόσμου, πού ἀνταποκρίνονται στόν ἀρχικό σκοπό τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἀνθρωπότητα, ἕνα σκοπό πού ἀποτελεῖ τόν πυρήνα τῆς «διαθήκης» τοῦ Θεοῦ. Ὁ πυρήνας αὐτός φέρνει σέ ἄμεση ἀλληλεξάρτητη τήν «εἰρήνη» καί τή «δικαιοσύνη». Οἱ Προφῆτες εἶναι κατεξοχὴν ἐκφραστὲς αὐτῆς τῆς ἀλήθειας. Καί κάτι τό ἴδιο σημαντικό: Ὅταν ἡ ἀλήθεια αὐτή περιφρονεῖται καί καταπατεῖται, παρά τό μεγάλο τίμημα αὐτῆς τῆς ἐκτροπῆς γιά τήν ἀνθρωπότητα, οἱ Προφῆτες δέ χάνουν ποτέ τήν πίστη καί τό κουράγιο τους· ἐξακολουθοῦν νά ἀγωνίζονται ἐπί τῶν ἐπάλλεων μέ τήν πεποίθηση πῶς ὁ Θεός καί ἡ νίκη εἶναι μέ τό μέρος τους. Δέν ἀπογοητεύονται· αὐτό πού ἀπορρίπτεται τώρα θά εἶναι δυνατό σέ μιά ἄλλη ἱστορική στιγμή. Μπορεῖ νά χρειάζεται ἀναθεώρηση ἡ «παλαιά διαθήκη» καί ἀντικατάσταση ἀπό μιά «καινή» («...Ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι, φησὶ Κύριος, καί διαθήσομαι...διαθήκην καινήν, οὐ κατὰ τήν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν...» 'Ιερεμ. 31,31 έξ). Κι' αὐτό θά γίνει, καί προετοιμάζεται μέ τήν προφητική δραστηριότητα, γιά τόν ἀπλοῦστατο λόγο ὅτι βγαίνει μέσα ἀπό τῆ βαθειά τους πίστη, πῶς ὁ σκοπός τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἀνθρωπότητα δέ θ' ἀποτύχει, ἀλλά, σέ κάποια στιγμή, ἄμεσα ἢ πῶς πέρα, θά πραγματοποιηθεῖ. Μέσα ἀπό τῆ λάβα αὐτῆς τῆς πίστεως τους στή δωρεά τοῦ Θεοῦ πρός τόν κόσμο ξεπηδαεῖ αὐτή ἡ συγκινητική καί παραδειγματική συνειδηση τοῦ χρέους νά ἀγωνιστοῦν οἱ ἴδιοι, κι' ὅσοι τοὺς ἀκολουθοῦν, γιά τόν ἐρχομό αὐτοῦ τοῦ νέου κόσμου τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι ἄμεσα δεμένη μ' αὐτή τήν προφητική πραγματικότητα ἡ ἀγγελική διαβεβαίωση στοὺς ποιμένες τῆς Βηθλέεμ, κατὰ τῆ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ: «...καί ἐπὶ γῆς εἰρήνη...» (Λουκ. 2,14), καθὼς καί ἡ περιγραφή τῆς ἀποστολῆς

τοῦ Μεσσία, λίγο πῶς πρὶν «...ἐπιφάναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου κατῆμένοις, τοῦ κατευθῆναι τοὺς πόδας ὑμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης» (1,79).

(3) Ὁ Χριστός, ἡ εἰρήνη ἡμῶν.

Ὁ Χριστός καὶ τὸ σῶμα του, ἡ Ἐκκλησία, ἀποτελοῦν τὴν εἴσοδο μέσα στὴν ἱστορία καὶ τὴν ἑναρξη τῆς πραγματοποιήσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδας τῶν προφητῶν. Δὲν πρόκειται βέβαια στὰ ὄρια αὐτῆς τῆς παραγράφου νὰ ἀναπτυχθεῖ τὸ θέμα αὐτό, οὔτε κἀν ἀναφορά νὰ γίνει στὴ γνωστὴ καὶ ἀναμφισβήτητη εἰρηνιστικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ. Δύο πράγματα ἐδῶ θὰ καταβληθεῖ προσπάθεια νὰ δοθοῦν: (α) τὸ εὐρύτερο πλαίσιο, μέσα στό ὁποῖο πρέπει νὰ γίνονται κατανοητές ὅλες οἱ ἐκφράσεις τῆς Κ. Διαθήκης, πού συνδέουν τὸ Χριστό μέ τὴν εἰρήνη, καὶ (β) ἡ ἀλήθεια πῶς ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἀσφαλῶς καὶ ἱστορικὴ διάσταση.

(α) Τὸ εὐρύτερο πλαίσιο, μέσα στό ὁποῖο πρέπει νὰ βλέπουμε τὸ θέμα «Ὁ Χριστός, ἡ εἰρήνη ἡμῶν» μέσα στὴν Κ. Διαθήκη εἶναι ἡ ἀντιπαράθεση τῆς χριστιανικῆς εἰρήνης πρὸς τὴ ρωμαϊκὴ εἰρήνη ἢ, ἀκόμα, καὶ πρὸς ἐκείνη πού ὑπόσχονταν οἱ Ζηλωτές, σὲ περίπτωσι πτώσεως τῆς Ρώμης, καὶ ἡ μέ πλῆθος τρόπους ἐμφάνισή της σάν ἐκπλήρωσι τῆς ὑπόσχεσι τοῦ Θεοῦ στοὺς Προφῆτες τῆς Π.Δ. Σὲ ὅλη τὴν Κ. Διαθήκη ὁ Ἰησοῦς παρουσιάζεται ὡς ὁ ἐσχατολογικὸς βασιλιάς, ὁ Μεσσίας, πού ἦλθε γιὰ νὰ φέρει τὸν καινούργιο κόσμον τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία. Ὁ Λουκάς π.χ. ζωγραφίζει στό Εὐαγγέλιό του τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ μέ τὴ μορφὴ τοῦ εἰρηνικοῦ βασιλιά, ὅπως τὸν περίμεναν οἱ Προφῆτες. Ὁ πασχάλιος χαριτισμὸς «εἰρήνη ὑμῖν» (καὶ στό Λουκά, ἰδιαίτερα στὸν Ἰωάννη) ἔχει τὴν ἑνωσι τῆς ἑναρξης τῆς πραγματοποιήσεως μέσα στὴν ἱστορία τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως προεῖπαν οἱ Προφῆτες. Ὅ,τι συνέβη στὴ Θεσσαλονικία, ὅταν πῆγε ὁ Παῦλος ἐκεῖ, δὲν ἦταν μία παρεξήγησι, ἦταν μᾶλλον ὁ κανόνας. Ἡ κατηγορία ἐναντίον τῶν Ἀποστόλων ἐνώπιον τῶν πολιταρχῶν ἦταν ἡ ἑξῆς: «...οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεσιον...καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράσσουσιν βασιλεᾶ ἔτερον λέγοντες εἶναι Ἰησοῦν» (17,6—7). Ὅπως σημειώνει ὁ Xavier Leon Dufour (Ἔργα Παραπάνω, κτλ. 326): «Οἱ μαθητὲς λοιπὸν θὰ ἀκτινοβολήσουσαν ὡς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου τὴν Ἰσραηλιτικὴν εἰρήνην (βλ. Πραξ. 7,26· 9,31· 15,33), ἡ ὁποία στό θρησκευτικὸ ἐπίπεδο, ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος μεταμορφώσεως τῆς ρωμαϊκῆς εἰρήνης (βλ. 24,2), γιὰτὶ ὁ Θεὸς ἀνάγγειλε τὴν εἰρήνην διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς αὐτὸς ἀποδείχθηκε εἶναι «πάντων Κύριος» (10,36).

Σὲ μερικὲς φράσεις θὰ μπορούσε νὰ πει κανεὶς πολὺ συνοπτικὰ πῶς ὁ Ἰησοῦς δὲν κηρύττει μόνο, ἀλλὰ καὶ εἰσάγει μιὰ νέα τάξι πραγμάτων. Στόχος τοῦ κηρύγματος του ἦταν ἡ ὅσο τὸ δυνατό ταχύτερη καταστροφὴ τοῦ «αἰῶνος τούτου» τῆς ἀδικίας, τῆς καταπίεσις καὶ τοῦ θανάτου, κι' ὁ ἐρχομὸς τοῦ «μέλλοντος αἰῶνος», ἐνός καινούργιου κόσμου τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης. Ὁ ἀναμενόμενος αὐτὸς κόσμος ὀνομάζεται μῦριες φορὲς «βασιλεία τοῦ Θεοῦ», καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν,

συνήθως, βασιλεία του Χριστού. Αυτά είναι πολύ σαφή πράγματα και δίνουν διαφανές το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούμε να καταλάβουμε τι σημαίνει «ειρήνη» για το Χριστό. Αυτοί που εκπροσωπούν ή διαφεντεύουν τον αιώνα τουτο δεν ήταν ή συντροφιά του Ίησοῦ· αυτοί ήταν, αντίθετα, εκείνοι που έξαρχης ήθελαν και τελικά κατάφεραν τὸ θάνατό του. Ἀνθρωποι που δέν ἀποτελοῦσαν τὸ θρησκευτικό και πολιτικό κατεστημένο τῆς ἐποχῆς του Ίησοῦ, αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὴ συνοδεία του και αὐτοὶ ἀνασκιροῦσαν στή βεβαιότητα που τὸ πρόσωπό του ἐνέπνεε σχετικά μέ τὴν πραγματικότητα και τὸν γρήγορο ἐρχομό του νέου κόσμου. Ἡ κατάσταση αὐτὴ παρουσιάζε-ται ἐκδηλη και στή διδασκαλία του Ίησοῦ σάν ἀντιστροφή πλήρης τῶν γενικώτερων ἀξιών, που ἴσχυαν στήν κοινωνία τῶν χρόνων του. Εἶναι, ἐπίσης, ἀποδεκτό ἀπό τούς περισσότερους ἐρευνητές τῶν Εὐαγγελίων πώς ὁ Ίησοῦς πρόσφερε τὸν ἑαυτό του στο θάνατο, πιστεύοντας πώς ἔτσι θά ἐπιταχύνει τὴ διαδικασία νά πεθάνει μαζί του ὁ παλιός κόσμος και στή θέση του νά φανεῖ ἕνας καινούργιος, τόσο καινούργιος και δυνατός πάνω στίς ἀρνητικές δυνάμεις ὅσο θά ἀποδεικνύονταν ἀληθινός αὐτός ὁ ἴδιος κι' αὐτὰ που εἶπε μέ τὴν Ἀνάστασή του. Σέ μερικούς ὑπερβατικιστές φαίνεται παράξενο· εἶναι ὅμως βέβαιο πώς γιὰ τὴ θρησκεία τῆς Κ.Δ. ἡ ἀνάσταση του Ίησοῦ εἶναι ἡ ἱστορικὴ «ἀπαρχή» τῆς νέας ἱστορικῆς πραγματικότητας του καινούργιου κόσμου του Θεοῦ. Αὐτὴ τὴν ἀνάσταση, καθώς και τὸ Πνεῦμα του σταυρωμένου και θριαμβευτῆ Χριστοῦ, ὁ Παῦλος ὀνομάζει «ἀπαρχή» και «ἀρραβῶνα», μιά δηλ. προκαταβολή του νέου κόσμου, που θά φέρει στήν πληρότητά του ὁ Χριστός, ὅταν ἔλθει ξανά, συντρίβοντας θεαματικά ὅλες τίς ἀντίθετες δυνάμεις και ἐγκαθιστώντας τὴ βασιλεία του Θεοῦ. Τὸ slogan γιὰ τὸν Ίησοῦ και τὴν ἀρχικὴ Ἐκκλησία εἶναι «ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα» (Ἀποκαλ. 21,5).

Ἡ Ἐκκλησία, ἐμφορούμενη ἀπό τὸ Πνεῦμα του Χριστοῦ, και ἀναβαπτιζόμενη μέ τὴ λατρεία και τὰ Μυστήρια μέσα στή νέα ἱστορικὴ πραγματικότητα, που ἦλθε στὸν κόσμο μέ τὸ Χριστό, ἀποτελεῖ τὴ νέα ἀνθρωπότητα, τὴν «τρίτη φυλὴ» (σὲ σχέση μέ τούς Ἰουδαίους και τούς Ἐθνικούς). Κι' αὐτὸ ἐκφράζεται ὄχι μόνο στὰ Μυστήρια ἀλλὰ και στή θεολογία και στήν πνευματικότητα τῆς ἀρχικῆς Ἐκκλησίας (βλ. Jean Daniélou, Ἁγία Γραφή και Λειτουργία, Ἔκδ. Ἄρτος Ζωῆς, 1981). Ὁ Χριστός δηλ. στὰ ἀρχικὰ χρόνια, ὅπως και στή ἐποχὴ τῶν Μεγάλων Πατέρων, ἐσημαίνει ἕνα ἱστορικὸ γεγονός, μιά νέα ἀπαρχὴ του κόσμου, μιά νέα δημιουργία, Παλιγγενεσία, τὴν ἐκπλήρωση του ἀρχικοῦ σκοποῦ του Θεοῦ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, μάλιστα μέ τὸ παραπάνω. Ἀπὸ τὴν πίστη αὐτὴ τρέφονταν μέ τὰ Μυστήρια, τὴ λατρεία και τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, καθώς περίμεναν τὴν ὀλοκλήρωση τῆς σωτηρίας του κόσμου στο μέλλον. Τὸ βλέμμα τους ἐξεκίτουσε ἀπὸ τὸ Χριστό που ἦλθε στήν ἱστορία, φτιάνοντας μιά νέα κατάσταση πραγμάτων, και κατευθύνονταν πάντοτε πρός τὸν ἐρχόμενο Κύριο, στή μεταμόρφωση ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας σὲ μιά καινούργια ἱστορικὴ ὄντοτητα: στὸν καινὸ οὐρανὸ και τὴν καινὴ γῆ (Ἀποκ. 21,1: «Και

είδον καινόν οὐρανόν καί γῆν καινήν...»).

Ὅσο κι' ἄν φαίνεται παράξενη αὐτή ἡ γλώσσα καί ἡ διαδικασία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἓνα πλάτεμα καί μιά ἐμβάθυνση στό κήρυγμα, τήν προσδοκία καί τήν ἐλπίδα τῶν Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Δέν ἔχω ἐδῶ χῶρο παρά μόνο γιά μιά μικρή παρέκβαση, πού ὁμως κρίνω ἀναγκαία. Ὁ Ματθαῖος καί ὁ Λουκάς μνημονεύουν ἓνα λόγιο τοῦ Ἰησοῦ, παρμένο ἀπό τήν κοινή τους πηγή τῶν Λογίων, ἀλλά τό παραθέτουν σέ διαφορετική συνάφεια μέ σαφῶς τήν ἴδια ἔννοια: τό ριζικό διαχωρισμό πού φέρνει ἡ νέα πίστη μέσα στήν ἀνθρωπότητα κατά τό στάδιο τῆς ἱεραποστολῆς: ἡ παλιά οἰκογένεια δισπᾶται, καί δημιουργεῖται μιά νέα οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ ἀπό ὄσους βάζουν τίς νέες ἀξίες πάνω ἀπό τίς παλιές: «Μή νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τήν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλά μάχαιραν. Ἦλθον γάρ διχάσαι ἀνθρώπων κατά τοῦ πατρός αὐτοῦ καί θυγατέρα κατά τῆς μητρός αὐτῆς...καί ἔχθροί τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοί αὐτοῦ. Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπέρ ἐμέ οὐκ ἔστιν μου ὄσιος, καί ...» (Ματθ. 10,34-39). Ἀπλῶς, παρατηρῶ ὅτι πρόκειται γιά χονδροειδή παρεξήγηση, ὅταν τέτοια χωρία χρησιμοποιοῦνται πρὸς ἀφελεί, γιά νά τοὺς πείσουν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὑπέρ τῶν πολέμων, ἀφοῦ κατά τά λόγια του, τοὺς φέρνει, ὁ ἴδιος!

Πρὶν κλείσω αὐτή τήν παράγραφο, θά ἀναφερθῶ σέ ἓνα σημαντικό χωρίο τοῦ Παύλου, πού μᾶς θυμίζει πολύ τό δεύτερο κεφ. τῆς μελέτης μας γιά τήν ἀλληλεξάρτηση εἰρήνης καί δικαιοσύνης στοὺς Προφήτες. Γράφει ὁ Ἀπόστολος στοὺς Ῥωμαίους: «τό γάρ φρόνημα τῆς σαρκός (τοῦ ἀνθρώπου δηλ. μέσα στήν ἀδυναμία του) θάνατος (τόν ὁδηγεῖ σέ καθετί πού μυρίζει φθαρτότητα καί θάνατο), τό δέ φρόνημα τοῦ πνεύματος (ἐνῶ τό πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ πού δυναμώνει, δι,τι καλό ἔχει τό πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου) ζωή καί εἰρήνη (ὁδηγεῖ στήν ἀληθινή ζωή καί τήν ἀμοιβαιότητα μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, στά ἀντίθετα δηλ. τοῦ θανάτου)». Ἀλλά, λίγο παρακάτω, προσθέτει καί τό ἔξης: «εἰ δέ Χριστός ἐν ὑμῖν, τό μέν σῶμα νεκρόν διὰ ἁμαρτίαν, τό δέ πνεῦμα ζωή διὰ δικαιοσύνης», δηλ. ἄν ὁ Χριστός βρῆσκειται ἀνάμεσά σας ἢ μέσα σας, ὅπως ὁ νεκρός δέν μπορεί νά κάνει τίποτε, ἔτσι κι' ἐσεῖς δέν μπορείτε νά ἁμαρτάνετε, ἐνῶ τό πνεῦμα σας θάνατο ζωντανό γιά τήν πραγματοποίηση κάθε δίκαιου καί σωστοῦ ἔργου» (Ῥωμ. 8,6-10). Ἐδῶ, ὁ Παῦλος ἐκθέτει πῶς τό πνεῦμα τοῦ Μεσσία καί τοῦ νέου κόσμου ὁδηγεῖ ὄχι στό θάνατο ἀλλά στή ζωή καί στήν εἰρήνη, ὅπως τήν προσδοκοῦσαν οἱ Προφῆτες. Τό ἴδιο ὁ Μεσσίας ἐξουδετερώνει τό ἀδύναμο στοιχεῖο τῆς ὑπαρξῆς μας γιά τή διάπραξη τοῦ κακοῦ, ἐνῶ ζωντανεῖ τό πνεῦμα μας γιά τήν ἐπίτευξη τῆς δικαιοσύνης. Τό χωρίο αὐτό παρέθεσα ἐπιτήδεις: γιά νά δειχθεῖ πῶς ὁ Παῦλος μιλάει γιά πνεῦμα, γιά εἰρήνη καί δικαιοσύνη στά πλαίσια τῆς Π.Δ. καί τῆς προφητικῆς ἐλπίδας, καί ὄχι στό ὑπόβαθρο κάποιου ἑλληνιστικοῦ μυστικισμοῦ.

(β) Τό δεύτερο σημείο πού θά θηγεῖ ἐδῶ σέ σχέση μέ τό θέμα «Ὁ Χριστός ἢ εἰρήνη ἡμῶν» εἶναι ἡ ἀλήθεια ὅτι ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ ἔχει καί

Ιστορική διάσταση. Βέβαια, όπως και ολόκληρη η εμπειρία της εποχής της Κ.Δ., έτσι και οι συγγραφείς της, με περισσότερη μάλιστα ευαισθησία, βλέπουν τον άνθρωπο δολλο σε υπερκόσμιες αντίθετες δυνάμεις (άρχες, εξουσίες κτλ.), αποχωρισμένο από τις ζωποίες θείες δυνατότητες, επιρηπή στην καταπίεση, στο παράλογο, τό άδικο και τό φαύλο. 'Ο «αίών ούτος» κυριαρχείται από τό βάνουσο δεσπότη, Κύριο και Θεό της Ρώμης, όχι από τό Θεό πού «τοσοϋτον ηγάπησε τόν κόσμο, ώστε τόν υίόν αυτού τόν μονογενή έδωκε, ίνα πās ό πιστεύων εις αυτόν μή απόληται άλλ' έχει ζωήν αιώνιον» ('Ιωάνν. 3,16). Είναι φανερή ή διάσταση πού υπάρχει μεταξύ Θεού και κόσμου. Γι' αυτό ό θάνατος του Χριστού, και τών οπαδών του φυσικά, ως προς αυτό τόν κόσμο οδηγεί στην «καταλλαγή» και τή συμφίλιωση με τό Θεό. Δέν επεκτείνουμαι στο θέμα αυτό, πού στην σκέψη ίδιως του Παύλου καταλαμβάνει πολλή έκταση και εκφράζεται με πληθος εικόνες. 'Εκείνο πού επισημαίνεται είναι πώς, όταν γίνεται λόγος για «έχθρα» της ανθρωπότητας προς τό Θεό, ή «ειρήνη» του Θεού προς τόν κόσμο, πρόκειται για ιστορικά γεγονότα και ιστορικές περιόδους πρόκειται για τήν ανθρωπότητα κι' όχι άπλως για μερικά άτομα. Οι όροι χρησιμοποιούνται πάνω σε μία ιστορική προοπτική. 'Υπό τήν έννοια αυτή γράφεται ότι «δικαιωθέντες οὖν εκ πίστewς ειρήνην έχομεν προς τόν Θεόν...» (Ρωμ. 5,1 έξ.), και ότι ό Χριστός έφερε σε κοινωνία οὐρανό και γη «ειρηνοποιήσας διά τού αίματος του σταυρού αυτού (δι' αυτού) είτε τά επί της γης είτε τά έν τοίς οὐρανοίς», (έννοώντας με τά έν τοίς οὐρανοίς τίς αντίθετες υπερκόσμιες δυνάμεις) (Κολοσ. 1,20). 'Εδώ πρόκειται για κάτι πού αποτελεί ιστορία, για ένα κεντρικής σημασίας στάδιο μέσα στην ιστορία της σωτηρίας.

Σέ άλλες συνάψεις ό ιστορικός χαρακτήρας του Χριστού ως ειρήνης αναπτύσσεται από τό ίδιο τό κείμενο. Π.χ. 'Εφεσ. 2,14 έξ: «Αυτός γάρ έστιν ή ειρήνη ημών», με τήν έννοια πώς σ' αυτόν επιτυγχάνεται ή ιστορική μέσα στην 'Εκκλησία ένότητα 'Ιουδαίων και 'Εθνικών. 'Αλλοϋ, πρόκειται για διαφορές αντιλήψεων και διχόνοιες μέσα στις 'Εκκλησίες. Γράφει ό Παύλος π.χ. στις παρατάξεις τών «ισχυρών» και «ασθενών» στη Ρώμη: «Διό προσλαμβάνεσθε αλλήλους, καθώς και ό Χριστός προσελάβετο υμάς εις δόξαν του Θεού. Λέγω γάρ χριστόν διάκονον γεγενήσθαι περιτομής υπέρ αληθείας Θεού, εις τό βεβαιώσει τάς επαγγελίας τών πατέρων, τά δε έθνη υπέρ έλεους δοξάσαι τόν θεόν... 'Ο Θεός της έλπίδος πληρώσει υμάς πάσης χαράς και ειρήνης έν τῷ πιστεύειν, εις τό περισσεύειν υμάς έν τῇ έλπίδι έν δυνάμει πνεύματος αγίου» (15,7-13). Αυτό τό τελευταίο είναι ένα πολύ ωραίο κείμενο, όχι μόνο γιατί τόσο καθαρά παρουσιάζει τό Χριστό ως εκπληρωτή τών υποσχέσεων στους πατέρες της Π.Δ., αλλά περισσότερο ακόμα γιατί, παρά τῇ «βεβαίωση τών επαγγελιών τών πατέρων» από τό Χριστό, ό χριστιανισμός παρουσιάζεται πώς εξακολουθεί νά είναι θρησκεία της έλπίδας. 'Ο χριστιανικός Θεός είναι Θεός της έλπίδας, κι' αυτό τό Θεό ό Παύλος παρακαλεί νά γεμίσει τίς καρδιές τών χριστιανών με χαρά και ειρήνη (=ευστάθεια) ώστε, παρά τά φοβερά εμπόδια, νά εξακολουθοϋν νά

πιστεύουν στον έρχομό του νέου κόσμου, και με τη δύναμη του αγίου Πνεύματος να μην ήφισε —ά έλαττωθεί, αλλά να αυξήσει περισσότερο την έλπίδα αυτή στον άγωνα με την καθημερινή απογοήτευση και πνευματική αδράνεια. 'Εξάλλου, «ή ειρήνη του Θεού» (Φιλιπ. 4,7) ή «ή ειρήνη του Χριστού» (Κολ. 3,15) δέν έχουν μόνο την παιαιοδιαθητική έννοια της έσχατολογικής πληρότητας αλλά και της ενότητας μέσα στις 'Εκκλησίες: «Και ή ειρήνη του Χριστού βραβευέτω έν ταίς καρδίαις ύμών, εις ήν και εκλήθητε έν ένί σώματι» και ευχάριστοι γίνεσθε». 'Η «ειρήνη» δέν είναι μόνο ιστορικά ό τελικός στόχος της κλήσεως των χριστιανών, αλλά είναι και τό ποτευγ για την επίτευξη του στόχου.

Είναι, νομίζω, αυτά άρκετά για να δείξουν σέ κάθε χριστιανό, άνεπηρέαστο από παραχριστιανικές ιδεολογίες, πώς ή ειρήνη στην Κ.Δ. πρέπει να γίνεται κατανοητή στά πλαίσια της ιστορίας της σωτηρίας, σάν στόχος της ιστορικής ύποστάσεως της 'Εκκλησίας και σάν ό παράγων διατηρήσεως της πίστεως και της ενότητάς της. Φυσικά, ή «ειρήνη» είναι καρπός του αγίου Πνεύματος, όπως ή πίστις, ή αγάπη, ή μακροθυμία κτλ., δέν είναι καρπός της αδύναμης φύσης του ανθρώπου, ούτε όποιουδήποτε νομικών διατάξεων. Όπως ή ιστορική πραγματοποίηση της «ειρήνης» είναι μία θεία δυνατότητα, με την έννοια πώς ό Θεός έφτιαξε τον κόσμο για να ζήσει «έν ειρήνη» έτσι τό πνεύμα του Θεού δίνει στον άνθρωπο ξεχωριστή ικανότητα για ευστάθεια, μέσα στην άνεμοζάλη του κόσμου, και αγωνιστική ικανότητα για την επίτευξη της ειρήνης. Όπως ή πίστις και ή αγάπη, ή μακροθυμία κτλ. είναι δώρα του Πνεύματος, αλλά αυτό γίνεται φανερό από την ανάλογη ιστορική τους έκφραση, από την ιστορική τους ύπόσταση, τό ίδιο και ή ειρήνη δωρίζεται στον άνθρωπο από τό Πνεύμα, εκφράζεται όμως σάν χρέος μέσα στίς ιστορικές σχέσεις.

Αυτά τά πράγματα τονίζονται, γιατί πάρα πολλοί χριστιανοί δέν έχουν ούτε άληθινή ιστορική αντίληψη για τό χριστιανισμό, ούτε βγαίνει από τη χριστιανική τους πίστη κάποια ιστορική έλπίδα. Δέ σκέπτονται ιστορικά και εκκλησιολογικά, αλλά άτομικά και μυστικιστικά. Για πολλούς χριστιανούς ό Χριστός είναι άπλως μία υπερβατική πραγματικότητα, στην όποία όσο βαθύτερα βυθιστεί κανείς, τόσο περισσότερο θά μπορέσει να αποφύγει τά προβλήματα, τίς έγνοιες και ύποχρεώσεις που επιβάλλει ή ιστορική πραγματικότητα, και να βρει ειρήνη και γαλήνη. Μ' αυτή την έννοια την υπερβατιστική και μυστικίζουσα ό Χριστός ή ειρήνη ήμών; Όχι Πρόκειται για λαθεμένο χριστιανισμό, πίσω από τον όποιο ύπάρχει όχι ή Π.Δ. και οι Πατέρες της 'Εκκλησίας, ή λειτουργική και μυστηριακή παράδοση της 'Εκκλησίας, αλλά καμουφλαρισμένος πλατωνισμός. Δυστυχώς αυτός ό τύπος ιδεολογίας έχει διαποτίσει άρκετά χριστιανικά στρώματα και έχει παραλύσει τη συνείδηση της ιστορικής αποστολής της 'Εκκλησίας. Δέν μπορούμε να επεκταθούμε στο θέμα αυτό περισσότερο σ' αυτή τη συνάφεια. Αυτό γίνεται σέ άλλη μελέτη. Έδώ είναι δυνατό μόνο να τονιστούν μερικά χαρακτηριστικά της όρθόδοξης πίστες, που ύποστηρίζουν την ιστορικότητα του χριστιανικού ήθους.

(α) Ἡ σωστή πίστη δέν εἶναι ἀρνητική ἢ ἀδιάφορη ἀπέναντι στήν ἱστορία· εἶναι μέσα στή φύση τῆς ἢ ἱστορική ἐμπλοκή. Ὅταν ἡ Ἐκκλησία τῶν πῶ ἐνδοξων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ βρέθηκε μπροστά σέ ἀρνητικά γιά τήν ἱστορία ρεύματα, πού ἀπέκρουαν τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης μέ τήν καθημερινή ἱστορική πραγματικότητα τοῦ κόσμου (Γνωστικισμός, Μαυιχαϊσμός, Ἐγκρατιπισμός, Λαϊκός Πλατωνισμός κτλ.), ἀντέδρασε ἔντονα. Πρόβαλε ἐναντίον ὄλων αὐτῶν τή διδασκαλία τῆς γιά τήν Ἐυσάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καταδίκασε τόν Ἄρειο ὡς ἀρνητή τῆς πλήρους κοινωνίας τοῦ θεοῦ μέ τόν ἱστορικό κόσμο, καί τό Νεστορίο μέ τό δόγμα τῆς ἔνωσης τῶν δύο φύσεων (θείας καί ἀνθρώπινης) στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Τό γεγονός πῶς τά δόγματα αὐτά ἔχουν πάψει νά παίζουν ὁποιοδήποτε ρόλο στήν πνευματικότητα καί στήν κοινωνική ζωή τοῦ χριστιανοῦ σήμερα δείχνει ἀπλῶς πῶς ἡ ἀσκηση τῆς χριστιανικῆς εὐσέβειας μπορεῖ νά ἀπομακρύνεται ἀπό τίς ἱστορικές ρίζες τῆς. Χριστιανισμός εἶναι ὁ ἐρχομός τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ σ' ἐμᾶς γιά νά μεταβάλλει τόν κόσμο μας κατά τήν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ σέ μιά νέα «κοινωνία». Αὐτά στήν οὐσία σημαίνουν ἱστορία, σημαίνουν μέλλον, κάτι πραγματικά καινούργιο, ὄχι ὅμως αὐλο καί ἄσαρκο. Τό χριστιανικό παρελθόν δέν ὑπάρχει γιά τόν ἑαυτό του, ἀλλά γιὰτί ὑπάρχει καί ἕνα χριστιανικό μέλλον γιά τόν ἀνθρώπο, γεμάτο τέλεια δικαιοσύνη, ἀγάπη καί εἰρήνη. Αὐτό ἀποτελεῖ τή δόξα τοῦ χριστιανισμοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό ὁ κάθε χριστιανός πρέπει νά ζεῖ μέσα στόν ὀρθόδοξο Ναό, πού ὑλοποιεῖ μεταμορφωμένο καί ἀγιασμένο ὄλο τόν κόσμο· αὐτό πρέπει νά ζεῖ σέ κάθε θεία Λειτουργία, πού κι' αὐτή δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά μιά «ἀνάμνηση» καί ἕνας σταθμός μαζί στήν πορεία τῆς ἀνθρωπότη-
τας, τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, πρὸς τόν Καινούργιο Κόσμο.

(β) Ἐπειτα ὁ αὐθεντικός χριστιανισμός δέν εἶναι ἀτομοκρατικός. Σάν κεντρική ἔννοια δέν ἔχει τό ἄτομο, χωρίς νά παραγνωρίζει τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Κεντρική ἔννοια ἔχει τήν Ἐκκλησία. Ἡ σωστή θεολογία ἔχει ἐκκλησιολογικό χαρακτήρα, καί ὅ,τι σχετίζεται μέ τό ἄτομο παίρνει τό βαθύτερο νόημά του ἀπό τήν ἐκκλησιαστική λειτουργία καί προοπτική. Στόν Ἄπ. Παῦλο π.χ. οἱ ἔννοιες πού ἐπικρατοῦν εἶναι οἱ ἔννοιες τῆς «κοινωνίας», τοῦ «σώματος τοῦ Χριστοῦ (κεφαλή ἐκεῖνος, μέλη ὁ ὑπόλοιπος κόσμος)», ἡ ἔννοια τοῦ «ἑνός», («ἐν ἑνί σώματι», «ἐν ἑνί πνεύματι», ὅπως γράφεται στήν πρὸς Ἐφεσίους), στό ὁποῖο «ἐν» συνάπτονται καί μεταμορφώνονται διαφορές φύλου, ἔθνους, θρησκείας καί κοινωνικῆς τάξης.

(γ) Ὁ αὐθεντικός χριστιανισμός εἶναι καθολικός, μέ τήν ἔννοια ὅτι περιλαμβάνει τόν ὄλο ἀνθρώπο, σάν ἐνότητα, καί δέν τόν χωρίζει σέ ἀνώτερα καί κατώτερα στοιχεῖα. Ἀποκρούει κάθε εἶδος δυαλισμοῦ πνεύματος καί σάρκας, καί ἀποβλέπει στή συνολική μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου σάν ψυχοσωματικῆς ἐνότητας. Οἱ ἱστορικοί τῆς θεολογίας ξαίρουν τί ἀγῶνες ἔκανε ἡ ἑλληνική φιλοσοφία γιά νά περάσει μέσα στήν χριστιανική

διδασχὴ τῆ δικῆ τῆς διδασκαλίᾳ καταφρόνιας τοῦ σώματος καὶ τῆ διδασκαλία περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ἡ Ἐκκλησία ἀντέδρασε μὲ τὴν ἀποδοχὴ μετὰ θάνατο μιᾶς «μέσης κατάστασης» τῶν ψυχῶν, ἀφοῦ ἡ τελείωση καὶ ὁλοκλήρωση τοῦ κόσμου θὰ λάβει χώρα μόνο μετὰ τὴν Τελικὴ Κρίση καὶ τὴν Τελικὴ Ἀνάσταση. Ὅπως χαρακτηριστικὰ λέει ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴ γιὰ τοὺς προαπελθόντες μάρτυρες τῆς πίστεως: «Καὶ οὗτοι πάντες οὐκ ἔκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χάρις ἡμῶν τελειωθῶσιν» (11,39). Καὶ στὴν Ἀποκάλυψη, οἱ ψυχές τῶν ἁγίων, κάτω ἀπὸ τὸ θυσιαστήριον, φωνάζουν συνεχῶς: «Ἔως πότε, ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος καὶ ἄληθινός, οὐ κρινεῖς καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἐκ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς;». Ἡ ὀρθόδοξη εἰκονογραφία παρουσιάζει, ὅπως εἶναι φυσικό, τὰ πρόσωπα καὶ τὸ φυσικό περιβάλλον σὲ μιὰ ἐσχατολογικὴ παραδείσια κατάσταση, μᾶς παρουσιάζει τὸν κόσμο ὅπως πορεύεται νὰ γίνῃ στὸ τέλος.

Ὅποιος καταλαβαίνει αὐτὴ τὴν καθολικότητα τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἐκπτώση καὶ στὴ σωτηρία, ὅποιος ἀποκρούει τὴ διαρχία μεταξύ πνεύματος καὶ ὕλης, δέν μπορεῖ νὰ δεχταὶ τὸ χριστιανισμό μόνο σάν δῆθεν ὑπόθεση τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, ἀλλὰ σάν κάτι πού ἀπαιτεῖ ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον, ὁλόκληρη τὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας. Δέν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει διχασμός τοῦ ἀνθρώπου σὲ ἔσω καὶ ἔξω. Ἄν μέσα στὸ χριστιανό ὑπάρξει εἰρήνη μὲ τὴν χριστιανικὴ ἔννοια, αὐτὴ δέν μπορεῖ, παρά ὅταν χρειαστεῖ, νὰ ἐκφραστεῖ σάν δράση εἰρηνιστικῆ, σάν κινητοποίηση τοῦ χριστιανοῦ ἐναντίον τῆς ἀδικίας, τῶν πολέμων καὶ τῶν ἐξοπλισμῶν, ἀφοῦ αὐτὰ ὅλα στρέφονται ἀμέσως ἐναντίον τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδας του.

Ἦταν, νομίζω, ἀνάγκη νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ σύντομη ἔκθεση τῆς σωστῆς τοποθέτησης τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπέναντι στὴν ἱστορία, στὶς κοινωνικὲς δομές τῆς ζωῆς, στὴν ἀνθρωπότητα στὸ σύνολό της, στὴν ἔγνοια ὄχι δῆθεν μόνο γιὰ τὰ πνευματικὰ καὶ ἐσωτερικὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ γιὰ τὸν ὅλο ἄνθρωπον μέσα στὴν τραγικὴ περιπέτεια τῆς ζωῆς πού εἶναι μπλεγμένος. Ἡ ἀνάγκη ὑπαγορεύτηκε ἀπὸ τίς πολὺ λαθεμένες ἀπόψεις πού ἐπικρατοῦν στὸ θέμα αὐτὸ μέσα σὲ εἰρεῖς κύκλους.

Τὸ δόγμα, λοιπόν, περὶ τῆς Δημιουργίας καὶ περὶ ἀμετακίνητης βουλῆς τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῆς Τελείωσης τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐπλήρωσης τοῦ σκοποῦ του· ἡ πίστη τῆς Π.Δ., μάλιστα τῶν Προφητῶν, γιὰ τὴν δημιουργία ἑνὸς κόσμου δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον καὶ τὴν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ· ἡ ἱστορικὴ ἐνανθρώπιση αὐτῆς τῆς τελείωσης τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τοῦ κόσμου μὲ τὸ Χριστό, τὴν Ἐκκλησία, τὰ Μυστήρια καὶ τὴ λατρεία τῆς σπῆ σωστῆ τους ἔννοια μέχρι τῆς πλήρους ἱστορικῆς φανέρωσης τῆς καινῆς κτίσης, τοῦ καινούργιου κόσμου· ὅλα αὐτὰ δέν ἀφίνουν τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία πῶς, κοντολογίᾳ, ἕνας σήμερα δέν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινός χριστιανός χωρὶς συγχρόνως νὰ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς Εἰρήνης. Τὸ δῶρο τῆς πίστεως ἐκφράζεται στὸν ἀγῶνα τοῦ χρέους γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ της: Κι

ὁ σκοπός αὐτός εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ βασιλεία τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ ὄλων τῶν ἀνθρώπων.

(4) **Εἰρήνη καὶ Θεία Λειτουργία.**

Ἄλλὰ δέν εἶναι μόνο οἱ Ἅγιες Γραφές πού ἐξαιροῦν τόν πρωταρχικό χαρακτήρα τῆς εἰρήνης σάν τοῦ μεγαλύτερου δώρου πρὸς τήν ἀνθρωπότητα, καθὼς καί τό χρέος τοῦ ἀνθρώπου νά ἀγωνίζεται γιά τήν εἰρήνη. Ἄς πάρουμε ἀπό τή ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας αὐτό πού ἀποτελεῖ τήν ταυτότητά της σάν λατρεύουσα κοινότητα, δηλ. τή Θεία Λειτουργία. Γιά μᾶς τοὺς Ὀρθόδοξους αὐτό ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Τί βρίσκουμε ἐκεῖ; Εἶναι καταπληκτικό τί ἐρμηνευτικές παραμορφώσεις μπορεῖ νά ἐπιφέρει ἡ ἱστορία σέ λατρευτικές πράξεις, ὅπως εἶναι ἡ Θεία Λειτουργία! Δέ θ' ἀσχοληθοῦμε μέ τό θέμα αὐτό. Ἐκεῖνο πού χρειάζεται ἐδῶ νά σημειωθεῖ εἶναι πῶς ἡ ἀτομιστική ἐρμηνεία τῆς Λειτουργίας, καθὼς καί μία ψευτοεσωτερικοποίηση καί πνευματικώτερη δῆθεν ἐκδοχή τῶν δρωμένων καί λεγομένων, δέν ἀφίνει τοὺς πιστοὺς σήμερα νά ζήσουν αὐτό πού ἡ Λειτουργία λέει καί κάνει γιά τήν Εἰρήνη. Εἶναι ἐκπληκτικός ὁ πλοῦτος πού περιέχει ἡ Λειτουργία γιά τό ἀγαθὸ αὐτό. Μάλιστα, γιά νά μή νομίσει κανεὶς πῶς αὐτά πού ἀκολουθοῦν ἀποτελοῦν παραληρήματα κάποιου ἰδιόρρυθμου θεολόγου, γι' αὐτό ἀπαρέμειψα συχνά στό βιβλίό τοῦ Παν. Τρεμπέλα (« Ἀπό τήν Ὀρθόδοξον Λατρείαν μας», Νοέμβριος 1970).

Ἡ Λειτουργία, πρῶτα-πρῶτα, ἀρχίζει μέ τὰ «Εἰρηνικά», πού λέγονται ἔτσι, γιὰτ ἀναφέρονται στήν Εἰρήνη, καί τελειώνει μέ τή φράση « Ἐν εἰρήνῃ, προέλθωμεν, (ὡς ἀφίσουμε τώρα τό Ναὸ φέρνοντας μαζί μας τήν Εἰρήνη). Ἀκόμα καί πρὶν διαμορφωθεῖ κατά τόν 6 ἢ 7 αἰῶνα ἡ ἐναρκτήρια τῆς Λειτουργίας Συναπτή, πού ὀνομάζεται σήμερα «Εἰρηνικά», μέ τήν Εἰρήνη ἀρχιζε καί τέλειωνε ἡ Λειτουργία, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Χρυσόστομος (Ὁμιλία Τρίτη εἰς τήν πρὸς Κολοσσαεῖς): «Ὅταν εἰσέλθῃ ὁ τῆς Ἐκκλησίας προεστῶς εὐθέως λέγει, Εἰρήνη πᾶσιν· ὅταν εὐλογεῖ, Εἰρήνη πᾶσιν· ὅταν ἀσπάζεσθαι κελεύῃ, Εἰρήνη πᾶσιν· ὅταν ἡ θυσία τελεσθῇ, Εἰρήνη πᾶσιν.» Πρόκειται γιά πανάρχαιη παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Τί σημαίνουν ὅμως αὐτά τὰ «Εἰρηνικά»; Πρόκειται γιά τίς τρεῖς ἐναρκτήριες ἱκεσίες τῆς Θ. Λειτουργίας: «Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν» - «Ἐπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης καί τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν» - «Ἐπὲρ τῆς Εἰρήνης τοῦ Σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιαῶν καί τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν». Στό σύνολό τους οἱ αἰτήσεις αὐτές ἀποβλέπουν νά ὀδηγήσουν σέ κατάσταση συμφιλίωσης καί καταλλαγῆς, σύμφωνα μέ τή σύσταση τοῦ Ἰησοῦ: «...ἐάν οὖν προσφέρῃς τό δῶρον σου ἐπὶ τό θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατά σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τό δῶρον σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καί ὕπαγε· πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καί τότε ἐλθὼν πρόσφερε τό δῶρον σου» (Ματθ. 5,23-24). Ἀναμφισβήτητα αὐτή εἶναι ἡ ἔννοια τῆς πρώτης καί τῆς τρίτης εἰρηνικῆς αἰτησης· ὁ Π. Τρεμπέλας ἐπιγράφει τήν παράγραφο τοῦ βιβλίου του πού ἀσχολεῖται μέ τό θέμα (σελ. 151-153) «Εἰρήνην καί πάλιν

Ειρήνην.» Ποιά όμως είναι ή έννοια τής δεύτερης ειρηνικής αίτησης: «Ύπέρ τής άνωθεν ειρήνης και τής σωτηρίας τών ψυχών ήμών...»: Δέν μπορούμε νά εισέλθουμε έδω σέ πλατειές αναλύσεις, θά είμαστε αναγκαστικά σύντομοι: Ή αίτηση είναι γιά ειρήνη - δώρο του Θεού, όπως τή γνωρίζουμε από όλη τήν Παλαιά και τήν Κ. Διαθήκη. Ο άρχαίος άνθρωπος δέν κινδύνευε μόνο από τίς καταστροφές πού του προκαλεί ό συνάνθρωπος του, αλλά και από άλλες έχθρικές κοσμικών διαστάσεων δυνάμεις, πού σχετίζονται μέ άόρατες πνευματικές όντότητες, τά άστρα ή τήν είμαρμένη. Οί έπιροές αυτές σχετίζονται άμεσα μέ τίς διχοστασίες και τούς πολέμους μεταξύ τών ανθρώπων. Καταλαβαίνει γι' αυτό κανείς πόσο σπουδαίο δώρο γίνεται έτσι ή «άνωθεν ειρήνη» και γιατί αυτή συνδέεται στενότερα μέ τή «σωτηρία τών ψυχών ήμών». Τό δώρο όμως του Θεού, κι' έδω, άκολουθεί τό χρέος του πιστού: «Ύπέρ τής ειρήνης του σύμπαντος κόσμου...», πού άσφαλώς δέ σημαίνει πώς μέσα στό Ναό παρακαλούμε τό Θεό γιά τήν Ειρήνη του σύμπαντος κόσμου, αλλά έξω από τό Ναό εγκρίνουμε έξοπλισμούς και πυρηνικά όλοκαυτώματα. «Μετά φρίκης πολλής καλοβνται οί πιστοί νά προσβλέπωσι πρός τάς αίματοχυσίας και τάς λοιπάς φρικαλεότητας και έρημώσεις, τάς όποίας οί πόλεμοι και αί αίματηραί συγκρούσεις προκαλούν» (Π. Τρέμπελας, Ο.Π., σελ. 152λ). Ξτσι, λοιπόν, κοντολογής αρχίζει ή Θ. Λειτουργία.

Τό άποκρύφωμα τής Θ. Λειτουργίας είναι ή ΄Αναφορά, δηλ. ή προσφορά τών τίμιων δώρων στό Θεό και μαζί μ' αυτά όλης τής λειτουργικής κοινότητας. Και έδω ύπευθυμίζεται άλλη μιά φορά, στό κρίσιμο αυτό σημείο, πώς πρέπει νά προσέξουμε: δέν μπορούμε νά προσφέρουμε τήν ΄Αναφορά παρά μόνο «έν ειρήνη», μέσα σ' έναν κόσμο, στή θέληση και στήν προσπάθειά μας τουλάχιστον, ειρηνευμένο, συμπιλιωμένο και ένωμένο: «Στώμεν καλώς στώμεν μετά φόβου· πρόσχωμεν τήν άγίαν άναφοράν έν ειρήνη προσφέρειν». Για τήν έννοια του «έν ειρήνη προσφέρειν» δέν άφίνει καμία άμφιβολία ή άπάντηση του λαού στήν παραπάνω προτροπή του Λειτουργού: «Έλεον ειρήνης, θυσίαν αίνέσεως» «...Του ύποσχόμεθα ότι παρέχομεν τόν Έλεον και τήν συχώρησιν, και ότι έχομεν άνοικτάς τάς καρδίας μας, διά νά εισέλθη και κυριαρχήση εις αυτάς ή ειρήνη πρός πάντας τούς άδελφούς μας» (Ο.Π. σελ. 196). Ή πιθανώτερη έξήγηση τής φράσης «θυσίαν αίνέσεως» είναι ότι ή ίδια ή συναδέλφωση τών ανθρώπων άποτελεί τή δοξολογική θυσία πρός τό Θεό.

Μετά τήν ΄Αναφορά και πριν από τήν Κοινωνία τών τίμιων δώρων άναπέμπονται δεήσεις γιά ποικίλες άνάγκες τών ανθρώπων. Μεταξύ αυτών είναι και «τά τέλη τής ζωής ήμών», τά ύστερνά μας. Κοντά στά άλλα, παρακαλούμε γι' αυτά νά είναι «ειρηνικά», μακριά από πολέμους, σφαγές και σκοτωμούς. Ήπίσης, μετά τήν Κυριακή Προσευχή, όπου βεβαιώνουμε πώς δέν κρατάμε μέσα μας τίποτε έναντίον κανενός, και πριν από τήν Κοινωνία, πάλι ή προσοχή μας στρέφεται πρός τήν Ειρήνη, μέ τή συγκινητική έκκληση: «ειρήνευσον ήμών τήν ζωήν, Κύριε». Πώς θά κοινωνήσουν μεταξύ τους οί άνθρωποι έν Χριστώ χωρίς τήν ειρήνη άνάμεσά τους;

Δέ χρειάζεται, ίσως, νά σημειωθεί πώς όλες αυτές οι αναφορές στην Ειρήνη δέν είχαν ποτέ τήν έννοια τοῦ περιορισμοῦ σέ μιά λειτουργική κοινότητα ενός χωριοῦ, μιᾶς πόλης ἢ μιᾶς χώρας. Ἡ Λειτουργία ἦταν παντοῦ καί πάντοτε ἡ οἰκουμενική ἔκφραση τῆς χριστιανικῆς συνείδησης. Θάταν ἀστεῖος αὐτός πού θά ἰσχυρίζοταν πώς ὅλα αὐτά σχετίζονται πρός μιά στενή κοινωνία, ἕνα conventiculum, κι' ὄχι μέ ὀλόκληρο τόν κόσμο, ὀλόκληρη τήν ὑδρόγειο σήμερα.

Ἡ Θ. Λειτουργία τελειώνει μέ τό «ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν», πού σέ ἐλεύθερη ἀλλά ἀκριβή ἀπόδοση σημαίνει: «μέ τό δῶρο τῆς εἰρήνης βγεῖτε ἔξω στόν κόσμο νά ζήσετε μ' αὐτή, ν' ἀγωνιστεῖτε γι' αὐτή». Κι ἀκολουθεῖ ἡ «Ὁπισθάμβωνος εὐχή», ἡ τελική δηλ. εὐλογία, πού ἀπαγγέλει ὁ Λειτουργός, ἀφοῦ σταθεῖ μεταξύ τοῦ ἱεροῦ Βήματος καί τοῦ Ἀμβωνα. Μεταξύ ἄλλων λέει τά ἑξῆς: «Εἰρήνην τῷ κόσμῳ σου δώρησαι, ταῖς Ἐκκλησιαίς σου, τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς βασιλεῦσι, τῷ στρατῷ καί παντί τῷ λαῷ». Ἡ ἴκεσία ἀναφέρεται ἀρχίζοντας ἀπό τήν παγκόσμια εἰρήνη γενικά καί προχωρεῖ ἀναλυτικά στίς διχοστασίες μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦ ἱερατείου, τῶν βασιλιάδων, τοῦ στρατοῦ. Τελειώνουμε δηλ. τή Λειτουργία, παρακαλώντας «Ἵνα χάριση εἰρήνην καί εἰς τόν κόσμον, ὁ ὁποῖος ὅσον καί ἄν ἔξη ἀπομακρυνθῇ ἀπό τόν Θεόν, δέν παύει νά εἶναι ἰδικός του, διότι ἀπό πλάσματά Του ἀποτελεῖται καί ὑπό τό κράτος του καί τήν κυριαρχίαν του διατελεῖ». (Ο.Π., σελ. 410).

Ἴσως δέν εἶναι περιττή ἡ ἐπανάληψη: Ὅποιος ἀληθινά μετέχει στή Θ. Λειτουργία δέν μπορεῖ ἄλλα νά κάνει καί νά λέει ἐκεῖ, καί διαφορετικά νά σκέφτεται καί νά δρᾷ, ἢ νά συμπεριφέρεται μέ ἀδιαφορία γιά τήν εἰρήνη τοῦ κόσμου, ἔξω ἀπό τή Λειτουργία.

* * *

Ἀπό ὅλα τά παραπάνω συνάγονται ἀβίαστα τά ἑξῆς: (α) Πώς ἡ Εἰρήνη, γιά τήν ἀληθινή παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, εἶχε μαζί ἱστορικό καί θρησκευτικό περιεχόμενο. (β) Μέ τήν έννοια αὐτή, σάν τό καθ' ὑπεροχή δῶρο τοῦ Θεοῦ πρός τήν ἀνθρωπότητα, ἀποτελεῖ καί πρῶτιστο χρέος τοῦ ἀνθρώπου. Βέβαια οἱ δύο αὐτές ἀφετηριακά χριστιανικές ἀλήθειες ἔχουν φτάσει στό κοινό ἀνθρώπο τοῦ σήμερα ἀπό ἄλλους δρόμους. Ἔτσι, γιά κάθε ἀνθρώπο μέ κοινό νοῦ, ἡ Εἰρήνη σήμερα ἔχει προσλάβει θρησκευτικές διαστάσεις: ἡ σημερινή τεχνολογία καί ἡ κοινωνική ἐξέλιξη μᾶς ἔχει φέροι στό σταυροδρόμι τῆς ἐκλογῆς εἴτε τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ ὀλέθρου, εἴτε τῆς κατάπαυσης τῶν πολέμων καί τῆς δημιουργίας ἐντελῶς νέων σχέσεων μεταξύ τῶν ἐθνῶν, τῶν κοινωνικῶν ομάδων καί τῶν ἀτόμων. Ἡ διαπίστωση αὐτή κάνει τήν παρουσία τοῦ χριστιανοῦ στόν ἀγῶνα γιά τήν κατοχύρωση τῆς Εἰρήνης ὄχι ἀπλῶς κάτι ἐπιτακτικό ἀλλά κάτι τό αὐτονόητο.

Πρὶν λίγους μῆνες ἔγινε στή Ρουμανία ἕνα Συνέδριο γιά τήν Εἰρήνη, στό ὁποῖο πῆραν μέρος καί μέλη τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς μας, καί ἀντιπρό-

σωποι διαφόρων δογμάτων από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Τό επίσημο όργανο της Ρουμανικής Έκκλησίας (October-December 1981) δημοσίευσε σύντομες συνεντεύξεις πάνω στο θέμα του Συνεδρίου με δύο από τους πιο διαπρεπείς καθηγητές θεολόγους σήμερα, τον γερμανό Jürgen Moltmann και τον άγγλο Keith Ward. Ο πρώτος είπε τά έξης: «...» Αν οι χριστιανοί αγωνίζονται για τον άφοπλισμό και την Ειρήνη, αυτό δέν τό κάνουν για λόγους πολιτικούς, έξωτερικούς, αλλά από την ίδια τή φύση τών θρησκειών: ό χρόνος της αλήθειας είναι ή ειρήνη, και ή ψυχή της ειρήνης είναι ή αλήθεια». Ο Ward ήταν πολύ αναλυτικώτερος στις άπαντήσεις του. Είπε: «» Άλλοτε ή Έκκλησία έφθανε νά εύλογεί τον πόλεμο και οι ίερείς νά ενθαρρύνουν την άνθρωποσαφή. Σήμερα όμως αυτό θά ίσοδυναμούσε με αυτοκτονία. Άν όλες οι Έκκλησίες στήν Άνατολή και στή Δύση ένώνονταν και έκφράζονταν υπέρ της Ειρήνης, θά μπορούσαν νά γίνουν μεγάλη έπιτεύγματα υπέρ του σκοπού αυτού.»... «» Η κύρια συμβολή τών Έκκλησιών είναι, κατά κύριο λόγο, νά εξαγγείλουν τό Εύαγγέλιο της Ειρήνης και της Καταλλαγής. Μ' αυτό τον τρόπο οι Έκκλησίες μπορούν νά ανανεώσουν τον έαυτό τους προσφεύγοντας στήν κύρια άποστολή τους, νά εξαγγείλουν τό Εύαγγέλιο της καταλλαγής.»... «» Πρέπει ή Εύρώπη νά γίνει τό πεδίο μάχης του τελευταίου πολέμου της άνθρωπότητας.» Τί μπορούν νά κάνουν οι Έκκλησίες; (α) Οι άνθρωποι και οι λαοί δέ μπορούν νά λυτρωθούν από τό φόβο και τή δυσπιστία, αν αυτό δέ γίνει από τό Εύαγγέλιο και τή πίστη, πού οδηγεί στήν έμπιστοσύνη: έμπιστοσύνη στό Θεό και έμπιστοσύνη στον πλησίον, άνθρωπο ή λαό. (β) Οι Έκκλησίες όφείλουν νά ξεπεράσουν τις έχθρικές πολιτικές εικόνες, πού έξωθούν τους ανθρώπους προς τό μίσος και την έγκληματική βία. Δέν υπάρχουν από δω «άθεοι κομμουνιστές και από κεί «άπάνθρωποι καπιταλιστές» υπάρχουν άνθρωποι και λαοί πού έχουν ανάγκη κατανόησης τών προβλημάτων τους, έσωτερικών ή έξωτερικών. Άγαπάτε τους έχθρούς σας - νά ή αναγκαία προετοιμασία για την ειρήνη. (γ) Τέλος, οι Έκκλησίες πρέπει νά έπιστούν αδιάκοπα την προσοχή στό γεγονός πώς τό άληθινό πρόβλημα της άνθρωπότητας δέν είναι ό ανταγωνισμός μεταξύ Δύσης- Άνατολής, αλλά ό «Τρίτος κόσμος». «» Εμείς έξοπλιζόμαστε, αλλά εκεί κάτω οι άνθρωποι κατά έκατομύρια πεθαίνουν από τήν πείνα. Νά πού είναι τό σκάνδαλο τών σημερινών έξοπλισμών... Ά υπάρχουν σήμερα πολλοί άνθρωποι άπογοητευμένοι, γιατί αισθάνονται ταπεινωμένοι. Έμεις όμως οι χριστιανοί είμαστε άνθρωποι της έλπίδας. Είναι γιατί πιστεύουμε στό Θεό πού μάς κάνει νά πιστεύουμε στήν πραγματοποίηση της ειρήνης πάνω στή γη, πού μάς προφυλάττει από την άπόγνωση. Κι' άφού έλπίζουμε στήν πραγματοποίηση της Ειρήνης, άντιπασσόμαστε στον πόλεμο και σε κάθε προετοιμασία ενός παγκόσμιου όλοκαυτώματος. Ξαίρομε πώς 'ισχυρός ό Θεός εν τοις άγίοις αυτού.».

Σ. Άγουρίδης.

ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΘΕΟΥ

Τοῦ Κ.Ν. Παπαδοπούλου
Πρεσβυτέρου

Τό μαρτύριον Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου διηγούνται μερικά πηγαιῶ ὁ Ἰώσηπος ἀφ' ἑνός (Ἰουδ. Ἀρχ. 20, 197 ἐξ.) καί ὁ Ἠγήσιππος, ἡ 2 Ἀποκάλυψις Ἰακώβου καί ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀφ' ἑτέρου. Ἐπειδὴ δὲν συμφωνοῦν μεταξύ των, πρέπει νά ἐξετασθοῦν λεπτομερῶς, ὥστε νά εὐρεθῇ ἂν παραδίδουν κάτι ἀληθές. Λοιπὸν ὁ Ἰώσηπος λακωνικῶς ἀναφέρει τὰ κατὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ Ἰακώβου ὡς ἐξῆς: Μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Φήστου ὁ καίσαρ στέλλει ἑπαρχον τῆς Ἰουδαίας τὸν Ἀλβίνον ἐνῷ δ' αὐτὸς εὐρίσκειτο ἀκόμη καθ' ὁδὸν ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανος συγκαλεῖ τὸ συνέδριον καί εἰσάγει τὸν Ἰάκωβον μετὰ τινων ἄλλων, τοὺς ὁποίους κατηγορήσεν ὁ ἴδιος ὡς ἀσεβήσαντας καί πραξικοπηματικῶς ἐπέτυχεν τὴν καταδίκην των εἰς θάνατον διὰ λιθοβολισμοῦ. Καί ταῦτα μὲν ἐπραξεν ὁ Ἀνανος χαρακτηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου ὡς «θρασύς τὸν τρόπον καί τολμητὴς διαφερόντως» καί μέλος τοῦ κόμματος τῶν σαδδουκαίων «οἷπερ εἰσὶ περὶ τὰς κρίσεις ὡμοί παρά πάντας τοὺς Ἰουδαίους» (Ἰουδ. ἀρχ. 20, 199): μερικοὶ ἄλλοι ὅμως «ἐπεικέστατοι» καί «τά περὶ τοὺς νόμους ἀκριβεῖς» κρυφίως ἐφάνερωσαν τὸ τόλμημα τοῦ Ἀνανοῦ εἰς τὸν Ἀλβίνον καί τὸν βασιλέα Ἀγρίππαν. Καί ὁ μὲν Ἀλβίνος ἔγραψεν ἀπειλητικὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἀνανον, ὁ δὲ Ἀγρίππας τὸν μετέστησεν ἀπὸ τῆς ἀρχιερωσύνης, ὥστε ἀρχιεράτευσεν μόνου τρεῖς μῆνας.

Ἡ ἀφήγησις φυσικωτάτη καί οὐδὲν τὸ μὴ πραγματικὸν ἢ φαντασιώδες περιέχουσα ἐπικυρῶνεται ὡς πρὸς ὠρισμένα σημεῖα τῆς καί ὑπὸ ἑτέρας πηγῆς: τῆς Καινῆς Διαθήκης. Καί πρῶτον τὰ πρόσωπα εἶναι γνωστά ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πρώτης ἐκκλησίας. Ὁ Φήστος, ὁ ρωμαῖος διοικητὴς τῆς Παλαιστίνης, ἐμφανίζεται εἰς τὰς Πράξεις Ἀποστόλων ἀπὸ τοῦ 23, 24 ἐξ., ὁμοίως καί ὁ βασιλεὺς Ἀγρίππας (Πράξ. 25, 13 ἐξ.)². Ὁ τρόπος ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν ὁποῖον κατεδικάσθη ὁ Ἰάκωβος, μᾶς εἶναι γνωστός ἐκ τῶν Πράξεων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀρνητικῆς οὕτως εἰπεῖν ὀψεως. Ὁ Παῦλος δηλαδὴ προσαχθεὶς ἐνώπιον τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις μεγάλου συνεδρίου διὰ νά κριθῇ, ἐπέτυχεν ἐκμεταλλεγόμενος τὴν ἀντίθεσιν μεταξύ τῶν σαδδουκαίων καί τῶν φαρισαίων νά ὑποστηριχθῇ ὑπὸ τῶν δευτέρων, εἰς τοὺς ὁποίους τέως ἀνήκε, καί τελικῶς νά σωθῇ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ ρωμαίου χιλιάρχου (Πράξ. 23,

1-10). Ὁ Ἰάκωβος ὁμοως κατεδικάσθη εἰς θάνατον λόγῳ τῆς τρομοκρατίας τῆς ἀσκηθείσης ὑπὸ τοῦ σαβδουκαίου ἀρχιερέως Ἀνάνου· ἀλλ' ὑπῆρξε καὶ ἀντίδρασις ὑπὸ μερικῶν, οἱ ὅποιοι ὀπωσδῆποτε ἦσαν φαρισαῖοι, ἐφ' ὅσον ὑπὸ τοῦ φαρισαίου Ἰωσήπου χαρακτηρίζονται «ἐπιεικέστατοι» καὶ «τά περὶ τοὺς νόμους ἀκριβεῖς», ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐγράφη³. Οἱ φαρισαῖοι βεβαίως οἱ ἀντιδράσαντες ὑπὲρ τοῦ Παύλου θά ὑπερεμάχησαν τοῦ Ἰακώβου μέ πολὺ μεγαλύτερον σθένος, διότι ἦτο γνωστὴ ἢ μετὰ λόγου ἀφοσίωσις τοῦ Ἀδελφοθέου εἰς τὸν μωσαϊκὸν νόμον⁴. Ὡστὲ ἡ διήγησις τοῦ Ἰωσήπου ὄχι μόνον καθ' ἑαυτὴν εἶναι φυσικὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβαιώνεται ὑπὸ τῆς Κ.Δ., ἔχει ἄρα ὑπὲρ ἑαυτῆς πολλὰ ἐχέγγυα αὐθεντικότητος.

Ἡ ἕτερα διήγησις εἶναι τοῦ Ἠγησίππου καὶ τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμά του διεσώθη ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου (Ἐκκλ. Ἰστ. 2, 23, 4 ἐξ.), ἔχει δ' ἐν περιλήψει ὡς ἐξῆς: Ὁ ἀδελφός τοῦ Κυρίου Ἰάκωβος κατέστη ἐπίσκοπος τῶν Ἱεροσολύμων καὶ διὰ τὸν ἀσκητικὸν βίον ὠνομάζετο ὑπὸ πάντων «δίκαιος». Ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του δὲν εἶχε πῖει οἶνον ἢ σίκερα, οὔτε εἶχε κείρει τὴν κεφαλὴν του, οὔτε ἀλείφει δι' ἐλαίου τὸ σῶμά του, οὔτε λουσοῖ ἢ ἐν δημοσίῳ λουτρῷ· ἐπὶ πλέον δὲν εἶχε φάγει ποτὲ κρέας ἢ ἰχθύας. Ἐφόρει μόνον σινδόνας, καὶ μόνος οὗτος εἰσῆρχετο συχνά εἰς τὰ ἅγια, ὅπου γονυπετῆς προσήυχετο ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἐκ δὲ τῶν πολλῶν γονυκλισιῶν ἐσκληρύνθησαν τὰ γόνατά του καὶ ἔγιναν ὡς τῆς καμήλου. Πολλοὶ ἔβραῖοι ἀνήκοντες εἰς τὰς ἐπτὰ αἰρέσεις ἠρώτων αὐτὸν περὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ πρὸς ὅλους ἀπήντα, ὥστε πλείστοι ἐπίστευσαν· ὅλοι δ' αἱ αἰρέσεις αὐταὶ δὲν παρεδέχοντο ἀνάστασιν καὶ κρίσιν. Λόγῳ ὁμοως τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων συνεχύθησαν οἱ Ἰουδαῖοι μετὰ τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, οἱ ὅποιοι καὶ παρεκάλεσαν τὸν Ἰάκωβον νά ἐμποδίσῃ τὸν λαὸν νά πιστεῦῃ πλέον εἰς τὸν Ἰησοῦν, διότι, προσέθεσαν, χάρις εἰς τὴν «δικαιοσύνην» του αἱ διδασκαί του εἶναι παραδεκταὶ ὑφ' ὅλου τοῦ λαοῦ, καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀκόμη. Τοῦ συνέστησαν λοιπὸν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα νά σταθῇ ἐπὶ τοῦ πτερυγίου τοῦ ναοῦ καὶ ἐκεῖθεν νά δημηγορήσῃ ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶναι ὁ Χριστός. Ἀφοῦ δὲ πράγματι ἐστάθη ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς, τὸν ἠρώτησαν κάτωθεν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι περὶ τοῦ Ἰησοῦ, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς «κάθηται ἐν οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως καὶ μέλλει ἔρχεσθαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ». Ἐξοργισθέντες ὁμοως οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι τὸν κατέβαλον ἐκ τοῦ πτερυγίου καὶ ἤρχισαν νά τὸν λιθοβολοῦν ἐπὶ τόπου, ἐκῷ οὗτος «στραφεὶς ἔθηκε τὰ γόνατα» καὶ προσήυχετο ὑπὲρ τῶν ἑμῶν του. Εἰς ἱερεὺς ἀνήκων εἰς τοὺς ρεχαβίτας ἐπροσπάθησε νά τὸν σώσῃ, ἀλλὰ κάποιος γναφεὺς διὰ τοῦ ξύλου, διὰ τοῦ οὐρίου ἐπίεζε κατὰ τὴν πλῆσιν τὰ ἱμάτια, ἐφόνουσε τὸν δίκαιον. Οὕτως «ἐμαρτύρησεν» ὁ Ἰάκωβος καὶ ἐτάφη ἐπὶ τόπου, ἢ δὲ «στήλη» του ὑφίσταται ἀκόμη πλησίον τοῦ ναοῦ.

Ἡ διήγησις αὕτη ἀπαρτίζεται ἐκ στοιχείων τὰ ὁποῖα ἢ ἐλήφθησαν ἐκ τῶν Γραφῶν ἢ ἐπειροῦσαν ὑπ' ἀνθρώπου ἀπειροῦ τῶν ἑβραϊκῶν συνηθειῶν καὶ τοῦτ' αὐτὸ μυθιστοριογράφου. Καὶ συγκεκριμένως ὁ Ἰάκωβος παρουσιάζεται ἐνταῦθα ὡς ναζιραῖος ἔχων ὑποχρέωσιν νά τρέφῃ κόμην καὶ νά μὴ

πίνη οίνοπνευματώδη· ἀλλά τοῦ προσέθεσεν ἀκόμη ὁ Ἁγῆσιππος ὡς στοιχεῖα βίου αὐχημηροτέρου· ὅτι δὲν ἐλούετο εἰς βαλανεῖον καὶ δὲν ἠλείφετο δι' ἐλαίου⁹. Ἡ ἄσκησις τοῦ Ἰακώβου ἐπιτείνεται ἀκόμη καὶ εἰς τὴν διατροφὴν, διότι δὲν εἶχε φάγει «ἔμφυχον»· ἐτρέφετο δηλαδὴ ἀπὸ καρπῶν καὶ φυτῶν δίκην πυθαγορείου φιλοσόφου ἢ ὁπαδοῦ τοῦ ἀρχεγόνου γνωστικισμοῦ, καὶ ὄχι ἔβραϊου καὶ μάλιστα χριστιανοῦ καὶ ἀποστόλου. Ἡ ἀντιπάθεια τοῦ Ἰακώβου πρὸς τὰ ἔμφυχα ἐπεξετείνεται καὶ εἰς τὸ ἀπ' αὐτῶν ἔριον, διότι τὰ ἐνδύματά του ἦσαν ὄχι μάλλινα, ἀλλὰ σινδόνες μόνον καθὼς τοῦ παρά Μάρκ. 14, 51 νεανίσκου. Οὕτω καθαρὸς ὁ Ἰάκωβος καὶ μὲ στολὴν ὁμοιάζουσαν κάπως πρὸς τῶν ἱερέων, ἡ ὁποία ἦτο λιτὴ ἀλλ' ὄχι σινδόνες¹⁰, εἰσήρχετο «εἰς τὰ ἅγια» καὶ προσήυχετο ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Ὁ Ἰάκωβος βεβαίως δὲν κατήγετο ἐκ τῆς φυλῆς Λευῖ, καὶ συνεπῶς δὲν ἤδύνατο νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἅγιον· εἶναι ἄρα πλάσμα τοῦ συγγραφέως τὸ γραφέν ὅτι «τούτῳ μόνῳ ἔξῃν εἰς τὰ ἅγια εἰσεῖναι». Τὰ ἐπιφερόμενα ὅτι πλειστάκις προσήυχετο γονυκλινῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἐντὸς τοῦ ἁγίου χώρου ἐπλάσθησαν ὁμοίως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐνθυμουμένου τὸ Ἰβὸν κεφάλαιον τοῦ Λευϊτικοῦ, κατὰ τὸ ὁποῖον μόνος ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ ἅγιον τῶν ἁγίων ἅπαξ τοῦ ἔτους καὶ δέεται ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. Παράλληλον ἕτερον εἰσόδου προσώπου μὴ ἱερατικοῦ εἰς χώρους, ὅπου μόνον οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχονται, ἔχομεν ἐξ ἄλλης μυθιστορίας· τοῦ πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου, ἔνθα παρουσιάζεται ἡ παρθένος Μαρία διαμένουσα ἐντὸς τοῦ ναοῦ (VII, 2 ἐξ. ἐκδ. A. de Santos, Los evangelios apocrifos, [BAC], Madrid 1963², σ. 148 ἐξ.).

Ἐπειτα ἐμφανίζεται καὶ ἄλλη ὑπερβολή· ἐνῷ αἱ καίρεισις¹¹ τῶν ἔβραϊων ἦσαν τρεῖς, οἱ φαρισαῖοι δηλαδὴ, οἱ σαδδουκαῖοι καὶ οἱ ἑσσαῖοι, ὁ Ἁγῆσιππος τὰς ἀναβιβάζει εἰς ἐπτὰ πέρα πάσης πραγματικότητος, λέγει δὲ καὶ περὶ τῶν ἐπτὰ ὅ,τι ἴσχυε μόνον περὶ τῶν σαδδουκαίων, ὅτι δηλαδὴ δὲν παρεδέχοντο ἀνάστασιν καὶ κρίσιν.

Τὰ ἀκόλουθα δεικνύουν τὸν τρόπον ἐργασίας τοῦ μυθιστοριογράφου, ὁ ὁποῖος ἐπλαττε καθ' ὠριμένα βιβλικά πρότυπα. Ἐπὶ τῶν φαρισαίων καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων τοῦ Ἰσραήλ ὁ Ἰάκωβος ἀναβιβάζεται ἐπὶ τοῦ πτερυγίου τοῦ ναοῦ, προκηρύττει νὰ διακηρύξη ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶναι ὁ Χριστὸς (Εὐσεβ., E.I. 2, 23, 11 ἐξ.), ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς ἐστήθη εἰς τὸν ἴδιον τόπον ὑπὸ τοῦ σατανᾶ (Ματθ. 4, 5 ἐξ. Λουκ. 4, 9 ἐξ.). Ὁ Ἰάκωβος πάλιν ἐνώπιον τῆς συναθροίσεως τῶν ἔβραϊων ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς «κάθηται...ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως» (Εὐσεβ., αὐτ., 13), καθὼς ὁ Στέφανος εἰς ὁμοίαν περίπτωσιν εἶπεν ὅτι ὁ Χριστὸς «ἵσταται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ» (Πραξ. 7, 55-6), τὴν δὲ περίφρασιν «ἡ μεγάλη δύναμις» δανεῖζεται ὁ Ἁγῆσιππος ἐκ Ματθ. 26, 64 καὶ Μάρκ. 14, 62. Τὸ μαρτύριον τοῦ Στεφάνου χρησιμεύει ὡς πρότυπον καὶ διὰ τὰ ἐπόμενα, διότι μετὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ ὁ Ἰάκωβος λιθοβολεῖται καὶ προσεύχεται ὑπὲρ τῶν φονέων του (Εὐσεβ., αὐτ., 15-6). Ὁ μυθιστοριογράφος αἰφνιδίως ἐνθυμεῖται τοὺς ρεχαβίτας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκλείψει ἀπὸ αἰώνων, ἔς ἐξ αὐτῶν τὸν κάμνει ἱερέα καὶ τὸν παρουσιάζει νὰ μεσιτεύῃ ὑπὲρ τοῦ μάρτυρος· πρέπει νὰ παρατηρηθῇ προσέτι ὅτι ἐσφαλμένως ἀνα-

γράφει καί τόν χαρακτηρισμόν «εἰς τῶν ἱερέων τῶν υἱῶν Ῥηγάβ υἱοῦ τοῦ Ῥαχαβείμ». Καί εἰς τό τελευταῖον σημεῖον ὁμοίως προσκροαίει πρὸς τήν ἀλήθειαν ὁ πλάσας ταῦτα, διότι λέγει ὅτι ὁ Ἀδελφόθεος μετά τήν θανάτωσιν του ἐτάφη ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου ἐμαρτύρησε παρ' αὐτόν τόν ναόν. Ἄλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν ν' ἀνέχωνται τάφον πλησίον τοῦ ναοῦ οἱ ἔβραιοι, οἱ πιστεύοντες ὅτι μολύνονται ἐκ τῆς ἐπαφῆς μετά τάφου ἢ ὄρου νεκροῦ;

Ἐξετάζων ὁ ἀναγνώστης τοῦ Ἠγησίππου ταῦτα διαπιστώνει ἐκείνην τήν ἀγάπην πρὸς τό ὑπερβολικόν, τήν ἐξόγκωσιν τοῦ φυσιολογικοῦ καί τόν μεταπλασμόν καί τήν ἀπομίμησιν τοῦ βιβλικοῦ, φαινόμενα ἀκριβῶς παρατηρούμενα καί εἰς τ' ἀπόκρυφα. Ἐπειδὴ δέ κατὰ τήν πληροφορίαν τοῦ Εὐσεβίου ὁ Ἠγησίππος εἶχεν ἀντλήσει ἐξ ἀποκρύφων, φαίνεται ὅτι ἐκ τοιαύτης πηγῆς ἐδανείσθη τά περί τοῦ Ἰακώβου. Τό ἀπόκρυφον ἐχάθη κατόπιν, ὥστε σήμερον μόνον χάρις εἰς τόν Εὐσεβίον διασώσαντα σπαράγματα τοῦ Ἠγησίππου τό γνωρίζομεν κατὰ τό περιεχόμενον*.

Ὁ μεταξύ τῶν γνωστικῶν χειρογράφων τοῦ Nag-Hammadi κώδιξ 5 διέσωσε δύο ἀποκρύφους Ἀποκαλύψεις ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰακώβου φερομένας. Ἡ Α' Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰακώβου περιέχει ἀποκαλυπτικούς λόγους καί προφητείας δῆθεν περί τοῦ μελλοντικοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἰακώβου, καί ἡ Β' Ἀποκάλυψις περιγράφει αὐτό τό μαρτύριον. Τό χειρόγραφον κατάγεται ἐκ τοῦ τετάρτου αἰῶνος, τό ὕλικό ὅμως πού παραδίδει εἶναι εἰς πολλὰ σημεῖα ἀγνωστον πόσον ἀρχαιότερας ἐποχῆς.

Ἡ περιγραφή τοῦ μαρτυρίου παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τήν τοῦ Ἠγησίππου καί ἔχει ὡς ἐξῆς: «.. Οἱ ἱερεῖς εὗρον τόν Ἰάκωβον ἰστάμενον παρά τὰς στήλας τοῦ ἱεροῦ πλησίον τοῦ ὑπερμεγέθους ἀκρογωνιαίου λίθου, καί ἀφοῦ τόν κατεκρήμνισαν ἐκ τοῦ ὕψους, τόν ἔτυψαν καί τόν ἔσυραν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Κατόπιν τόν ἐξήπλωσαν καί ἐτοποθέτησαν ἐπὶ τῆς κοιλίας του μέγαν λίθον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπάτησαν ὄλοι κραυγάζοντες Ἐπλανήθης. Ἐπειτα τόν ἐσήκωσαν καί τόν διέταξαν νά σκάψῃ λάκκον, εἰς τόν ὁποῖον τόν ἔριψαν, τόν ἐκάλυψαν μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ καί τόν ἐλιθοβόλησαν».

Ἐκ τοῦ Ἠγησίππου ἢ ἐκ τοῦ προτύπου του ἀπ' εὐθείας ἴσως ἤντησεν ὁ Ψευδοκλήμης, ὁ ὁποῖος εἰς τὰς Recognitiones ἀναφέρει διαφορετικώτερον τά σχετικά πρὸς τόν Ἰάκωβον ἀπομακρυνόμενος ἀρκετὰ ἐκ τοῦ προτύπου του. Λέγει λοιπόν αὐτός ὁ μυθιοστοριογράφος ἐν Recogn. I, 66 ἐξ: P. G 1, 1243 A ἐξ. ὅτι ὁ Ἰάκωβος μεθ' ὅλης τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἀναβαίνει εἰς τόν ναόν, ὅπου τόν ἐπερίμενε πλῆθος Ἑβραίων, καί ἀφοῦ ἐστάθη ἐπὶ τόπου ὕψηλοῦ, ἤρχισε νά δημηγορῇ τόσον ἐπιτυχῶς περί τοῦ Ἰησοῦ, νά δεικνύῃ ἐπὶ τῆ βάσει τῶν προφητῶν ὅτι αὐτός ἦτο ὁ Χριστός, ὥστε μετ' ὀλίγων θά ἔπειθε καί τόν ἀρχιερέα Καϊάφαν καί ὄλον τόν λαόν. Ἄλλὰ τότε ἐμφανίζεται κάποιος μοχθηρὸς, ὁ ὁποῖος ἤρχισε νά ὑβρίζῃ ὅσους ἔβλεπε νά πείθωνται εἰς τό κήρυγμα, νά μεταπέιθῃ ἄλλους, καί ἀφοῦ ἤρπασε ξύλον ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου ἐκτύπη μετὰ τῶν ἰδικῶν του τούς προσκλίνοντας πρὸς τόν χριστιανισμόν. Ἀφοῦ διεσκόρπισε τούς περισσοτέρους ὤρμησε κατὰ

του Ἰακώβου, τόν κατεκρίμνισεν ἀπό τῆς ὑψίστης βαθμίδος, καί ἐπειδή τόν ἐθεώρησε νεκρόν τόν ἀφήκε. Οἱ πολυάριθμοι πιστοί τόν μετέφεραν ἀνάισθητον εἰς τήν οἰκίαν του.

Αἱ Recognitiones εἶναι ὁμολογουμένως μυθιστόρημα, δέν χρειάζεται ν' ἀποδειχθῇ ἐπομένως ὅτι καί ἕν ἐπεισόδιον αὐτῶν εἶναι πλάσμα φαντασίας· εἶναι ὅμως χρήσιμον νά παρατηρηθῇ ὅτι ἡ νεωτέρα μυθιστορία, ἡ πλέον περίπλοκος, λαμβάνει στοιχεῖα ἐξ ἀρχαιοτέρας καί ἀπλουστερας.

Μένει τώρα νά ἐξετασθῇ ἡ μαρτυρία Κλήμεντος, τοῦ Ἀλεξανδρέως. Δυστυχῶς πάλιν ἀποσπάσματα μόνον κατέχομεν, καί ταῦτα χάρις εἰς τόν Εὐσέβιον Καισαρείας⁹. Ὁ Κλήμης συμφωνεῖ καθ' ὅλα μετά τοῦ Ἡγησίππου· αὐτήν τήν ἐντύπωσιν ἀπεκόμισε καί ὁ Εὐσέβιος, ὁ ὁποῖος εἶχε πρό ὀφθαλμῶν ἀκέραια τά κείμενα. Λοιπόν ἡ ἀντλοῦν καί οἱ δύο ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἡ ὁ εἰς ἀπό τοῦ ἄλλου¹⁰. Εἰς ἑκατέραν λοιπόν περίπτωσιν δέν ἐπιβεβαιώνεται ὡς ἱστορική ἡ διήγησις αὐτή περί τοῦ τέλους τοῦ Ἰακώβου. Μένει ἄρα πλέον ἐκτός ἀμφισβητήσεως ὅτι ὁ Ἰωσήπος μόνος παρέδωκεν ὅ,τι ἱστορικόν διά τήν τελευταίην τοῦ Ἀδελφοθέου.

Περί τῆς ἀξιοπιστίας τῶν παραδόσεων τούτων περί τοῦ θανάτου τοῦ Ἰακώβου βλ. Kittel, Die Stellung des Jacobus zu Judentum und Heidenchristentum: ZNW τ. 30, 1931, σ. 145 ἐξ., ὅπου λέγεται περί τῆς διηγήσεως τοῦ Ἡγησίππου ὅτι δέν ἔχει ἱστορικήν ἀξίαν, χωρίς ὅμως λεπτομερῆ ἐξετάσιν καί ἔλεγχον τῶν στοιχείων τῆς, καί H. v. Campenhausen, Die Idee des Martyriums in der alten Kirche. Göttingen 1964², σ. 48 ἐξ.; ὅπου ὁμοίως δέν γίνεται δεκτή ἡ συγγραφή τοῦ Ἡγησίππου ὡς ἱστορική. Πρβλ. ἐπίσης Ed. Schwartz, Zu Eusebius Kirchengeschichte I: Das Martyrium Jacobus des Gerechten: ZNW 4, 1903, σ. 57 ἐξ. Ὅ,τι δέν εἶναι δυνατό νά ἀμφισβητηθῇ ἀπό κανένα εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωσήπου περί τῆς θανατώσεως τοῦ Ἰακώβου, ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, ἀπό τήν ἰουδαϊκή ἀρχιερατική ἐξουσία.

Σημειώσεις

1. Περί τοῦ προσώπου καί τῆς ἐννοίας του τίτλου βλ. Γ. I. Δέρβου, Χριστιανική γραμματολογία, τ. 1. Ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 292 ἐξ. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ἐν Ἀθήναις 1970², σ. 27 ἐξ. Μ. Α. Σιώτου, Τό πρόβλημα τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰησοῦ, Ἀθήναι 1950, σ. 24 ἐξ. Π. Ν. Τρεμπέλα, Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Κ. Δ., τ. 3, Ἀθήναι 1956, σ. 217 ἐξ. Β. Χ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγή εἰς τήν Καινὴν Διαθήκην, Ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 359 ἐξ. Σ. Ἀγουρίδου, Εἰσαγωγή εἰς τήν Καινὴν Διαθήκην, Ἀθήναι 1971, σ. 348 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Ὑπόμνημα εἰς τήν ἐπιστολήν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, Ἀθήναι 1977, σ. 11 ἐξ.

2. Πρόκειται διά τόν Ἡρώδη Ἀγρίππαν τόν β'. Βλ. H. Willrich, *Das Haus des Herodes zwischen Jerusalem und Rom*, [Bibliothek der Klassischen Altertumswissenschaften hrsgg. von J. Geffken. Bd. VI], Heidelberg 1929, σ. 156 ἐξ.

3. Ὁ Ἰωσήπος λέγει περί τῶν ὁμοφρόνων του ἀλλαχοῦ: «Ἄλλως τε καί φύσει πρός τὰς κολάσεις ἐπιεικῶς ἔχουσιν οἱ φαρισαῖοι» (Ἰουδ. ἀρχ. 13, 294).

4. Βλ. Πραξ. 21, 18 ἐξ. 15, 20-21. Γαλ. 2, 12 καί μάλιστα τήν ἐπιστολήν τοῦ ἰδίου. Πρέπει πάντως νά προστεθῇ ὅτι καί ἄλλοτε ἐσώθησαν ἀπόστολοι τῇ ἐπεμβάσει φαρισαίου, τοῦ ἐπιφανοῦς Γαμαλιήλ: Πράξ. 5, 34 ἐξ.

5. Τοιαύτη ἄσκησις ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς ἑβραίους, οἱ ὅποιοι ἐνῶ εἶχον δώσει ἱερόν νόημα εἰς τὰς πλύσεις καί τὰς ἐθεώρουν ἀπαραιτήτους (Σειρ. 34, 25 Ματθ. 15, 1 ἐξ. Μαρκ. 7, 1 ἐξ. Λουκ. 7, 44. 11, 37 ἐξ. Ἰωαν. 2, 6. Πραξ. 16, 13. Ἐβρ. 9, 10), δέν εἶχον ὅμως καταστήσει κέντρον συναναστροφῶν καί τέρψεων τό βαλανεῖον, ὡς οἱ Ἕλληνες καί οἱ Ῥωμαῖοι. Ἡ στέρησις τοῦ βαλανεῖου λοιπόν ἀποτελεῖ ἄσκησιν διά μόνους αὐτούς, ὄχι διά τόν Ἑβραῖον, ὁ ὅποιος θά ἐλούετο ὅπωςδήποτε. Ὁ Ἡγήσιππος ἐπομένως λέγων τ' ἀνωτέρω περί τοῦ Ἰακώβου ἀγνοεῖ τί ἴσχυεν ἐν Παλαιστίνῃ.

6. Β. Μ. Βέλλα, Ἑβραϊκή ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι 1980, σ. 166 ἐξ.

7. Περί τῶν Ρεχαβιτῶν βλ. Β. Μ. Βέλλα, Ἐρησκειτικαί προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τ. 1, Ἀθῆναι 1957², σ. 147-8. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑβραϊκή ἀρχαιολογία, ἐνθ' ἀν., σ. 226 ἐξ. Δ. Α. Δοῖκου, Ρεχαβίται: ΕΕΘΣ ΠΘ τ. 19, 1974, σ. 231 ἐξ. (Ἐν σ. 239 χαρακτηρίζει «ξενίζουσαν» τήν εἶδησιν τοῦ Ἡγησίππου).

8. Β. Μ. Βέλλα, Ἑβρ. ἀρχαιολογία, ἐνθ' ἀν., σ. 187-8. Ἦτο βεβαίως ἀδύνατον νά συμβῇ τόσον μέγα ρύσος ἐντός τοῦ ναοῦ, ἐφ' ὅσον οἱ κατάδικοι ἐθανατώνοντο ἔξω τῆς πόλεως (Ματθ. 27, 31 ἐξ. Μάρκ. 15, 20 ἐξ. Πραξ. 7, 58. Ἐβρ. 13, 12. Ἰωσήπου, Ἰουδ. πόλ. 4, 359-360. 388 καί 5, 14-19. 381). Μόνον κατά τήν δυσχερεστάτην ἐποχήν τοῦ πολέμου, ὅτε τά πάθη εἶχον ἐξαφθῇ ὅσον οὐδέποτε προηγουμένως, ἐσφάγησαν ἄνθρωποι ἐπί τοῦ ἱεροῦ τόπου ὑπό τῶν εἰσβαλόντων Ἰδουμαίων καί Ζηλωτῶν. Ἀλλ' ὁ μέγας ἀποτροπιασμός τοῦ Ἰωσήπου γράφοντος ταῦτα δεικνύει ὅτι συνέβαινον διά πρώτην φοράν περί τοὺς χρόνους ἐκείνους (Ἰουδ. Πολ. 4, 311-313. Πρβ. καί 4, 334-344, ὅπου περιγράφει μετά τῆς ἴσης φρίκης τήν δίκην καί θανάτωσιν Ζαχαρίου τοῦ Βαρούχου ἐντός τοῦ ἱεροῦ περιβάλου).

8. Ὁ Π. Κ. Χρήστου, Ἑλληνική πατρολογία, τ. 2, [Χριστιανική Γραμματολογία 2], Θεσσαλονίκη 1978, σ. 513-4 ἐξέφερε τήν ἀποψιν ὅτι ὁ Ἡγήσιππος ἐστηρίχθη ἐπί προφορικῶν εἰδήσεων τῶν ἑβραίων χριστιανῶν, αἱ ὅποια ὅμως ἦσαν κατά τό πλεῖστον ἀναληθεῖς. Ἄν ἐσώζετο ὁλόκληρον τό ἔργον τοῦ Ἡγησίππου, θά ἤμποροῦσαμεν νά κρίνωμεν περί τῆς ἀκριβείας του καί τῆς ἀξίας του. Τώρα εἴμεθα ἠναγκασμένοι νά ἐπέχωμεν.

9. Ὑποτυπώσεις 13. Stählin, Clemens Alexandrinus τ. 3 [GCS], Leipzig 1909, σ. 199-200. Βλ. καί αὐτ., σ. XXXVII-XXXVIII. Εὐσεβ. Ε. Ι. 2, 1, 4 ἐξ.

10 Ἦδη ὁ Lighfoot ἠμφεσβήτησε τήν ἀξιοπιστίαν τῶν εἰδήσεων τοῦ Ἡγησίππου εἰκάσας ὅτι ἀντλοῦνται ἐξ ἐβιωντικῶν ἔργων ἐπιγραφομένου «Ἀναβαθμοί Ἰακώβου», ἀλλά τό τελευταῖον ἠρνήθη ὁ Waitz (παρά Τρεμπέλα, ἐνθ' ἀν., σ. 219).

10 Apocalypse of James 61. 9-62.12 ἐν Nag-Hammadi Sibrary 254-255. Τήν ὑπόδειξιν τῆς γνωστικῆς παραλλαγῆς τοῦ μαρτυρίου καί τήν παραπομπήν ὀφείλω εἰς τόν καθηγητήν κ. Σ. Ἀγουρίδην, τόν ὅποιον καί ἀπ' αὐτήν τήν θέσιν εὐχαριστῶ.

Κ. Ν. Παπαδόπουλος
πρεσβύτερος

Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΠΡΟΦΗΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Του Σάββα Ἀγουρίδη
Καθηγητή Πανεπιστημίου

Καί τό ἄρθρο αὐτό δέν ἀποτελεῖ συστηματική μελέτη καί ἀναδίφηση τοῦ θέματος, ἀλλά μόνο παρουσίασή του, κατά τρόπο μάλιστα πού ὁ Ἕλληνας ἐπιστήμονας ἤ διανοούμενος, ὄχι τόσο ἐνήμερος στό χῶρο αὐτό, νά μπορεῖ νά ἔχει μιά πιό ἀνετη πρώτη προσέγγιση. Ὅ,τι λείπει εἶναι ἡ συστηματική ἱστορική καί φιλοσοφική ἀνάλυση τῶν προϋποθέσεων πολλῶν πραγμάτων πού παραθέτονται ἐδῶ σάν γεγονότα.

Ἡ ἐπικαιρότητα τοῦ ζητήματος εἶναι προφανής. Σέ χρόνους κρίσιμους μεγάλων κοινωνικοπολιτικῶν ἀλλαγῶν, τό ἄν ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νά προσφέρει κάτι θετικό εἶναι θέμα πού ἐνδιαφέρει ὄλους, θρησκευόμενους καί μή. Δέν εἶναι ἕνα θέμα ἐσωτερικό τῆς Ἐκκλησίας· εἶναι συγχρόνως ἕνα γενικώτερο κοινωνικό πρόβλημα (βλ. μελέτη μας: Ὁ κοινωνικός χαρακτήρας τῆς Ὁρθοδοξίας, Θεσσ/κη, 1961).

Ὅταν μιλάμε γιά τόν κοινωνικο-προφητικό χαρακτήρα τοῦ ἀρχικοῦ χριστιανισμοῦ, ἀναφερόμαστε σ' ἕνα θέμα, πού λίγο—πολύ δέν εἶναι τόσο ξένο στόν Ἕλληνα διανοούμενο. Ἀπό μεταφράσεις, ἰδίως ξένων ἔργων, ἔχει φτάσει καί στό εὐρύτερο κοινό τοῦ τόπου μας κάποια σχετική πληροφόρηση. Ὅπως ὅμως κι ἄν ἔχει τό πράγμα, μέ τήν ἔκφραση κοινωνικο-προφητικός χαρακτήρας τοῦ ἀρχικοῦ χριστιανισμοῦ ἐννοοῦμε τήν ἔκρηξη τοῦ προφητισμοῦ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης πού ἐμφανίζεται στήν περίπτωση τοῦ Ἰησοῦ καί τῆς ἀρχικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θρησκευτική ζωή τοῦ λαοῦ τῆς Π.Δ. ἐκφράστηκε ἀπό τοὺς Γραμματεῖς (νομοδιδασκάλους κυρίως), τοὺς Βασιλιάδες, τοὺς Ἱερεῖς, τοὺς Σοφοὺς, τοὺς Ψάλτες καί τοὺς Προφῆτες. Τό κύριο χαρακτηριστικό τῶν τελευταίων ἦταν ἡ ἀμεσότητα, μέ τήν ὁποία πρόσφεραν τό μήνυμα τοῦ Θεοῦ, ἕνα μήνυμα κρίσεως καί καταδίκης γιά τίς πλάνες τῶν Βασιλιάδων καί τῶν Ἱερέων, καί ὑπόσχεση γιά ἕνα καινούργιο μέλλον, ὅπου θά κυριαρχεῖ ἡ ἀνεξαρτησία καί ἡ δικαιοσύνη. Οἱ Βασιλιάδες καί οἱ Ἱερεῖς, συνοδευόμενοι ἀπό ἀρκετοὺς χορούς ψευδοπροφητῶν, παρέσυραν τό λαό νά ἀναζητεῖ τή σωτηρία του σέ συμμαχίες μέ κράτη εἰδωλολατρικά (Αἴγυπτος, Ἀσσυρία, Βαβυλώνα κτλ.) καί μέ τίς θρησκευτικές ἰδεολογίες τους. Οἱ Προφῆτες πολέμησαν μέ μένος τήν πολιτική αὐτή,

καλώντας τό λαό μέ τή φωνή τοῦ Θεοῦ νά ἐξαρτήσῃ τή ζωή του μόνο ἀπό τίς πατροπαράδοτες δικές του ἀρχές, ἀπό τή «διαθήκη» μέ τόν Γιαχβέ, ἡ ὁποία ὅπως ἀπαιτοῦσε τήν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης μεταξύ τῶν διαφόρων τάξεων τοῦ λαοῦ. Κι' ὅταν εἶδαν τό κήρυγμά τους αὐτό νά ἀπορρίπτεται τελικά ἀπό ὄλους, τό λαό νά παρασύρεται, καί τά πράγματα νά ὀδηγοῦνται στήν καταστροφή, στράφηκαν πιά πρός τό μέλλον, προσφέροντας τήν ἐλπίδα πῶς ὁ λαός τότε θά ἀποκτήσῃ μιά νέα κατανόηση καί μιά νέα καρδιά, ἔτσι πού νά μπορεῖ νά ἐμπιστευτεῖ στό Γιαχβέ καί νά πραγματοποιήσῃ τή νέα κοινωνία τοῦ Θεοῦ, μιά κοινωνία δικαιοσύνης, εὐθύτητας καί εἰρήνης (βλ. περισσότερο πάνω σ' αὐτό στίς «Θρησκευτικές Προσωπικότητες τῆς Π. Διαθήκης» τοῦ καθηγ. Βασ. Βέλλα).

Αὐτό ἦταν στήν οὐσία του τό κήρυγμα τῶν Προφητῶν τῆς Π.Δ. γιά τή «σωτηρία» τοῦ λαοῦ, μέ προφανή καί ἐξαιρετικά ἔντονο τόν κοινωνικό χαρακτήρα. Αὐτό τό κήρυγμα, ἀφοῦ ἐπί αἰῶνες ἐπικράτησε στόν Ἰουδαϊσμό μιά στενή ἐθνική νομικιστική ἀντίληψη περί θρησκείας (ὁ Νόμος προμαχώντας τοῦ ἔθνους), τό ξαναβρίσκουμε σέ μιά καινούργια, μεγαλειώδη ἔκρηξη στόν ἀρχικό χριστιανισμό. Ὁ Ἰησοῦς καί οἱ Ἀπόστολοι κήρυξαν τή σωτηρία τοῦ λαοῦ ἀπό ὅλες τίς δυσάρεστες καταστάσεις πού τόν ταλαιπωροῦσαν, μιά καθολική σωτηρία πού ἀποτυπώθηκε σέ ἐκφράσεις ὅπως ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ Βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, ἡ Καινὴ κτίσις, προφανῶς ἀντιθετικά πρός τή βασιλεία τοῦ Σατανᾶ, τοῦ Καίσαρα τῆς Ρώμης, τοῦ παλαιοῦ κόσμου κτλ. Βασικά χαρακτηριστικά τῆς βασιλείας αὐτῆς εἶναι ἕνας καινούργιος κόσμος, μέσα στόν ὁποῖο κυριαρχεῖ ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀγάπη καί ἡ εἰρήνη. Ἡ σωτηρία αὐτή δέν ἀναφέρεται σ' ἕνα μέρος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἄς ποῦμε στό πνεῦμα του ἢ στήν ψυχή του, ἀλλά στόν ἀνθρωπο-ὡς ὄλο, καί μάλιστα στόν ἀνθρωπο-ὄχι ἀπλῶς σάν ἄτομο, ἀλλά στήν ἀνθρωπότητα στό σύνολό της, σάν ἕνα νέο λαό τοῦ Θεοῦ, σάν Ἑκκλησία. Ἐχεῖ συλλογικό χαρακτήρα.

Αὐτή ἡ καθολικότητα καί συλλογικότητα ἐκφράσθηκε σέ ποικιλία μορφῶν ἀπό τούς διάφορους ἐκπρόσωπους τοῦ ἀρχικοῦ χριστιανισμοῦ, κατὰ τό κήρυγμά τους γιά τόν ἐρχομό τοῦ καινούργιου κόσμου, στά βασικά ὅμως σημεῖα ἀποτελεῖ μιά ἐνότητα. Ὑπάρχουν διαφοροποιήσεις ἀπό τόν ἀπό τόν Ἰησοῦ στόν Παῦλο, ἀπό τό Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη στήν Ἀποκάλυψη. Ἡ οὐσία ὅμως παραμένει ἡ ἴδια παντού: Πρόκειται γιά τή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου σέ ἕνα σῶμα, σέ μιά κοινωνία πού κατευθύνεται ἀπό τό Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτόν ἄλλωστε τόν κοινωνικό του χαρακτήρα ὁ χριστιανισμός ἦλθε σέ σύγκρουση μέ τή ρωμαϊκή αὐτοκρατορική ἐξουσία. Ἡ καθυστέρησή ὅμως τοῦ ἐρχομοῦ τῆς Νέας Ζωῆς ὀδήγησε τελικά σέ ποικίλους συμβιβασμούς καί σχέσεις πρός τήν αὐτοκρατορία, πού ἐνωματώνονται στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν Αἱρέσεων. Ξαίρουμε ὄλοι σήμερα τί εἶναι νά περιμένεις μιά ἀλλαγὴ μέ κομμένη ἀνάσα κι' αὐτή νά μὴν ἐρχεται: κι' ἡ μιά γενιά νά διαδέχεται τήν ἄλλη, καί τίποτε νά μὴν ἀλλάζει. Κάτι πρέπει νά γίνει.

Έδω ακριβώς, σ' αυτό τό σημείο, ὀρθώνεται ἐμπρός μας τό κύριο θέμα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Οἱ αἰῶνες τέταρτος καί πέμπτος ὑπῆρξαν αἰῶνες διαμορφωτικοί, οἱ αἰῶνες τῆς ἀναπροσαρμογῆς. Πάνω στίς βασικές θέσεις τους ἐξελίχθηκε μετά καί ἀναπτύχθηκε αὐτό πού στή Ἀνατολή ὀνομάστηκε Ὁρθοδοξία. Καί τό κρίσιμο ἐρώτημα πού τίθεται γιά μᾶς σήμερα εἶναι κατά πόσο ὁ λεγόμενος ὀρθόδοξος ἀνατολικός χριστιανισμός διατήρησε καί μετά τούς αἰῶνες αὐτούς τόν ἀρχικό του κοινωνικό ἢ προφητικό χαρακτήρα ἢ πῆρε μίαν ἄλλη κατεύθυνση, διαρκική καί ἀτομοκρατική.

* * *

Α. Μιά ὑπεύθυνη τοποθέτηση στό θέμα αὐτό δέν εἶναι κάτι ἀπλό καί αὐτονόητο. Ὁ Adolf Harnack, ἕνας διάσημος προτεστάντης θεολόγος τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνα μας, στό ἔργο του «Ἡ Οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ», ὑποστήριξε πῶς ὁ ἀνατολικός χριστιανισμός ἔχασε στήν ἱστορική διαδρομή του τό ἀρχικό εὐαγγέλιο γιά τόν ἐρχομό ἑνός καινούργιου κόσμου καί μετατράπηκε σέ μιά «κοινωνία λατρείας» μέ κύρια χαρακτηριστικά τήν ἐμμονή στό δόγμα (Intellectualism), τήν ἐνασμένιση στά Μυστήρια (Sacramentalism) καί τή διατήρηση τῶν παραδόσεων (Traditionalism). Ἡ παρουσίαση αὐτή τῆς Ὁρθοδοξίας σά μιᾶς «θρησκευτικῆς κοινότητος» — φύλακα τοῦ δόγματος, μέ κέντρο τήν λατρεία, πλήρη ἀδιαφορίας γιά τήν κοινωνία καί ἀποκλειστικότητας προσανατολισμοῦ πρὸς μιά ἄλλη ζωή, πρὸς μιά ὑπερβατική πραγματικότητα, δέν ἄρεσε φυσικά καθόλου στούς θεολόγους τῆς Ὁρθοδοξίας. Ζώντας μέσα σ' ἕναν αἰῶνα τεράστιων κοινωνικῶν ζυμώσεων καί ἐπαναστάσεων, ἔβλεπαν μιά τέτοια παρουσίαση σάν τοῦ Harnack νά θέτει τήν Ὁρθοδοξία νόκ ἄουτ, ἐκτός τοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς ἐντελῶς. Γι' αὐτό ἀνέλαβαν μέ ζῆλο τήν ἀναίρεσή της, γράφοντας πολλά καί διάφορα. Ἐπρεπε ἐντούτοις νά περάσουν μερικές δεκαετίες νά κατακαθίσει ὁ κουρνιαχτός πού ξεσήκωσε ἡ θέση τοῦ Harnack γιά νά ἐπικρατήσουν πύο νηφάλιες ἀντιλήψεις, ἀφοῦ τό ὄλο θέμα θεωρήθηκε ἀπό ἀντικειμενικώτερη σκοπία. Ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ Harnack διαμορφώθηκε περίπου ὡς ἔξης. Χωρίς νά μπορεῖ κανεῖς νά ἀρνηθεῖ τόν ἐγγεληνισμό τοῦ χριστιανισμοῦ, τόνιστηκαν οἱ ρίζες πούμεναιν μέσα σ' αὐτόν ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη καί τόν Ἰουδαϊσμό, καί σέ πολλά σημεία ἡ ἑλληνική ἔκφραση καί φόρμα πού πῆρε ἡ νέα θρησκεία θεωρήθηκε περισσότερο σάν ἄμυνα παρά σάν ὑποχώρηση πρὸς τήν ἑλληνική εἰδωλολατρική φιλοσοφία. Πραγματικά, τά βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ λεγόμενη Ἀποστολική Παράδοση τῆς πολύ ἀρχικῆς ἐποχῆς, κι' ἡ διαμόρφωση τῶν μυστηρίων καί τῆς λατρείας ἤδη ἀπό τ' ἄβ' αἰῶνα, ἀποτελοῦν προηγούμενα, μέ τά ὁποῖα ἡ φιλοσοφική καί θεολογική ἐρμηνεία μπορούσε νά παίζει τό ἱστορικό παιχνίδι τῆς — ὅπως ἀναμφισβήτητα ἔκανε, δέν μπορούσε ὅμως νά παραμερίσει ἐντελῶς, γιατί ἀποτελοῦσαν μιά πολύ σημαντική πραγματικότητα ἀπό τή βάση. Ἐτσι, παρουσιάζεται τό φαινόμενο ἡ ἐρμηνεία, ὑπό

τήν αίσθηση αυτής ἢ ἐκείνης τῆς ἀρχῆς, νά παίξει τό δικό της ρόλο, ἡ βάση ὅμως νά βρίσκεται πάντα ἐκεῖ, σάν κάποιος φραγμός, ἀλλά πάντα καί σάν μιά, ὑπό ὀρισμένες συνθήκες, δυνατότητα ἐπιστροφῆς στό ἀρχικό νόημα.

Τό μεγάλο σόκ πού ἱστορικά ἀντιμετώπισε ὁ χριστιανισμός δέν προέρχονταν ἀπό τό χῶρο τοῦ ἐξελληνισμοῦ του, ἀλλά ὅπως ὑποδηλώσαμε ἀπό τόν ἐσωτερικώτερο, τό δικό του χῶρο, ἀπό τήν συνειδητοποίηση δηλ. τοῦ γεγονότος πώς ἡ Δεύτερη Παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἦταν δυνατό νά καθυστερήσει ἀρκετά, κι' ἡ νέα θρησκεία ἔπρεπε νά βρεῖ τόν τρόπο συμβίωσης μέ τόν ἑλληνορωμαϊκό πνευματικό χῶρο. Πολλά πράγματα, πού συνδέονται μέ τήν ἀρχική ἐλπίδα τῆς Ἐκκλησίας, ἔπρεπε νά ἀτονίσουν, ἡ διδασκαλία καί ἡ λατρεία νά ἀναπτυχθοῦν πρὸς νέες κατευθύνσεις, ἡ ὀργάνωση νά ἐξελιχθεῖ γιά νά ἐξυπηρετήσει τήν ἐξάπλωση τῆς νέας θρησκείας, καί — τό σημαντικώτερο ἴσως — νά ἀλλάξει ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τόν κόσμο. Τό ἐγγεῖρημα ἦταν τεράστιο καί ἐπικίνδυνο. Καί μπορούμε νά ποῦμε πώς οἱ αἰῶνες 4ος καί 5ος ἔχουν πάρει τή σημασία πού ἀναφέραμε πρῖν, γιὰτί ἀποτελοῦν μιά νέα ἀφητηρία γιά τίς παραπέρα ἐξελίξεις.

Στούς αἰῶνες αὐτούς συντελέστηκαν, ὑπό τήν ἐπίδραση φυσικά καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ, γενικώτερες μεταβολές, κι' οἱ παλαιές βάσεις, ἀναθεωρημένες σέ διάφορα σημεῖα, προχώρησαν πρὸς νέες ἀφητηριακές θέσεις, χωρίς ὅμως οἱ παλαιές νά παραμεριστοῦν. Φυσικά, οἱ τελευταῖες ἐξιδανικεύτηκαν σέ πολλά σημεῖα, δέν ἔπαψαν ὅμως ἔτσι νά ἐκπέμπουν τή λάμψη τους.

Κι' ἐνῶ ὁ χριστιανισμός εἶχε νά περάσει αὐτή τήν περιπέτεια τῆς «ἐκκομικεύσεως» του (ἐσωτερικός κλυδωνισμός, αἵρέσεις, ἀλλά καί μιά περίοδο καταπληκτικῆς δημιουργικῆς «πνευματικῆς» προσπάθειας προσαρμογῆς), ἀπό τήν ἄλλη εἶχε νά ἀντιμετωπίσει τήν ἐπίδραση τῶν «ἀσυμβίβαστων» τῶν Ἀναχωρητῶν καί Μοναχῶν. Αὐτοί στήν ἀρχή ἐπιπρεασμένοι ἀπό τίς ἀρχικές ἐσχατολογικές καί προφητικές ἀπόψεις, φεύγοντας ἀπό τόν κόσμο, διαμαρτυρήθηκαν γιά τοὺς συμβιβασμούς τῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως σέ λίγο καιρό «ἐκκλησιαστικοποιήθηκαν» μέσα στά κοινόβια, ἐνῶ κι' αὐτοί μέ τή σειρά τους, καί χωρίς νά τό καταλάβουν, εἶχαν ἀρχίσει νά δέχονται σέ διάφορους βαθμούς τήν ἐπίδραση τοῦ ἰσχυρότατου τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἑλληνικοῦ δυαλιστικοῦ ἀσκητισμοῦ. Ἡ ἀντίθεση πρὸς τήν ἐκκομικεύση τῆς Ἐκκλησίας καί πρὸς τόν κόσμο γενικά ὠθοῦσε πολλές φορές πρὸς τὰ ἄκρα, σέ μιά πλήρη ἀντίθεση πρὸς τὰ ἀνθρώπινα, πρὸς ἕνα βαθύτερο χωρισμό τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν κόσμο, τοῦ πνεύματος ἀπό τήν ὕλη. Καί ἡ πορεία δέ σταματάει ἐκεῖ, ἀλλά, καθώς εἰσερχόμαστε στή Βυζαντινὴν περίοδο, ὁ μοναχισμός καθιερῶνεται ὡς ὁ ἰδανικός χριστιανισμός. Δέν ἔχουμε μόνο μιά σαφῆ διάκριση τοῦ κλήρου ἀπὸ τό λαό, ἀλλά τώρα ἔχουμε κάτι πού πάει βαθύτερα: μιά τάξη πνευματικῶν εὐγενῶν ἀπὸ τή μιά μεριά, καί μιά τῶν κοινῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας — πολιτῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τήν ἄλλη.

Γενικά, μπορεῖ νά πῆ κανεὶς πώς αὐτό πού λέμε ἐξελληνισμό δέν συντελέσθηκε τόσο στήν περιοχή τοῦ δόγματος, ὅπου ἡ ἐπίδραση εἶναι

περισσότερο μορφολογική, ούτε στή λατρεία πού έμεινε στήν ουσία της βιβλική, παρά τά πλούσια νέα στοιχεία πού πρόσλαβε από τόν ειδωλολατρικό κόσμο. Έκεί πού βλέπει κανείς τόν πιο ευαίσθητο χώρο είναι ή περιοχή τής πνευματικότητας, του προσανατολισμού τής καθημερινής ζωής τών χριστιανών.

Καί μία και αναφέρθηκα, κοντά στά άλλα, και στό δόγμα, πρέπει να σημειωθεί πώς στον καθορισμό και του θεολογικού και του χριστολογικού δόγματος τό «κοινωνικό» στοιχείο είναι πρόδηλο. Ή απόκρουση του ΄Αρειανισμού και ή ύποστήριξη του ΄Ομοούσιου — όσο κι΄ αν φαίνεται παράξενο — ήταν στήν ουσία μία απόκρουση του ΄Ελληνισμού, πού δέν άνέχονταν μία άπευθείας εμπλοκή του θείου στήν ιστορία και στά ανθρώπινα. Ή διατύπωση του όρθόδοξου δόγματος είχε χαρακτήρα σωτηριολογικό, άφου μέ τό «όμοούσιο» συνέδεσε τό Θεό και τήν αγάπη του άπευθείας μέ τόν άνθρωπο και τόν κόσμο. Ή θεός έξακολουθεί — στό δόγμα τής «ένσαρκωσης» νά δένεται στενά μέ τόν κόσμο γιά νά τόν μεταμορφώσει.

Τό ίδιο μπορεί νά ισχυριστεί κανείς και γιά τό χριστολογικό δόγμα περι τών φύσεων του Χριστού. Ή γενικώτερη θέση τής ΄Ορθοδοξίας άπέναντι στό Μοναφυσιισμό, πώς θείο και ανθρώπινο ένώθησαν στήν πληρότητά τους στό πρόσωπο του ΄Ιησού Χριστού, τονίζει από άλλη σκοπιά τήν ένότητα θείου και ανθρώπινου κόσμου, τήν αγάπη του Θεού προς τόν κόσμο και προς τούς ανθρώπους, των όποιων επιδιώκει τή «θέωση» και τήν καθολική μεταμόρφωση. Ή προφητισμός στό χώρο αυτό διατηρείται, όπως και στις βασικές πράξεις τής λατρείας, όπου κάνει τήν εμφάνισή του σαν έκφραση συλλογικότητας. Ή εκκλησία διατηρεί τόν ευχαριστιακό — συλλογικό χαρακτήρα της, και χάρη σ΄ αυτόν διαμορφώνει και τήν εκκλησιαστική αρχιτεκτονική, έτσι πού και αυτός νά εκφράζει τήν ένότητα θείου και ανθρώπινου άφενός, τό συλλογικό και αντι-ατομοκρατικό χαρακτήρα τής Ευχαριστίας από τήν άλλη. Πρέπει όμως νά σημειωθεί πώς οι μεταβολές πού έγιναν αναγκαστικά στήν εσχολογική διδασκαλία, και οι συνεχείς δυαλιστικές επιδράσεις πού έκρουσαν τήν πόρτα τής ΄Εκκλησίας, δέν άφιναν άνεπηρέαστα τά πνεύματα. Γι΄ αυτό, τό κήρυγμα των προφητών γιά δικαιοσύνη βρίσκει χαρακτηριστικά ξεσπάσματα έδώ κι΄ εκεί, γενικά όμως παύει νά άποτελεί τήν καρδιά τής έλπίδας του χριστιανού, όπως συνέβαινε κατά τούς αρχικούς αιώνες. Ή άτομική άνταπόδοση παίρνει τή θέση τής καθολικής έλπίδας γιά ένα νέο κόσμο.

Β. Στις σχέσεις προς τόν κόσμο, προς τήν κρατική έξουσία, και των διαφόρων εκκλησιαστικών τάξεων (κλήρος, λαός, μοναχοί) μεταξύ τους βλέπει τό θέμα του Προφητισμού και τής ΄Ορθοδοξίας και ό Μ. Meerson—AKsenov, νέος Ρώσος θεολόγος, ξεκινώντας από τήν εμπειρία της σημερινής ρωσικής ΄Εκκλησίας μέσα σ΄ ένα σοσιαλιστικό κράτος. Οι

αναλύσεις του δέν έχουν τόν ιστορικοφιλοσοφικό χαρακτήρα τών απόψεων του Harnack, έχουν όμως στην πρακτικότητα τής διατύπωσής τους τό πάθος μιᾶς μαρτυρίας, πού καί γι' αὐτό τό λόγο τίς κάνει ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσες (Τό 1975 ἐπιμελήθηκα τής μετάφρασης στά ἑλληνικά μιᾶς ἐκτεταμένης μελέτης του μέ τίτλο »'Ο Λαός τοῦ Θεοῦ καί οἱ Ποιμένες του», 'Εκδόσεις Ἄρτος Ζωῆς). Καθώς οἱ απόψεις αὐτές εἶναι γραμμένες ἀπό ἕναν Ὁρθόδοξο, πολίτη ἐνός σοσιαλιστικοῦ κράτους, στό θέμα τοῦ Προφητισμοῦ καί τής σχέσης του μέ τήν Ὁρθοδοξία, εἰσάγει ὄχι βέβαια μιᾶς καινούργια ἐπιχειρηματολογία ἀλλά ἕνα καινούργιο τόνο. Γι' αὐτό θά μοῦ ἐπιτραπεί, μέσα στά ὄρια τοῦ ἀρθρου, νά παρουσιάσω μέ κάποια ἀνεση τίς θέσεις τοῦ Aksepon.

Πιστεῖ πώς μέ τό Μοναχισμό μῆκε μέσα στή ζωῆ τῆς Ἐκκλησίας κάτι νέο, παράταιρο πρός τήν πρωτοχριστιανική συλλογικότητα: «Τό κοινωνικά χρωματισμένο ἰδανικό τῆς πρωτοχριστιανικῆς πνευματικότητας, πού ἀντιλαμβανόταν τήν σωτηρία μέ συλλογικές ἔννοιες, ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό ἰδανικό μιᾶς ἀτομικῆς σωτηρίας». Δημιούργησε γιά τόν ἑαυτό του μιᾶς πνευματική ἀριστοκρατία, πού ὑποβάθμισε τή ζωῆ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος.: «Οἱ ἠθικές ἀξίες ... ἔφτασαν, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση αὐτῆς τῆς πνευματικότητας, πού δέν τήν διεύθυνε τό πλάτος τῆς πίστεως ἀλλά τό βάθος τοῦ πνεύματος, νά χάσουν τήν πραγματική τους ἔννοια καί νά ἀποκτήσουν μιᾶς ἀποκλειστικά πνευματική διάσταση». Ὁ κόσμος τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου μετατράπηκε σέ «κόσμος», σέ φωλιά τοῦ κακοῦ, κατ' ἀντίθεση πρός τό Μοναστήρι... Ἡ ζωῆ τῆς κοινωνίας, ἀπό τήν ὁποία ἀφαιρεῖται ἡ πνευματικότητα, δέν ἔχει καί καμμιά ἀξία οὔτε γιά τούς μοναχοῦς πού τήν ἐγκατέλειψαν, οὔτε γιά τούς λαϊκοῦς, πού τό ἰδανικό τους ἀντιπροσωπεύει πιά τό μοναστήρι.

...Ἡ ἀτομική πνευματική ζωῆ χωρίστηκε ἀπό τήν ὕλική—κοινωνική, τό πνεῦμα χειραφετήθηκε ἀπό τή σάρκα, ἡ σύνδεση Θεός—ἀνθρωπότητα ἀδυνατίσκει. Ἡ πλειοψηφία συῆλαβε τή σωτηρία ἄσχετα ἀπό τήν ἐπίγεια ζωῆ. Ἡ γήϊνη ζωῆ τών ἀνθρώπων...χάνει τήν αὐτοδύναμη σημασία της καί ὑποτάσσεται μόνο στό πανταχοῦ παρόν «memento mori». Ἡ σωτηρία ταυτίζεται μέ τήν ἀπελευθέρωση ἀπό τό σῶμα, μέ τό χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τόν ἀμαρτωλό κόσμο, μέ τή φυγή πρός τό Θεό ἀπό τό κλουβί τῆς σαρκας». Μιλᾷ οἱ Aksepon πολύ γενικά γιά «γνωστικό» πνεῦμα καί δυαλιστικές ἐπιρροές, χωρίς νά μπεῖ σέ ἀνάλυση τοῦ θέματος. Τόν ἐνδιαφέρει ἡ ἱστορική πραγματικότητα περισσότερο παρά ἡ διερεύνηση τών αἰτίων πού τήν προκάλεσαν.

Ἐναν ἄλλο τύπο δυαλισμοῦ βρίσκει κι' αὐτός μέσα στήν κοσμική Ἐκκλησία. Τό πλήρωμα τών χαρισματικῶν δωρεῶν, τών χαρισμάτων πού ἦταν κατά τούς ἀρχικούς χρόνους κτήμα ὀλόκληρης τῆς κοινότητας, τώρα ἀποδίδεται, ἐκτός ἀπό τούς μοναχοῦς, μόνο στοῦς ἱεράρχες καί τόν κληρο. Ἐδῶ ἔχομε μιᾶς ἄλλη πόλωση. Ἡ «Ἐκκλησία», ἀπό λαϊκή συνάθροιση μεταβάλλεται σέ λαό καί σέ ἱεραρχημένη λατρεία μέ πολύ πλοῦσιο τυπικό

γιά τίς τελετουργίες της. "Ο λαϊκός έχει καταντήσει άπλός καταναλωτής της λατρείας. "Όλα, τόπος, πράξεις κτλ., χάσανε τό συλλογικό τους χαρακτήρα, και τελικά όδηγηθήκαμε σε μία απομόνωση του κλήρου από τό λαό: ...Μπορούν νά παραμοιαστούν με δύο μόλις και μετά βίας συνδεόμενος μεταξύ τους όρόφους, πού καθένας έχει τίς δικές του ιδιαίτερες διαστάσεις, τή δική του ξεχωριστή ψυχολογία και τήν άναλογία του κοσμοθεωρία».

Πολλοί διαμαρτύρονται για τήν υποτίμηση του κόσμου από τό χριστιανισμό. Στην πραγματικότητα ή υποτίμηση αυτή έγινε από «τόν όψιμο βυζαντινο-ασκητικό δυαλισμό... "Ο χριστιανισμός έφερε μέσα του μία άλλη φωτεινή, χαρούμενη άποψη του κόσμου. "Αν και ή άποψη αυτή για τό κόσμο δεν διαδόθηκε επίσημα από τήν "Εκκλησία, όμως κρατιόταν στα βάθη της όρθόδοξης πνευματικότητας, καταύγαζε τήν πορεία της σκέψης των Πατέρων και ξεσπούσε στό θρίαμβο του έορτασμού της νύχτας της "Αναστάσεως και στή λάμψη της παληάς ρωσικής εικονογραφίας. "Ας πάρουμε σαν παράδειγμα τήν εικόνα της Πεντηκοστής. Τό άγιο Πνεύμα κατέρχεται στους "Αποστόλους, δι' αυτών όμως και στόν κατατηκόμενο στή σκοτεινή φυλακή αιχμάλωτο βασιλέα, πού όνομάζεται «Κόσμος». Αυτά με κάποια γενικότητα και ασάφεια γράφει ό Αksenov, φαίνεται όμως νά δέχεται πώς στήν καρδιά της όρθόδοξης πνευματικότητας, κάτω από διάφορες δυαλιστικές επιδράσεις, δημιουργήθηκαν ασύμφωνες προς τό χριστιανικό πνεύμα πολώσεις. Δυστυχώς, δεν πραγματεύεται περισσότερο θεωρητικά τό θέμα.

* * *

Προσοχή, νά μή παρεξηγήσει κανείς τόν Αksenov γι' αυτά πού γράφει για τό Βυζαντινό Μοναχισμό. Δεν στρέφεται κατά του όρθόδοξου ασκητισμού (τής άρνησης δηλ. και του όχι για ό,τι είναι εναντίον της αγάπης) και του σκληρού αγώνα για τήν επίτευξη της κοινωνίας, της δικαιοσύνης και της καθαρότητας των ελατήριων της συνείδησης, ούτε κατά του γνήσιου κοινοβιακού Μοναχισμού, πού προσπάθησε νά δώσει στήν ανθρωπότητα τό μοντέλο της άληθινής κοινωνίας, αν και αυτό έγινε μέσα στα πλαίσια έντονων προκαταλήψεων για τά θέματα του φύλου. Τά βέλη του στρέφει ό Αksenov εναντίον ενός Μοναχισμού, πού πραγματικά υπήρξε, όχι σαν έξαίρεση, και επηρέασε τήν πνευματικότητα των ανθρώπων άρνητικά με τίς διαρχικές του Αΐσεις, με άτομοκρατικές αντιλήψεις περί αυτοσωτηρίας μέσω της καταπολέμησης της ύλης και της σάρκας, καθώς και με τήν άδιαφορία ή άρνηση για τήν εκκλησιαστική καθολικότητα, για τόν κόσμο.

"Η επόμενη σπουδαία θέση του Αksenov είναι πώς ή σύγχρονη έκκοσμίκευση είναι ή αντίδραση της κοινωνίας στή μονόπλευρη μοναστικο-κληρικαλιστική ανάπτυξη του χριστιανισμού, και υπό τήν έννοια αυτή σημαίνει τήν άποκάλυψη της θρησκευτικής αλήθειας για τό γήινο, τή διακήρυξη του νοήματος πού υπάρχει σ' αυτόν τόν κόσμο... «"Η έκκοσμίκευση επιδιώκει

νά ανανεώσει τή βιβλική αποκάλυψη γιά τή δημιουργία τῶν ἀνθρώπων ἀπό τό Θεό, γιά τήν ἐπευλογία τῆς ζωῆς καί τῆς δράσης τους καί γιά τό γεγονός πώς ὅλα τά δημιουργήματα εἶναι καλά. Ἡ Ἐκκλησία εὐθύνεται γιά τό ὅτι ἡ περί κόσμου αἰσθησις τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀποκόπηκε ἀπό τίς βιβλικές καί χριστιανικές ρίζες». Στίς Προτεσταντικές χώρες, πού ἡ Μεταρρύθμιση ἔκανε ὀρισμένες παραχωρήσεις στόν κόσμο, δέν παρατηρήθηκε τέτοιας ἐκτάσεως ἀθεϊσμός, ὅπως συνέβη στήν Καθολική Γαλλία καί Ἰσπανία ἢ στήν Ὀρθόδοξη Ρωσία. Ἡ Ἐκκλησία στή Ρωσία ἄρχισε νά ξυπνάει τίς παραμονές τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁλόκληρα ὅμως στρώματα λαοῦ, οἱ διανοούμενοι ὡς ποῦμε, τήν εἶχαν ἐγκαταλείψει πολύ πρῖν. Ὁ ἐκκλησιαστικός συντηρητισμός, κατά τόν Ακσενον, εὐθύνεται γιά τή μαζική αὐτή ἀποσκίρτηση τοῦ λαοῦ ἀπό τήν Ἐκκλησία, πρῖν καί μετά τήν Ἐπανάσταση.

Ποιά ἦταν ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ συντηρητισμοῦ, πού ὁδήγησε στήν ἐκκοσμίκευση; Ὁ Ακσενον πιστεύει πώς ἦταν ἡ ὑποταγή τῆς Ἐκκλησίας στήν πολιτεία. Μέ τόν καισαροπατισμό τό κράτος ἱεροποιεῖται, καί ἡ Ἐκκλησία παύει νά εἶναι ἕνα νησί ἐλευθερίας γιά τήν ἀνθρωπότητα, γίνεται μιά ἐθνική τοπική πραγματικότητα, ὑποταγμένη στούς κάθε φορά κοσμικούς αὐθέντες. Αὐτό ἐγινε σ' ὅλες τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, καί στή Ρωσική. Εἰδικώτερα, σχετικά μέ τήν ἐχθρική στάση τῆς Ἐπανάστασης πρὸς τήν Ἐκκλησία σημειώνει τά ἑξῆς ἐνδιαφέροντα: Δέν εἶναι ὅμως δυνατό νά συλλάβει κανεῖς τό πάθος τοῦ κρατικοῦ ἀγῶνα ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἐπιτυχία τοῦ ἀθεϊσμοῦ, ἂν δέν εἶναι ἔτοιμος νά ἀναγνωρίσει τή νικηφόρα ἐκκοσμίκευση, πού ἀπό τώρα καί στό ἐξῆς γίνεται ἐπίσημη ἰδεολογία τοῦ κράτους, σάν ἕνα φαινόμενο θρησκευτικῆς προέλευσης. Ἡ κοσμική κοινωμία ἔφερε στό πεδίο τῆς μάχης κι' ἔκανε πολεμικό της λάβαρο ὅτι, ἀκριβῶς εἶχε χαθεῖ ἀπό τήν ἱστορικά διαμορφωμένη Ὀρθοδοξία. Καί παρακάτω: «Ἄν δεῖ κανεῖς τό πράγμα μέ τόν τρόπο αὐτό, τότε κι' ἡ ἐκκοσμίκευση εἶναι ὄργανο θεϊκῆς διδαχῆς, ἕνα εἶδος καθαρτηρίου, πού κατατρῶει μέ τίς φλόγες του τά ξερά κλαδιά τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας».

Σάν φάρμακο στή σημερινή κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας του προτείνει τήν ἀναβίωση τοῦ κινήματος τῶν λαϊκῶν, πού εἶχε ἀρχίσει λίγο πρῖν τήν Ἐπανάσταση, καί τήν αὐστηρή κριτική τόσο τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος ὡς καί τῆς ἡγεσίας του. Μετά ἀπό μιά τρομερή ριζοσπαστική κριτική τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς πατρίδας του, ὁ Ακσενον δέ φαίνεται νά ἔχει χάσει κάθε ἐλπίδα μῆδης προφητικῆς τῆς ἀναγέννησης. Ὅσο κι' ἂν φαίνεται παράξενο, μέ συγκινητικό τρόπο ἐκφράζει τήν ἀφοσίωσή του σ' αὐτήν: «Εἶναι γελοῖο νά μιλάμε σήμερα γιά τό ὅτι δέν ἐπιτρέπεται νά βγάξει κανεῖς τή βρωμιά τοῦ σπιτιοῦ του μπροστά στά μάτια τῶν ξένων. Μέ θάρρος μπορούμε μά βγοῦμε ἔξω καί τίμα νά ποῦμε σ' ὅλους τοὺς φίλους μας καί σ' ἐκείνους πού μᾶς μισοῦν: «Μάλιστα, ὑπάρχουν πολλά ἀπό σπῖτι μας πού δέν εἶναι καθόλου ἐντάξει, ἀλλ' ὅμως μένουμε σ' αὐτό τό σπῖτι καί προσκαλοῦμε κι' ἐσᾶς, γιατί αὐτό εἶναι τό μοναδικό σπῖτι πού ἀξίζει γιά τόν ἀνθρώπο, γιατί εἶναι τό σπῖτι τοῦ Θεοῦ καί δέ θέλουμε νά τό ἐγκαταλείψου».

ΜΕ. Γιατί εδώ είναι τὰ ρήματα τῆς αἰώνιας ζωῆς».

* * *

Γιὰ τό ἄν καί κατά πόσο διασώζει ἡ Ὁρθοδοξία τόν ἀρχικό κοινωνικό χαρακτήρα τοῦ χριστιανισμοῦ παρουσιάστηκαν προηγουμένως ἡ ἐτελῶς ἀρνητική ἀποψή τοῦ Ηαμασκ, καθὼς καί ἡ κριτική πού ἔγινε στίς θέσεις τοῦ γερμανοῦ σοφοῦ. Οἱ ἱστορικές, ἐξάλλου, διαπιστώσεις τοῦ Ακσενον βρίσκονται σέ κάποια ἐμφανή ἔνταση μέ τήν πεποιθήσή του πῶς ἡ Ὁρθοδοξία διασώζει μέσα τῆς τῆ δυνατότητα μιᾶς προφητικῆς καί κοινωνικῆς, ὄχι ἀτομιστικῆς, ἐρμηνείας τοῦ χριστιανισμοῦ, θεολογικά καί ποιμαντικά. Μόνο πού αὐτό τό νοιώθει κανεῖς, τό αἰσθάνεται ἢ τό ἐλπίζει. Ἡ ἀπόδειξη ὁμως τῆς ἀλήθειας κάθε πράγματος ἔρχεται μόνο ἀπό τήν ἱστορία. Καί ἡ ἱστορία αὐτή δέν μπορεῖ νά εἶναι τίποτε ἄλλο παρά αὐτό πού ἐπισημαίνει ὁ Ακσενον «ἐνῶ τήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα ἔφτασε νά χαρακτηρίζει ἡ πνευματικοποίηση (spiritualisation) τῆς ἠθικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καί τήν ἐκκλησιαστική πράξη νά διακρίνει ἡ ἐπιδίωξη τῆς παράκαμψης τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων, ἡ νέα ἐκκοσμικευμένη ἰδεολογία θέτει σάν θεμελιό λίθο τῆς τῆ χαμένη ἀπό τήν Ὁρθοδοξία ὄψη τῆς διδασκαλίας τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης, τήν κοινωνική ἠθική... Στό πνεῦμα τῆς θρησκευτικῆς ἀτομοκρατίας καί τῆς ἀκοινωνικότητας ἀντιπαράταχθηκε ὁ κολλεκτικισμός. Ἄπ' ἐδῶ ἔχομε τήν ἀφηρημένη πνευματικότητα, πού ἐπιδιώκει τήν ἀσώματη καί «ισάγγελη» ζωή· ἄπ' ἐκεῖ τόν ὕλισμο καί τή σωματικότητα, πού ἔφθασαν ὡς τήν ἀρνηση κάθε ὑπερβατικοῦ. Ἄπ' ἐδῶ ὁ ἀποκλειστικός προσανατολισμός πρὸς τό ἐπέκεινα· ἀπό κεῖ ἡ οἰκοδόμηση τῆς ἐπίγειας πολιτείας, τῆς ἐκκοσμικευμένης ἀνθρώπινης κοινωνίας... Στήν ἀντιπαράθεση αὐτή τῶν ἰδεολογιῶν παρουσιάζεται συμβολικά κατά κάποιο τρόπο ἡ ἱστορική διαίρεση καί ἡ ἀντιπαράθεση δυό θρησκευτικῶν λειτουργιῶν τῆς ἀρχικῆς Ἐκκλησίας: τῆς προσευχῆς στό Θεό ἀφενός, καί τῆς κοινωνικῆς διακονίας στόν ἀνθρώπο ἀφετέρου... Ἡ μεγάλη δύναμη τῆς σύγχρονης ἐκκοσμικεύσεως πρέπει νά ἀποδοθεῖ στό γεγονός ὅτι μ' αὐτή τήν ἐκκοσμικευση οἱ ἐπτά Διάκονοι τῆς Κ. Διαθήκης (Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, κεφ. 6) ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν Ἀποστόλων, καί στό ὅτι κι' οἱ δυό μεριεῖς ἐλησμόνησαν πῶς ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ στηρίζεται καί στούς δυό τρόπους τῆς διακονίας, πού κι' οἱ δυό εἶναι ριζωμένοι στήν οὐσία τῆς Ἰδίας τῆς Ἐκκλησίας».

* * *

Τί μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς γιά τό παρόν τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ἐμπλοκή τῆς στοῦς κοινωνικούς ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς μας; Τήν ἀπόδειξη στό ἐρώτημα πού τέθηκε θά δώσει ἡ ἴδια κατά τό βαθμό πού εἶναι ἔτοιμη νά μπεῖ στό κέντρο τοῦ ἀγῶνα γιά τή δικαιοσύνη καί τήν εἰρήνη, ὄχι μέ τήν ἔννοια πῶς

κάνει κάτι για να φανεί στους ανθρώπους ^{επισυγχρονισμένη} ή ^{άλλη} άλλου την υποχρεώνουν, αλλά με τη βαθειά συνείδηση πώς, κάνοντας έτσι, βρίσκει τόν πραγματικό έαυτό της. Κι' όταν τ' Εκκλησία βρίσκει τόν έαυτό της, τότε βρίσκει καί τόν κόσμο σάν αλήθεια καί σάν αγάπη. 'Ο αγώνας εναντίου τής οικονομικής, κοινωνικής καί πνευματικής καταπίεσης τών αδύνατων από τούς ισχυρούς· ό αγώνας κατά τών εξοπλισμών, πού άπορροφούν τό μεδούλι τής ανθρωπότητας (500 δισεκατομμύρια δολ. στοιχίσαν πέροι, καί άπασχόλησαν 60 έκατ. άνθρωπους, κυρίως επιστήμονες), καί ή πάλη για τήν ειρήνη καί τή συμφιλίωση τής ανθρωπότητας· τέτοιοι αγώνες μπορούν να δώσουν στην 'Εκκλησία τή βεβαιότητα καί στην ανθρωπότητα τήν απόδειξη πώς ή 'Εκκλησία δέν έχει χάσει τήν κοινωνική της ταυτότητα. 'Η αντικειμενικότητα απαιτεί ό,τι καί ή γλώσσα τής αλήθειας. Στην 'Εκκλησία θάλεγε κανείς: 'Ιδού ή Ρόδος, 'Ιδού καί τό πήδημα. Μερικοί, μάλιστα, ρωτούν άκόμα: 'Θά υπάρξει άλλη τέτοια «ευκαιρία» για τήν 'Εκκλησία; 'Αν τώρα δέ συνεργαστεί με τίς αντιπλουτοκρατικές καί αντιπολεμικές δυνάμεις, για να δημιουργηθεί μιά διέξοδος στον κίνδυνο πού σήμερα άπειλεί τήν ανθρωπότητα με ολοκληρωτική καταστροφή, τότε δικαιούται κανείς να παραμένει τήν παρουσία της για αλήθεια, δικαιοσύνη καί ειρήνη κάποτε άλλοτε στό μέλλον, αν θά υπάρξει τέτοιο μέλλον; 'Κι' αν υπάρξει, πώς θά αξιώσει να είναι παρών σ' αυτό όποιοσδήποτε λάμπει σήμερα με τήν άπουσία του στον αγώνα για να υπάρξει ένα τέτοιο μέλλον; 'Ο Γεν. Γραμματέας του Παγκοσμίου Συμβουλίου των 'Εκκλησιών σε μιά όμιλία του σχετικά με τή Β' Σύνοδο του Ο.Η.Ε. για τόν 'Αφοπλισμό επισήμανε τό ευόιωνο σημάδι τής παρουσίας καί χριστιανών από διάφορες 'Ομολογίες στην κινητοποίηση των τελευταίων μηνών υπέρ τής Ειρήνης. Συγχρόνως όμως επισήμανε τό άνεπαρκές τής κινητοποίησης αυτής, καί, αναζητώντας τούς λόγους, σημείωσε τούς εξής: (1) 'Η δυσπιστία πού έχει φυτέψει σε πολλά μυαλά επί δεκαετίες ή καθημερινή πλύση εγκεφάλου, ή πολεμική προπαγάνδα καί ή κατευθυνόμενη πληροφορόρηση. Τά μέσα ενημέρωσης έχουν δημιουργήσει μιά ψυχοπαθολογία δυσπιστίας, φόβου καί μίσους. Πρέπει, με όλα τά μέσα, να αντιδράσουμε για να πέσουν τά έμπόδια τής δυσπιστίας καί να ανοίξουν οι δυνατότητες άμοιβαίας κατανόησης, παρατήρησης ό κ. Potter (2) Πολλοί άνθρωποι σκέπτονται: καί τί μπορούμε να κάνουμε εμείς για τούς εξοπλισμούς καί τόν αφοπλισμό; «Οί άνθρωποι δέν καταλαβαίνουν τί συμβαίνει καί γι' αυτό πέφτουν σε μοιρολατρική άπόγνωση καί άφίνουν τό θέμα στους καλούμενους ειδικούς» Με δύναμη, ένθουσιασμό καί φαντασία πρέπει, σ' όλα τά επίπεδα, να οδηγήσουμε τούς ανθρώπους να καταλάβουν. (3) Οί άνθρωποι δέν έχουν νοιώσει καλά πώς ζοϋμε μέσα σ' ένα άλλοηλοεξαρτώμενο κόσμο, όστι οι εξοπλισμοί σχετίζονται με τό δυναμικό αγώνα μεταξύ πλούσιων καί φτωχών μέσα σε κάθε έθνος καί ανάμεσα στα διάφορα έθνη. Για να γίνει αυτός ό διαφωτισμός του λαού, πού θεωρεί έπιτακτικό ό κ. Potter, «ως να γυρίσει ό ήλιος, θέλει δουλειά πολλή», κατά τά λόγια του ποιητή μας (βλ. Ecumenical Press Service, 82.04.107).

Τό ἐρώτημα τέθηκε, νομίζω, μέ σαφήνεια, καί τό ἄρθρο αὐτό μπορεῖ νά τελειώσῃ μέ κάτι πολύ συγκεκριμένο: Εἶναι ἡ Ἐκκλησία ἔτοιμη νά μπεῖ μέσα στό στίβο γιά νά ρίξῃ τά ἐμπόδια τῆς δυσπιστίας καί νά ἐπιτελέσῃ ἔργο καταλλαγῆς; Εἶναι ἔτοιμη νά ἀφυπνίσει τόν κόσμο ἀπό τή μοιρολατρική ἐγκατάλειψη, νά τόν δια φωτίσει γιά τόν τρομερό κίνδυνο πού τόν ἀπειλεῖ, καί νά γίνει ἀσπίδα προστασίας γιά τόν ἄνθρωπο; Αὐτό εἶναι, σύμφωνα μέ τά προηγούμενα, τό ἀποφασιστικό Test γιά νά ἀποδείξῃ ἄν μπορεῖ νά ἀφυπνίσει καί ἐνεργοποιήσῃ ἀπό μέσα της τόν κοινωνισμό τοῦ Ἰησοῦ, τῆς ἀρχικῆς Ἐκκλησίας καί τῆς γνήσιας Πατερικῆς παράδοσης.

ΧΡΟΝΙΚΑ

'Η Εβρωπαϊκή Μεταφραστική 'Επιτροπή της U.B.S.

'Η 'Επιτροπή αυτή συνήλθε στην Casa Internazionale del Clero στη Ρώμη από 7 ως 8 Σεπτεμβρίου. Σκοπός των συναντήσεων της 'Επιτροπής, πού προεδρεύει ο βιβλικός καθηγητής της Τυβίγγης κ. Rieger, είναι η παρακολούθηση του μεταφραστικού έργου της Βίβλου πού γίνεται από τις 'Ενώμενες Βιβλικές 'Εταιρείες στην Εύρώπη, και η συζήτηση όλων των συναφών προβλημάτων. 'Η 'Επιτροπή π.χ. έπηρε θεση ως προς την αποδοχή αίτησης του Παν/μου του Στραβούργου για τή διάθεση από τή U.B.S. του κατάλληλου καθηγητή της Μεταφραστικής της Βίβλου για τή διδάξει εκεί μέ όλα τά δικαιώματα του καθηγητή επί μία τριετία. Διαπιστώθηκε γενικώτερη ζήτηση στον ακαδημαϊκό χώρο για τή διδασκαλία θεμάτων, πού σχετίζονται μέ τή μετάφραση, καθώς και ή άδυναμία της U.B.S., μέ τό υπάρχον προσωπικό, νά ανταποκριθεί. 'Η έπιτροπή πρότεινε τρία πρόσωπα, εκφράζοντας σαφώς τήν προτίμησή της για τόν κ. Jan de Waard. 'Επίσης, έγιναν άνακοινώσεις περί της πορείας των μεταφράσεων στις διάφορες χώρες. Σημασία για τόν 'Ορθόδοξο άναγνώστη έχει ή άνακοίνωση του κ. de waard ότι κατά τήν πρό τριμήνου έπίσκεψή του στό Βουκουρέστι συζήτησε μέ τό Μακαριώτατο κ. 'Ιουστίνο τίς Βάσεις μιας νέας ρουμανικής μετάφρασης της Κ.Δ. σύμφωνα μέ τίς άρχές των U.B.S. 'Η έπιτροπή ενημερώθηκε πάνω στά θέματα του προγράμματος του 'Εβραϊκού Κειμένου της Π.Δ., της 4ης έκδοσης της 'Ελληνικής Κ.Δ. από τίς U.B.S., καθώς και στό ζήτημα της χρησιμοποίησης μηχανικών ύπολογιστών (computers) στον έλεγχο των μεταφράσεων. Διαπιστώθηκε π.χ. ότι ό όρος «δικαιοσύνη» στη νέα γερμανική μετάφραση της Κ.Δ. (Die Gute Nachricht) αποδόθηκε κατά 27 διαφορετικούς τρόπους. Αυτό καταρχή δέ σημαίνει λαυθαομένη απόδοση' ό computer όμως μπορεί νά βοηθήσει αποτελεσματικά στον έλεγχο.

Μέ τήν ευκαιρία της Συνάντησης αυτής και της ανταλλαγής απόψεων επί τρεχόντων πρακτικών θεμάτων, εκτός της ανταλλαγής της μεταφραστικής πείρας των μελών της 'Επιτροπής, αυτά έχουν τή δυνατότητα νά άκούσουν και μία σειρά άνακοινώσεων θεωρητικού - ακαδημαϊκού επιπέδου, άνακοινώσεις δηλ. έπιστημονικές, πού σχετίζονται μέ τό έργο της 'Επιτροπής. 'Η καθηγήτρια της Μεταφραστικής στον Παν/μιο του Wurzburg u. Katharina Reiss εισηγήθηκε τό θέμα «Äquivalenz und Adäquatheit». 'Η Ιστορία της έννοιας «άντιστοιχία» και οί περιορισμοί της παρουσιάστηκαν μέ σαφήνεια. 'Ορίστηκε επίσης ή έννοια της «επάρκειας» ή έπαρκους απόδοσης, και συγκρίθηκε μέ τήν προηγούμενη. Παρουσιάστηκαν πολλά παραδείγματα. 'Επισημάνθηκαν σέ κείμενα μεταφρασμένα μέ τό σύστημα της «άντιστοιχίας» ζητήματα κριτηρίων της αντιστοιχίας, ανάλυσεως των κειμένων και των τύπων των κειμένων. Συζητήθηκε ευρύτερα τό θέμα πως μία γνώση πού παρουσιάζομε μπορεί νά γίνει κοινή γνώση και, παραπέρα στη συζήτηση, τό ένδιαφέρον συγκεντρώθηκε γύρω από θέματα της μεταδοτικής λειτουργίας, της ύποκειμενικότητας, της έπιλογής.

'Ο καθηγ. κ. Jan de Waard παρουσίασε ένα «Διάγραμμα ενός conew διδασκαλίας περί της μετάφρασεως» Πρότεινε 30 ώρες διδασκαλία τό χρόνο μέ τό εξής θέματα: (α) Διάφορες προσβάσεις προς τή μετάφραση. (β) 'Η φύση της

μετάδοσης του νοήματος (communication). (γ) Μορφή και νόημα, και (δ) διάφοροι τύποι μεταφράσεως. Μεταξύ άλλων, στη συζήτηση έγινε λόγος για τη θέση της ερμηνευτικής μέσα σ' ένα πρόγραμμα, καθώς και η πρόταση αντικατάστασης του όρου «δυναμική αντιστοιχία» με τον όρο «λειτουργική (functional) αντιστοιχία».

Ο Rev. Paul Fueter μᾶς ἔδωκε ἕνα διάγραμμα ἑνός cours διδασκαλίας μεταδόσεως τοῦ μηνύματος τῆς Βίβλου. Κυκλοφόρησε δύο σχέδια σειρᾶς μαθημάτων, ἕνα γιὰ φοιτητές τῆς Θεολογίας πού προορίζονται γιὰ δάσκαλοι τῶν θρησκευτικῶν στό Βέλγιο, κι ἄλλο ἕνα προοριζόμενο γιὰ ὁμάδα βιβλικῆς μελέτης φοιτητῶν τῆς Θεολογίας στό Παν/μιο τοῦ Ἐλσίνκι. Ὁρες διδασκαλίας 27. Τά δύο προγράμματα αὐτά ἔθεσε ὁ κ. Fueter ὑπόψη 5 Κολλεγίων στήν Ἀγγλία, καί ζήτησε ἀπό αὐτά τήν ἀξιολόγησή τους. Μᾶς παρουσίασε τίς ἀπαντήσεις. Ἀκολούθησε ἔντονη συζήτηση ὄχι μόνο σχετικά μέ τή μέθοδο αὐτή ἀνάλυσης τοῦ προβλήματος, ἀλλά καί τῆς ἀξιολόγησής τῶν προγραμμάτων ἀπό διαφορετικές χῶρες μέ διαφορετικό πολιτισμό καί διαφορετικές σχέσεις μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν καί τῶν Βιβλικῶν Ἑταιρειῶν.

Τέλος, ὁ πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς, καθηγητής Hans Peter Rieger διάβασε μακρά εἰσήγησή μέ θέμα « Ὁ Σειραχίδης, ἕνα βιβλίο στά σύνορα τοῦ Κανόνα». Στό α' μέρος παρουσίασε ἱστορικά τήν ἰδιόζουσα θέση τοῦ βιβλίου αὐτοῦ στά σύνορα τοῦ Κανόνα, ἀρχίζοντας ἀπό τόν Ἰωσήφο καί τή ραββινική φιλολογία φθάνοντας μέσω τῆς Κ.Δ. (Μαρκ., Β' Τιμοθ. καί Ἰακώβ.) καί τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων (Βαρνάβας) στούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως Μελίτιω ὁ Σάρδεων, Ὁριγένης, Ἐπιφάνιος, καί οἱ Σύνοδοι τῆς Καρθαγέννης, τῆς Φλωρεντίας καί τοῦ Τριδέντου. Στό β' μέρος ὁ κ. Rieger εἶδε τή Σοφία Σειράχ σάν βιβλίο ἐντός τοῦ Κανόνα μέ βάση τό ἴδιο αὐτό κείμενο κεφ. 44,1-50,24. Προσεκτική ἀνάλυση αὐτῶν τῶν κεφ. δείχνει πῶς ὁ Νόμος καί οἱ Προφῆτες ἦταν ἐδραιωμένα ἤδη κανονικά βιβλία. Προϋποθέτουν ἐπίσης γνώση Ψαλμῶν, τῶν Παροιμιῶν, τῶν Παραλειπομένων, τοῦ Ἐκκλησιαστή καί τῶν Θρήνων ὁ ὅσ. δέν γνωρίζει τά βιβλία Ρούθ, Ἐσθήρ, Δανιήλ καί Ἀσμα Ἀσματων. Ὁ Κανόνας τῶν ἱερῶν βιβλίων δέν εἶχε ἀκόμα κλείσει. Ὁ ἴδιος ὁ Σειραχίδης ἔχει τή συνείδηση πῶς γράφει ὑπό τήν ἔμπνευση τοῦ θεοῦ ἕνα ἱερό κείμενο.

Κατά τή συζήτηση πού ἀκολούθησε, τονίστηκε ὅτι τό θέμα τῶν ἐβραϊκῶν χειρογράφων τοῦ Σειράχ δέν εἶχαν παίξει ρόλο κατά τίς διάφορες ζυμώσεις σχετικά μέ τήν κανονικότητα τοῦ βιβλίου.

Μεταξύ τῶν εἰδήσεων πού τράβηξαν ἰδιαίτερα τήν προσοχή μου ἦταν πῶς ἡ Βρετανική Βιβλική Ἑταιρεία ἀρχισε τῆς ἔκδοσης σειρᾶς «Μελετῶν ἐπί τῆς Γραφῆς» (Bible Studies) γιὰ νά βοηθήσει τούς ἀναγνώστες τῆς Βίβλου. Αὐτό, νομίζω, ἀποτελεῖ σ' βαρῆ συμβολή στό ἐγγύτερο πληθῆσμα τοῦ κοινῶ ἰδίως ἀναγνώστη στό ἱερό κείμενο.

Σ.Α.

Βιβλικό Συνέδριο στήν Κύπρο

Ὁ Ὀρθόδοξος Σύμβουλος στά Γραφεῖα τῶν Ἐνωμένων Βιβλικῶν Ἑταιρειῶν ὀργάνωσε κατόπιν ἀνεπινοήσεως μέ τό Μακαριώτατο ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου κ. Χρυσόστομο καί τούς περὶ Αὐτόν παράγοντες, βιβλικό συνέδριο στήν Ἱερά

Μονή Τροοδίτισσα με θέμα «'Αγία Γραφή και 'Ορθοδοξία». Σχετικές πληροφορίες γι' αυτό δίνει ο κ. 'Αγ. Μηταίδης στον κ. 'Απόστολο Βαρνάβα, επίσημο όργανο της 'Εκκλησίας Κύπρου ('Ιούλιος - 'Ιούλιος 1982, σελ. 240) "Ελαβαν μέρος από πλευράς των αδελφών Κυπρίων οί Σεβασμ. Μητροπολίτες Πάφου Χρυσόστομος και Λεμεσού Χρύσανθος, ό ήγούμενος της Μονής Τροοδίτισσας, 'Αθανάσιος, ό επιθεωρητής των Θρησκευτικών Μαθημάτων του 'Υπουργείου Παιδείας κ. 'Ανδρ. Μηταίδης και αρκετοί θεολόγοι.

Τό συνέδριο άρχισε τό άπόγευμα στις 17 'Ιουνίου υπό τήν προεδρία του Μητροπολίτου Λεμεσού, και χαιρετισμό του Μακαριωτάτου 'Αρχιεπισκόπου, που διάβασε ό γραμματέας του κ. Νικολαΐδης. Κατά τή συνεδρία αυτή έγιναν δύο εισηγήσεις: μία από τό καθηγ. Σ. 'Αγουρίδη περί του έργου των Βιβλικών 'Εταιρειών και της πολιτικής τους κατά τά τελευταία 20 χρόνια γιά «ίθαγενοποίηση» των όποιοιδήποτε βιβλικών αντιπροσωπειών σέ όποιοσδήποτε χώρες και ανάμεσα σέ όποιοσδήποτε 'Ομολογίες. 'Η γενική τάση σήμερα των U.B.S. είναι ή ίθαγενοποίηση και ή διομολογιακή όργάνωση, κατ' αναλογία προς τό μέγεθος των 'Ομολογιών που υπάρχουν σέ κάθε χώρα. 'Ο όμιλητής ανέφερε ειδικά στήν ειδική συμφωνία U.B.S. και Ρωμαιοκαθολικής 'Εκκλησίας (Εϊδική 'Επιτροπή γιά τή διάδοση της Βίβλου), καρπός της όποίας ήταν ή νέα Ιταλική μετάφραση της Κ.Δ., της όποίας πουλήθηκαν 3 εκατομ. αντίτυπα μέσα σέ μία έβδομάδα. Τώρα έτοιμάζεται ή μετάφραση της Π.Δ. από μικτή επιτροπή μεταφραστών, μέ τή συμπερίληψη, φυσικά, και των Δευτεροκατονικών βιβλίων. - Στή συνέχεια ό κ. Πέτρος βασιλειάδης, που τά τελευταία δύο χρόνια υπηρέτησε στά Γραφεία της U.B.S. στό Λουδίνο ως Σύμβουλος, παρουσίασε τό θέμα «'Αγία Γραφή στις σύγχρονες διορθόδοξες συζητήσεις και ή λατρευτική μας παράδοση» 'Ο πυρήνας της όμιλίας ήταν πώς αναδιφώντας κανείς τά Πρακτικά των διορθόδοξων συζητήσεων και τήν όλη όρθόδοξη θεολογική παραγωγή βλέπει μία ίσοροπία μεταξύ του βιβλικού και του λατρευτικού στοιχείου - κάτι που αποτελεί χαρακτηριστικό πιά της σύγχρονης όρθόδοξης θεολογικής σχέσεως σέ σύγκριση μέ τό Σχολαστικισμό του παρελθόντος. 'Επακολούθησε συζήτηση πάνω και στις δύο εισηγήσεις.

Τήν επόμενη ήμέρα προήδρευσε των εργασιών του Συνεδρίου ό Μητροπολίτης Πάφου. Μίλησαν τό πρωί οί καθηγητές κ. κ. Γεώργιος Γαλίτης και Σάββας 'Αγουρίδης. 'Ο πρώτος ανέπτυξε τό θέμα «'Αγία Γραφή και Πατέρες της 'Εκκλησίας» όπου κατά τρόπο μη επιδεχόμενο συζήτηση έδειξε τόν άγιογραφικό χαρακτήρα της πατερικής σκέψης, καθώς και τή θέση ύπεροχής που δίνουν οί Πατέρες στήν 'Αγία Γραφή, κοντά στήν 'Ιερά Παράδοση, γιά τή ζωή της 'Εκκλησίας. 'Η 'Αγία Γραφή σωστά έρμηνευμένη από τήν 'Ιερά Παράδοση, αποτελεί τόν οδηγό της 'Εκκλησίας. - Στήν εισήγηση του κ. 'Αγουρίδη «'Ορθόδοξη Θεολογία και ή μετάφραση της 'Αγίας Γραφής» εξετάστηκε ή ιστορία των μεταφράσεων, ιδίως μέσα στή νεώτερη ιστορία των 'Ορθόδοξων 'Εκκλησιών, μέ τήν προσπάθεια του όμιλητή νά δείξει πώς ή άνάλυση ενός τέτοιου έργου συνδέονταν πάντοτε μέ μεγάλα πνευματικά γεγονότα στή ζωή, πολιτική και εκκλησιαστική, των όρθοδόξων έθνών.

Τό άπόγευμα ό διδάκτορας της Κ.Δ. Βενέδικτος 'Εγγλεγάκης εισηγήθηκε τό θέμα της διδασκαλίας των 'Αγίων Γραφών στά Σχολεία. Παρουσίασε όριόμενα καταπληκτικά πρότυπα από ξένες χώρες, στον τομέα αυτό, μέ βάση

σχετικούς πίνακες, και σημείωσε τί και πώς θα μπορούσε η ὀρθόδοξη θεολογία νά χρησιμοποιήσῃ πολλά ἀπο τὰ στοιχεῖα αὐτά. Ἡ ἄλλη παρουσίαση ἔγινε μέ τό γνωστό ἔξυπνο καί χιουμοριστικό τρόπο τοῦ εἰσηγητῆ, καί γι' αὐτό ἡ εἰσήγησή του δέν ἦταν μόνο ἔξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα ἀλλά καί πολύ εὐχάριστη. - Στό τέλος τῆς ἡμέρας μίλησε ὁ Σύμβουλος τῶν Ἠνωμένων Βιβλικῶν Ἐταιρειῶν Rev. Paul Fueter γιά τὰ προβλήματα τῆς ἐπικοινωνίας (communication) καί τῆς μετάδοσης τοῦ μηνύματος τῶν Γραφῶν σήμερα.

Ἐνδιαφέρουσα ἦταν ἡ συζήτηση πού ἀκολούθησε τίς εἰσηγήσεις καί αὐτῆς τῆς ἡμέρας. Τήν ἀποτίμηση τῶν ἐργασιῶν ἔκαμε στό τέλος ὁ Μητροπολίτης Πάφου, πού ἦταν καί ὁ φιλοξενῶν τό Συνέδριο, καί ὁ κ. Ἀνδρέας Μητσίδης εὐχαρίστησε ὀργανωτές καί ὁμιλητές γιά τή συμβολή τους στήν ἰσραία καί θετική ἀτμόσφαιρα πού ἐπιτεύχθηκε κατά τή συνάντηση. - Τήν ἄλλη ἡμέρα, ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος δέχτηκε τοὺς ἐξ Ἑλλάδος συνέδρους στά γραφεῖα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὅπου ἔγινε ἐνημερωτική συζήτηση.

Καρπὸς αὐτῆς τῆς Συνάντησης μπορεῖ νά ἀποδειχθεῖ ἡ ἰθαγενοποίηση καί διομολογική ὀργάνωση τῆς Κυπριακῆς Βιβλικῆς Ἐταιρείας. Ἡ δημιουργία μιᾶς διομολογικῆς ἐπιτροπῆς, μέ ἀριθμὸ ἀντιπροσώπων κατ' ἀναλογία πρὸς τίς ὑπάρχουσες πάνω στό νησί χριστιανικῆς Ὁμολογίας, καί ἡ ἀπὸ μέρους της, μέσα στά πλαίσια τῶν U.B.S., μέ ὅλα τὰ προνόμια πού αὐτό συνεπάγεται, ἀνάληψη τῆς ἐκδόσεως καί διάδοσης τῆς Ἁγίας Γραφῆς, μπορεῖ νά σημεῖν τὴν ἀρχὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς στό χῶρο αὐτό τῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ ἀποτελεσε τὴν εὐχή ὧν μας.

Σ.Α.

Ἑλληνική Βιβλική Βιβλιογραφία

- Σ. Ἀγουρίδη. Ὑπόμνημα εἰς τὴν Α' Κορινθίους, Ἐκδόσεις Πουρνάρα, θεο-
σ/κη, 1982, σελ. 287.
- Σ. Ἀγουρίδη. Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἐκδ. Πουρνάρα,
Θεοσ/κη, 1980 σελ. 545.
- Σ. Ἀγουρίδη. Ἀνάληψις Μωϋσέως (Εἰσαγωγικά - Ἀπόδοσις τοῦ κειμένου -
Σχόλια) Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Θεολ. Σχ. τόμ. ΚΒ' σελ. 429-467.
- Σ. Ἀγουρίδη. Διήγησις καὶ Πολιτεία Ἀδάμ καὶ Εὐας (Εἰσαγωγή - Κείμενο - καὶ
Σχόλια) Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Θεολ. Σχολ. 1981, σελ. 177-218.
- Σ. Ἀγουρίδη. Ὁ ρόλος τῶν γυναικῶν στὴν Ἐκκλησία τῶν Φιλίππων (Δ. Β.Μ.
1980, σελ. 77-85
- Σ. Ἀγουρίδη. «Νεολαῖοι», νεαροὶ ἱεραπόστολοι στὴν ἀκολουθία τοῦ Ἰησοῦ
(Σύμφωνα μὲ τὸ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγέλιον), Δελτίο Βιβλ. Μελ., Ἰαν. - Δεκ.
1981, σελ.5-14.
- Σ. Ἀγουρίδη. Ὁ Ἰησοῦς καὶ αἱ γυναῖκες, Ο.Π., σελ. 63-75.
- Σ. Ἀγουρίδη. *The Character of the Early Persecutions of the Church*,
τόμος τιμητικὸς τοῦ Ἀρχιεπ. Ἀμερικῆς Ἰακώβου στὰ 70 χρόνια 1981,
Brookline, σελ. 117-143, «Orthodox Theology and Diakonia».
- Σ. Ἀγουρίδη, «General Summary» of the Final Session, «Ἀνάπτυο ἀπὸ τὰ
Πρακτικά τοῦ Colloquium Panlimum,» ποῦ ἐκδόθησαν μὲ τίτλο «Freedom
and Love» (I. Cor. 8-10· Rom.114-15), Roma, 1981, σελ. 263 ἐξ.
- Σ. Ἀγουρίδη, *The Character of Pauline Christology*, ἀνάπτυο ἀπὸ τὸν τόμο
πρὸς τιμὴ τοῦ Ἰταλοῦ καθηγητῆ Sev. Cirriani, Roma, 1981.
- Κων. Βλάχος. Τὸ Σάββατον ὡς ἔκφρασις τῶν ἀνθρωπιστικῶν κατευθύνσεων
τῆς Π. Διαθήκης (διατρ. ἐπὶ διδακτ.), Ἀθήναι, 1981.
- Χρ. Βούλγαρη. Ὑπόμνημα εἰς τὴν Δευτέραν καθολικὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Ἀπο-
στόλου Πέτρου, Ἐκδ. «Βυζάντιον» Θεσσαλονίκη 1980. σελ. 256.
- Χρ. Βούλγαρη. Χρονολογία τῶν γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου,
Β' ('Ἀπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου μέχρι τῆς τελευταίας Ἀνόδου αὐτοῦ εἰς
Ἱερουσόλυμα), Ἀθήναι 1980 σελ. 31.
- Χρ. Βούλγαρη. Χρονολογία τῶν γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου,
Α' ('Ἀπὸ τῆς μεταστροφῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου), Ἀθήναι
1981, σελ. 55.
- Γεώργ. Γαλίτης. *Offenbarung, Inspiration und Schriftauslegung nach or-
thodoxem Verhältniss, Una Sancta*, 1980, σ. 122-128.
- Γεώργ. Γαλίτης. *The Bible Society and the Orthodox Church (Bulletin
U.B.S. κο 120-121)*, 1980. σ. 123-6
- Γεώργ. Γαλίτης. Ὁ Χριστολογικὸς ὕμνος τῆς πρὸς Φιλίπποιους καὶ ὁ Ψαλ-
μὸς 109 (Δ.Β.Μ. Νέα Σειρά 2.1) 1980.
- Γεώργ. Γαλίτης. Ἡ Οὐσία τῆς ἐλευθερίας (μιά ἔρευνα στὸ 9ο κεφ. τῆς Α'
Κορινθίους καὶ στὴ συνάφειά του - κεφ. 8-10), Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχ. 1981,
σελ. 471-495.
- Γ. Γαλίτης, *Aporphatismus als Prinzh der Schriftauslegung bei den griech-*

ischhen Kirchengvatern. *Ανάπτυξη από Evangelische Theologie* 40 (1980), σελ. 25-40.

Γ. Γαλίτης, *Ὁρθοδοξία καὶ Θεολογία*, Ἀθήναι, 1980

Γ. Γαλίτης, *Schrift und Tradition beim Hl. Basilius*, ἐν *a. Rauch - P. Imhof* ('Εκδ.), *basilius, Heiliger der Einen Kirche*, München 1981, σελ. 143-156.

Γ. Γαλίτης, *revelatie, Inspirația ziexegeza biblică in inteligețe sethodoxa*, ἐν *Mitropolia Ardealului* ἄν 26 (1981), σελ. 27-34.

Γεώργ. Γρατσίας, *Ἡ ἔξοδος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀθήναι, 1981, σελ. 128.

Ἡλίας Οἰκονόμου, *Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι, ὁδηγηταὶ λογικῆς καὶ ἐλευθερίας* ('Επίσημοι Λόγοι, Παν/μίου Ἀθηνῶν, τόμ. Κ.Δ', 1980, 261-78).

Ἡλίας Οἰκονόμου, *Γλῶσσα καὶ εἰκόνα, λέωφόροι ἐπικοινωνίας, «Κοινωνία»*, 1981, τόμ. Κ.Δ', 135-148.

Νικ. Παπαδόπουλος, *Τάφοι καὶ Ταφή ἐν Mugharet el-Wad*, Ἀθήναι 1981.

Νικ. Παπαδόπουλος, *Οἱ τάφοι τῆς Ραχήλ καὶ τοῦ Ἰωσήφ*, 'Επ. 'Επετ. θεολ. Σχ. τόμ.ΚΒ' σελ. 393-404.

Νικ. Παπαδόπουλος, *Γ' Συνέδριον Βιβλικῶν θεολόγων τῶν παν/μίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσο/κης, Καβάλα 24-28 Ὀκτωβρίου 1980, Θεολογία, τόμ. 52, τεύχος Α', 1981.*

Μάρκος Σιώτης, *Τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας πρὸς διασάφην τῶν Ἁγίων Γραφῶν*, Ἀθήναι 1980.

Μάρκος Σιώτης, *Ἡ θέσις τῆς θείας εὐχαριστίας εἰς τὸ σχέδιον τῆς Θ. Οἰκονομίας*, 'Επ. 'Επιστ. Θ.Σ.

Χαστούπης Ἀθαν. *Φιλοσοφικὴ γραμματεία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῶν μέσων χρόνων*, Ἀθήναι, 1980.

Χαστούπης Ἀθαν. *Μιδράς*, Ἀθήναι, 1980.

Χαστούπης Ἀθαν. *Χαλαχικὴ γραμματεία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῶν Μέσων Χρόνων*, Ἀθήναι, 1981.

Χαστούπης Ἀθαν. *Ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ*, Ἀθήναι, 'Επετ. θεολ. Σχ. 1981, σελ. 381-440.

Χαστούπης Ἀθαν. *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, Ἀθήναι, 1981 σελ. 671.

Χαστούπης Ἀθαν. *Ὀυγαρικὰ κείμενα*, κτλ, 'Επ. 'Επετ. Θεολ. Σχ. τόμ. ΚΒ, σελ. 1-11.

Χαστούπης Ἀθαν. *Βασίλειος Βέλλας (Βιογραφία, Συγγραφικὴ δρᾶσις)*, 'Επ. 'Επετ. Θεολ. Σχ. τόμ. ΚΒ', σελ. 1α-1β.

Χαστούπης Ἀθαν., *Ταλμούδ*, 'Επ. 'Επετ. Θεολ. Σχ., 1981, σελ. 361-380.

Ἐ. Δόσεις τοῦ Βιβλικοῦ Κέντρου «Ἄρτος Ζωῆς»

Ἐπιπέδου Ἐκδόσεως Σ. Ἀγουρίδης, *Εὐφράνορος 12*, Ἀθήνα 502

— *Λεξικὸν Βιβλικῆς Θεολογίας*, τοῦ Xavier Leon - Dufour, Ἀθήνα, 1980, καλ. 1038.

— *Oscar Cullmann, Χριστὸς καὶ Χρόνος*, Ἀθήνα, 1980, σελ. 259.

— *Eduard Lohse, Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης (μεταφρ. Σ. Ἀγουρίδη)*, Ἀθήνα, 1980, σελ. 255.

— *Jean Daniélou, Ἁγία Γραφή καὶ Λειτουργία*, Ἀθήνα, 1981, σελ. 365.

- Walter Zimmerli, 'Επίτομη Θεολογία τής Παλαιάς Διαθήκης, 'Αθήνα, 1981, σελ. 320.

- Albert Schweitzer, 'Η 'Ιστορία τής Έρευνας του βίου του 'Ιησού (στό πιεστήριο).

Πρός εκτύπωση έχουν σταλεί:

- Johannes Weiss, 'Η 'Ιστορία του 'Αρχικού Χριστιανισμού.

- Etienne Trocme, 'Ο 'Ιησούς (δπως τόν είδαν οί Σύγχρονοί του).

